

25.3.33

**DOM
IN
SVET
NOVA
KNJIGA
II
1933**

DOM IN SVET, NOVA KNJIGA I. LETNIK (46. LETNIK OD USTANOVITVE)

VSEBINA ŠTEVILKE 1-2

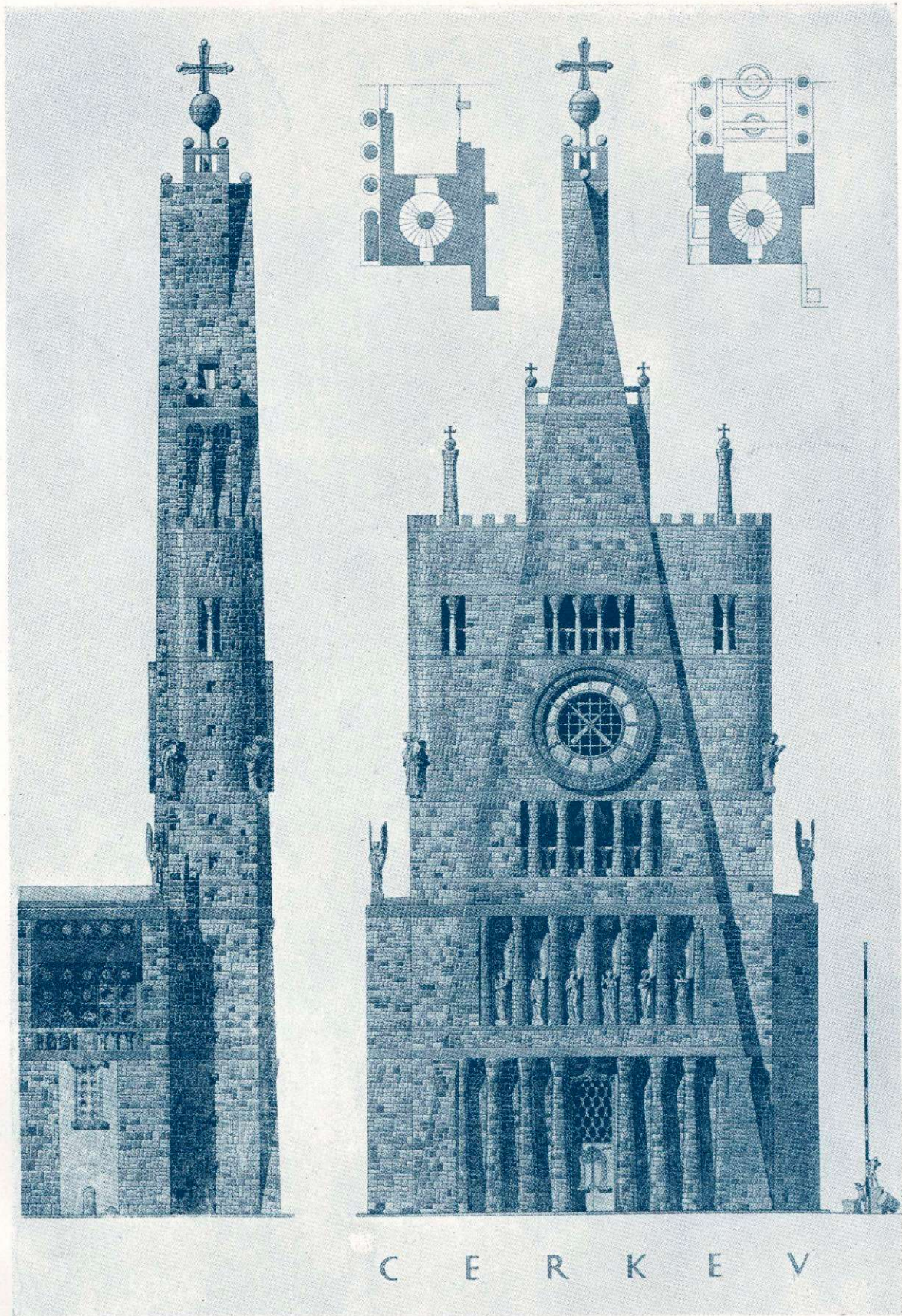
France Koblar: Na prelomu. 1.
France Vodnik: Sodobni umetnostni nazor. 6.
Ivan Pregelj: Osehla setev. 14.
Miran Jarc: Plodovi v večeru. 33. — Jesen. 34. — Kmetje. 35. (Pesmi).
Miško Kranjec: Noč na Poljani. 36.
Narte Velikonja: Obraz. 49.
France Stelè: Hram slave pri sv. Krištofu. 64.
Anton Breznik: O časnikarski slovenščini. 71.
France Vodnik: Črtice, novele, povesti. 82.

Razglednik: Književnost: Dr. Franc Detela: Zbrani spisi. I. zv. (T. Debeljak). 91. — Aurelii Augustini Confessiones — Izpovedi Aurelija Augustina (F. K. Lukman). 93. — Louis Adamič: Kriza v Ameriki (Dr. J. Šilc). 96. — Jon Svensson: Nonni (Dr. J. Šilc). 96. — Stendhal: Rdeče in črno (Dr. J. Šilc). 97. — Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življeuja (T. Debeljak). 98. — Zapiski: John Galsworthy, borec za etično poslanstvo posateljskega stanu (Fr. Stelè). — »Živim za svojo zabavo« (S. Škerl). — Pojasnilo h kritiki Tineta Debeljaka o Wolkerjevih »Pravljicah« (S. Trdina). — Italijanska kritika o slovenskih prevodih petega speva Dantejevega »Pekla« (J. D.).

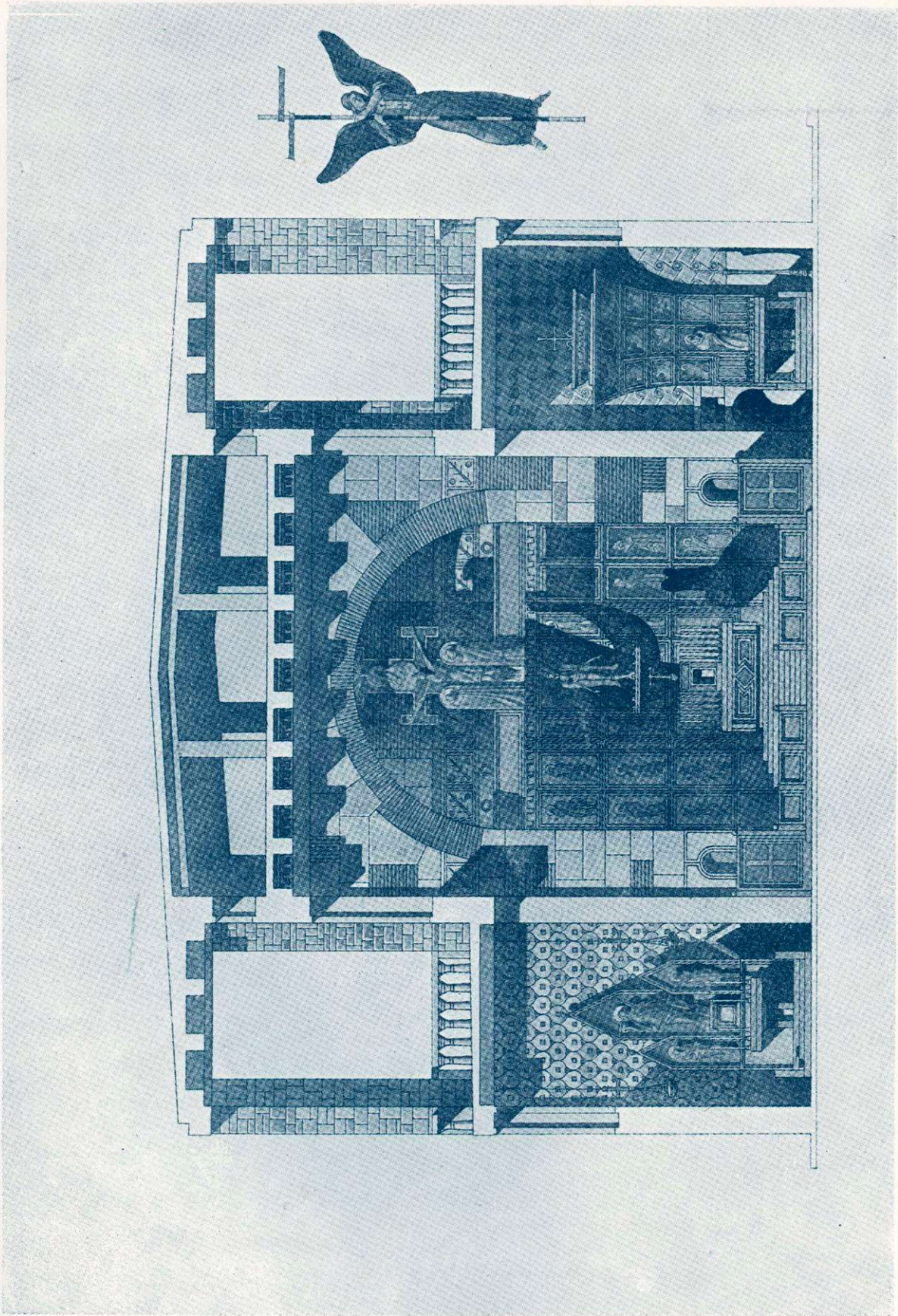
Platnice: Prejeli smo v oceno. — »Dom in svet« v letu 1933.

Slike: Sl. 1., 2. in 5. »hram slave pri sv. Krištofu. — Sl. 3. načrt za povečano cerkev sv. Krištofa v Ljubljani. — Sl. 4. načrt za slavnostno pokopališče pri sv. Krištofu.

»DOM IN SVET« izhaja 15. vsakega meseca desetkrat v letu z izjemo mesecev avgusta in septembra. Naročnina znaša letno 100 Din. Dovoljeno je polletno plačevanje po 50 Din. Naročniki knjižnih zbirk Jugoslovanske knjigarne lahko naročijo Dom in svet v zvezi z zbirkami po znižani ceni 96 Din letno, ki jih plačajo v 12 obrokih po 8 Din. — Upravništvo: Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna. — Založnik: Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, Pred škofijo. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Uredniki: Profesor France Koblar, Ljubljana, Tyrševa cesta 38/II, Dr. France Stelè, Ljubljana, Narodni muzej, France Vodnik, Ljubljana, Murnikova ulica 20. — Odgovorni urednik: prof. France Koblar. Odgovorni izdajatelj: Ivan Mesar. Za tiskarno odgovarja: Karel Čeč.

Sl. 1. FASADA IN ZVONIK »HRAMA SLAVE« PRI SV. KRIŠTOFU
V LJUBLJANI

SI. 2. NOTRANJŠČINA »HRAMA SLAVE«, PREREZ PRED PREZBITERIJEM

FRANCĚ KOBLAR

NA PRELOMU

Ne moremo ubežati slutnji, da se je vse naše življenje usodno zaobrnilo in da smo že vse drugod, kakor se nam kaže svet v svoji vsakdanji podobi. Odvisnost in nesvobodnost človeškega nehanja resda vedno zamegljujeta resnično podobo sveta, toda še tako uspešno opazovanje in miselna analiza ne sežeta tja, kamor gre danes bolečina nereda in nedognanosti vsega življenja.

V tej veliki negotovosti vsega duhovnega in materialnega sveta terja vsako javno delo mnogo vestnejšega in natančnejšega obračunavanja, kakor v dobah, ki so se same v sebi jasno izoblikovale in utrdile. Toda godi se nasprotno. Današnji svet vodijo bolj kot prej gesla in od računarjev postavljeni načrti, in svet dobiva od dne do dne bolj potvorjeno podobo. Prav za prav najboljši duhovi in najvestnejši ljudje tudi v junaških dobah, tedaj ko stopajo sproščene moči naroda in posameznih stremljenj iz svojega središča navzven, ne morejo nikoli za razvitimi zastavami, ampak rajši ostanejo varuhi svetih ognjišč in večne luči. Ti varuhi nikoli ne odmaknejo svojega pogleda od središča stvarstva in vedno ob usodnih trenutkih dvignejo svoj glas — žal da večkrat zastonj. Danes prav dobro čutimo, da je prevelik zunanji zagon neposredne preteklosti, zadnji vzpon realizma, raztrgal marsikatero vez človeške notranjosti in da je ta zunanje močna preteklost le prerada spajala notranje si tuje sile v navidez neoporečne celote, kulturne, družabne in gospodarske, ki so morale začeti razpadati, kakor hitro so prišli novi, drugam vabeči klicarji. Svetovna vojna, ki je najbolj razgalila človeka in bi ga bila morala najbolj prečistiti, je za svojo veliko katarzo ukanjena, ker je svet šel preko nje in pripravlja nova nesoglasja. Svet hoče po usodni poti naprej in postavlja v ospredje ljudi najširše vesti in ozkih pogledov, ki urejajo množice z gesli in nasiljem, da bi zakrili razpoke sveta, ki se odpirajo pod njihovim delom. Odtod trajni nemir, ki se polašča človeštva, odtod vsepovsod pričakovanje nekoga in nečesa, ki mora priti, da odreši svet nereda in krivice. Kdo je ta in kaj bo tisto odrešilno? Vsakdo napoveduje svojega Matjaža odrešitelja in upa

v vstajenje svojega svetá. Spopad širokih človeških plasti se napoveduje — toda ali se zares završi obračun v vsem duhovnem in materialnem svetu, ki izloči namišljene celote in postavi na svoje mesto vse, kar je premeknila sila, ali se ta obračun že neprestano vrši v podobi najhujših nasprotij med življenjskimi nazori posameznikov in družbe in njenih oblik, to za mislečega človeka ni vseeno. Le eno je gotovo: bolečina časa se ne da ozdraviti z zunanjo spremembo ljudi niti ne z zunanjo ureditvijo celih množic, ker duhovni nered udari na dan drugod, v drugačni obliki in tem silneje. Bolečino časa je treba najti in priznati — toda varuhov svetih ognjišč, ki jo vidijo, današnji vojščaki ne puste do besede.

Bolečina današnjega časa je popoln prelom sveta; ta prelom ni od včeraj in niti ne samo izza svetovne vojne, ampak sega nazaj v neposredno preteklost, iz katere samí živimo. To je prelom v naši notranjosti in je globoko skrit, zato pa tako težak in boleč. Na tem prelomu se tehtata dva rodova, ki težita v preteklost in prihodnost, v vezanost in sproščenost, oba ljubosumna na svojo veljavnost in moč. In vendar ta dva rodova morata živeti drug ob drugem in bosta oba enako grenko občutila svojo usodo: Ponesti luč skozi vihar!

Znak preloma v generacijah kot najbolj vidni znak preloma sveta leži v nesoglasju, ki ni samo navadno nasprotje med mladino in odraslimi, kakor se od začetka do danes prikazuje v svetu, ampak je napetost, ki se ne da pojasniti. Ni nasprotje v oblikah življenja, ne v dejanjih, niti morda v novih mislih, ampak je nasprotje iz nespravljalivosti. Ako bi bila to tudi samo revolucija mladih sil, iz katere se nujno uredi evolucija zdrave prihodnosti, bi to nesoglasje niti ne bilo tragično, bilo bi v resnici obogatitev življenja. Toda ta nespravljalivost je tiho boleča in prtajena in neutolažljiva, vsepovsod, kakor da hoče povedati, da je vsa prihodnost brezpogojno njena in kakor da ima že v sedanjosti več pravice do ureditve življenja kakor rod, ki živi še iz tradicionalnih avtoritet. Ta nespravljalivost med očeti in sinovi visi samo še na zadnji skupnosti, ki noče tvegati zadnjega obračuna, da se loči. Morda je celo v današnji nezadovoljnosti prebridkó in pretežkó jemati nase ime izgubljenega sinu, tisto tragično herojstvo, ki se nikdar več ne konča, kakor v oni svetopisemski priliki, ampak se v resnici oče in sin, brat in brat ne bota več našla v skupni hiši?

To nesoglasje pospešuje popolnoma psihološka resnica, da je starejši rod tembolj oddaljen od mlajšega, čim manj ga skuša sam razumeti. Ker gleda svet samo iz svojih utrjenih in okorelih oblik, lastne neoporečnosti in tuje nevšečnosti, najde povsod samo nesoglasje in nerazumevanje; postaja trd, krivičen in otožen, ker vidi, da za njim prihaja drugače, kakor je hotel, in si ne more razložiti. To spoznanje ga tira v zaneseno obupanost; za njim je sklenjena kultura celih stoletij, pred njim samo njene razvaline. Bolečina rodov, ki ni bolečina mladine in starcev, ampak je bolečina usodnega trpljenja,

se gotovo prelomi ob bolečini sveta, ki nosi silo. Tako je moral svoj čas resnični kristjan občutiti zaton srednjega veka, ko je zamaknjen v absolutne večnostne vrednote naenkrat spregledal okoli sebe in videl razvrat in neugnani beg v individualnost duha ter še ni mogel slutiti, da je začel človek trpeti preizkušnjo za novo prerojenje.

Kam naj vodijo tipanja in sporejanja teh čuvstvenih spoznanj? Nikamor drugam, kakor tja, kjer se nam odkrivajo druga dejstva današnjega preloma. Stari svet se v resnici zaključuje in se poraja novi. Vrednote, kakor smo jih dedovali prav izza starega sveta in katerim je krščanstvo dalo nov življenjski zmisel, kar se je v teku stoletij v tostranskem in večnostnem pogledu uredilo v tako zvano evropsko kulturo, to je osrednja ideja Bogu podobnega človeka, to danes izginja. Merilo za svet je bil človek v svoji odvisnosti od Boga; ali je Boga vdano iskal, ga ljubil ali se mu je upiral, svet je nosil v sebi vidno božjo podobo. Zaradi te podobe in njene resničnosti so si ljudje zoprvali, se preganjali, spreminjali vero, iz nje je rastlo vse razodetje o tragiki življenja, o grehu in odrešenju, prav od grških korov do umetnosti današnjih dni; najbolj humanistična in racionalistična pokolenja so po svoje pričevala o božji podobi. Danes se znanje in izobrazba dveh tisočletij zaključuje v organizmu, ki zastaja, boleha in admira.

Isti človek, ki je s tako naglico in srečo odkrival naravne sile in v njih spoznaval vedno novo podobo Boga in ki je vse sile uklonil sebi v prid, je snel s svoje duše to podobo in odkril v sebi — naravo. Danes v človeku ni več tragičnega nesoglasja med božjo idejo in naravno nepopolnostjo, ampak je narava sama na sebi, merilo sama sebi, postava sama sebi. Zakoni se odslej urejajo po volji mehanike in industrije, pravica po potrebi družbe in avtoriteta se postavlja zaradi moči. Zato bo iz bodočega življenja za družbo izginil pojem organizmov, ker jih bodo nadomestili mehanizmi, v njem ne bodo imeli več prostora etični zakoni, naslonjeni na pojme o večnosti in absolutnosti, ampak bo narava sama iskala svobodnih oblik. Naturalizem je našel v Bogu svojega največjega nasprotnika in v njem največjo oviro za svojo izključno tostransko srečo. Človek v novem naturalizmu ni postal samo končno bitje, ampak celó misleča živ, bitje brez notranje podobe, brez zadnjega zmisla in namena.

To so najvidnejši pojavi preloma, ki se načenja in ga ni mogoče utajiti. Pojavlja se pod najbolj nedolžnimi oblikami povsod, celo tam, kjer je zunanji videz morda nasproten. Toda mnogo znamenj kaže, da se bo odločevala usoda sveta končno samo na tehtnici človeške podobe: ali je po ideji božji ali po ideji narave, vse življenje se bo ločilo samo ob vprašanju tega idealizma ali naturalizma.

Značilna za današnji čas je njegova resnična zgodovinska odmaknjenost, ki je znamenje bega pred vsakršno vezanostjo in nejevolja do nove idejne ureditve. Najburnejša razdobja so zajemala iz podobnih in sorodnih časov pred seboj in se po njih urejala. Renesanci

humanizem je posnel vedrost in sproščenost antičnega človeka; ves pogon francoske revolucije se je navduševal ob zgledih grškega in rimskega upornišтва, ker je v njem videl svobodo in podoben obračun z duhovnim in družabnim nasilstvom; prav ob tem obračunu se je rodil novi klasicizem, ki je ustvaril tedanjemu meščanu idealne oblike za njegove čutno razdražene duhovne potrebe. Današnji v industrijo ujeti rod ne mara nobene simbolne zveze s preteklostjo, nobenih zgledov, ker so mu duhovno tuji in odmrli, zakaj predmet njegove duševnosti je človek sam na sebi, stvar sama na sebi; njegov svet je zemlja kot planet med planeti, in življenje je funkcija sil, ki jih je treba za ta ali oni racionalni in ekonomski namen le urediti.

Na takih novih temeljih se pripravlja gradnja bodočega sveta, ako se današnje življenje ne uredi v sintezo novega idealizma, ko bo človek spet potrdil v sebi božjo podobo in bo postavil zakone zopet v kozmično celoto, ne samo humanistično ampak božjo človeško. Nihče ne more tajiti, da tisto, kar imenujemo z vsakdanjo besedo napredek človeštva, ni mogoče na sami humanistično naturalistični osnovi. Mehanizacija naravnih sil in razbijanje dosedanjih duhovnih organizmov v človeku utegne imeti zelo dolgo pot do tistih meja, da človek zatre v sebi vsak spomin na sedanji svet, toda do tja — se zdi — je pot neskončna, in človeku bo poprej zakričal zadnji ostanek duše in se uprl popolnemu opustošenju.

Prav iz današnjega preloma poganjajo mladike novega duhovnega življenja, močne in globoke, ki čutijo, da je svet in njihova rast položena v mogočno božjo dlan. Vnovič prihaja v ljudi spoznanje, da človek ni sam v sebi, da ne živi samo, da trpi, se plodi, si osvaja svet in umira, ampak tudi stremi. Človek ne uganja umetnosti, znanstva in se ne postavlja v javnost samo zato, da bi bolje živel, ampak dela vse zato, ker je življenje skrivnosten dar, ki ga more le vdano sprejeti, pa najsi bo še tako borno in neznatno. V tej oživljeni veri po postavah božjega kozmosa človek vnovič občuti enako skupnost z vsem, velikim in majhnim, dognanim in nerazrešljivim; votek njegovih ugibanj se nič več ne krotoviči, ampak teče voljno v statvah vesoljstva. Vidi in razumeva, da plamen, ki nemirno gori, električni tok, ki s svojim bliskom stresa, in vsi valovi, ki se nevidni poganjajo v zraku in v zemlji, in vsi, ki še spijo neprebujeni, gredo skozi večno mirno in modro božjo dlan; človek vidi in razumeva, da so vsi znanstveni obrazci samo božja abeceda, ob kateri jecljaje bere neizmernost božje moči. Tu, v tej veri ni impresije in ekspresije, ampak trdna in preprosta resnica, ob kateri je vse dogajanje zgodovine kakor velik simbol vezanosti in usodne sklenjenosti vsega, kar živi.

Kaj sta tedaj lepota in resnica, spremljevalca naših tihih prizadevanj, ako ju pojmuje iz središča stvarstva? Neskončno preprosti in grozno veliki sta obe. Preprosti, ker jima ni mogoče ničesar dodati in ju spremeniti, grozno veliki, ker obsegata vse človeške zmožnosti.

Berhard Shaw je v »Zdravniku na razpotju« položil umirajočemu slikarju na usta naslednjo izpoved: »Verujem v Michelangela, Velasqueza in Rembrandta, v moč risbe, v skrivnost barve, v odrešenje vseh stvari po večni lepoti in v poslanstvo umetnosti, ki so jo posvetile te roke.« S to parafrazo vere Shaw ni dobro pričeval za Michelangela, Velasquesa in Rembrandta, ampak za svojega človeka, ki v svojih blodnjah skuša obdržati vsaj eno čistost: lepoto, ki se opravičuje in odrešuje, zakaj ona ga osvobodi zadnje laži in napuha. Zato ob lepoti, veliki in grozni, čutimo, da ni igra, da je usoden dar, ki ga ne moremo in ne smemo razmetati in z njim ukanjati za resnico.

Nekajkrat se je pri nas že v zadnjem času navajal Lessingov stavek o resnici in dvomu: »Ako bi mi Bog v svoji desnici ponudil skrito vso resnico in v svoji levici edino vedno živo žejo po resnici, četudi z dostavkom, da se bom vedno in večno motil, in bi mi dejal: ‚Voli!‘, bi mu vdano objel levico in dejal: ‚Oče, daj! Saj čista resnica je le zate edinega.‘« Ta izrek, ki tako rad velja kot aforistična opora svobodoumnosti proti katoliški dogmatičnosti, se uporablja kot orožje boljše samozavesti in kot samolastna sodba o manjši vrednosti religiozne vezanosti in duhovne sklenjenosti, kakor da je naše življenje brez tragike dela in žrtve, zmote in greha, samozadovoljna, naivna korektnost in dosledna notranja laž. Biti človek v veseljstvu božjega stvarstva se pravi, sprejeti vase vso bolečino in veselje, s popolno tragiko tostranske nedognanosti, z vso duhovno polnostjo in širokim razumom za vse, kar resničnega klije in zori iz človeškega srca.

»Dom in svet« se na današnjem prelomu sveta noče posušiti kot grm, ki ga je izpodjedla povodenj in niti noče ugasniti kot bakla v vetru; zategadelj se mu odpirajo vedno novi in širši razgledi in večje naloge. Naš majhni domači svet ni več deželica, skozi katero vodijo stezice in pota od domačije do domačije, ampak je kraj, skozi katerega se prav tako lomi svet v svoji celoti kakor na širokih planjavah velikih narodov. Le ker je ta zemlja tako majhna in živa, terja vsako delo kljub vse neizprososti tudi večje skrbi in ljubezni. In ako po svojem življenjskem prepričanju vežemo svoje delo v kozmično celoto božje volje, so vsa vprašanja narodnosti, socialnega dela in vsega tistega, kar budi danes boj za red in čisto pravico na svetu, dana za nas sama po sebi, združena v veliko kulturno širino in povezana v skupnost zadnjega vsakdanjega dela za odrešenje človeka. Proti naturalistični duhovnosti in za resničnost do zadnje gole besede tudi sama po sebi odpade tako zvana naivna lepota domišljije, ki se ji življenje in človeški poklic sama upirata. »Kaj je namreč sirotnejšega mimo sirotnega, ki sam s seboj nima usmiljenja, pa joče nad smrtjo Didona, ki je umrla, ker je ljubila Aenejo, a ne joče nad smrtjo svojo, ki je prišla, ker ni ljubil tebe, Bog, ti luč mojega srca, ti ustom moje duše kruh, ti sila, ki oplajaš mojo pamet in mojih misli krilo?« (Augustinus, Confess. I. 13.)

SODOBNI UMETNOSTNI NAZOR

I

Zveliko, mrzlično naglico živimo sodobniki. Nismo zadovoljni z razmerami okrog nas, še manj, se zdi, pa smo zadovoljni s seboj samimi. V nas vseh se je oglasil nemir, iz tega nemira pa se je porodila žeja in hrepenenje za novo podobo sveta. Novega, preprostejšega, skladnejšega človeka bi radi doživeli v sebi, resničnejše oblike bi radi ustvarili v življenju, popolnejši in pravičnejši red bi končno radi odkrili v medsebojnem odnosu človeka do človeka.

Vse kaže, da to veliko nezadovoljstvo, ki je vstalo vsepovsod, ni le slučajno, več ali manj neobhodno dolgočasje človeškega življenja, marveč da segajo korenine tega dejstva globlje. Zgodovina nam priča in tudi naše osebne slutnje nam govore, da se je človek tako globoko vznemiril le v časih velikih duhovnih izprememb in preokretov. Nobenega dvoma ni, da tudi mi danes živimo v taki prehodni dobi. Na kratko bi mogli reči, da sodobni človek teži iz materializma v duhovnost, iz zunanosti v notranjost, iz individualizma v kolektivnost vse objemajočega duhovnega bratstva. Kar je za današnji čas največjega pomena in obenem najbolj bistveno, je spoznanje, da smo se bilí oddaljili od resnice življenja, da smo izgubili iz pogleda in tudi iz srcá njega celotno, harmonično podobo ter potrgali že vse vezi, s katerimi je človek, če hoče živeti resnično, polno in svobodno, zvezan s stvarmi, s soljudmi, z Bogom. Radi tega smo izgubili tudi smer in središče v sebi, se do skrajnosti poplitvili in ostali brez trdnih oporišč. Tako smo v tej popolni razvezanosti izgubili tudi notranjo svobodo, ki je ni biló, je ni in je ne bo nikoli drugje kakor samo v skladnosti z zakoni življenja, ki niso le fizični in biološki, marveč tudi etični in duhovni. Nad zakonom telesa in individualnega razkošja je zakon vesti in imperativ skupnosti, človeško-socialne najprej in še višje, bogočloveško-religijozne skupnosti. Tega se kajpada še vedno niso zavedeli tisti, ki še vedno služijo demonu vase zamaknjene duha ter se, navidezno mirni in brezskrbni, v resnici pa duhovno neprebujeni, zadovoljujejo z oblikami dosedanjega, v zunanost obrnjenega življenja, ne meneč se za pozive notranjega človeka. Graditelji bodočnosti pa so tisti, ki so nasprotno v sebi začutili tragično stisko, spoznali, da je kaos sodobnega človeka le posledica zablode materialističnega individualizma ter so zato zahrepeneli za trdnejšimi smernicami, ki bi človeku zopet mogle vrniti duševni mir, notranje ravnovesje in svobodo ter ga tako voditi iz pesimizma v optimizem.

K temu pa nas more privedi samo resnično spoznanje večnih zakonov življenja. Šele táko spoznanje nam namreč more odkriti

relabebam tamen in pristina, sed de proximo stabam et respirabam. et item conabar et paulo minus ibi eram et paulo minus, iam iamque adtingebam et tenebam: et non ibi eram nec adtingebam nec tenebam, haesitans mori morti et vitae vivere, plusque in me valebat inolitum, quam melius insolitum, punctumque ipsum temporis, quo aliud futurus eram, quanto propius admovebatur, tanto ampliorrem incutiebat horrorem; sed non recutiebat retro nec avertebat, sed suspendebat.

Retinebant nugae nugarum et vanitates vanitantium, antiquae amicae meae, et succutiebant vestem meam carneam et submurmurabant: »dimittisne nos?« et »a momento isto non erimus tecum ultra in aeternum« et »a momento isto non tibi licebit hoc et illud ultra in aeternum«, et quae suggerebant in eo, quod dixi »hoc et illud«, quae suggerebant, Deus meus! avertat ab anima servi tui misericordia tua! quas sordes suggerebant, quae dedecora! et audiebam eas iam longe minus quam dimidius, non tamquam libere contradicentes eundo in obviam, sed velut a dorso mussitantes et discedentem quasi furtim vellicantes, ut respicerem. retardabant tamen cunctantem me abripere atque excutere ab eis et transilire quo vocabar, cum diceret mihi consuetudo violenta: »putasne sine istis poteris?«

Sed iam tepidissime hoc dicebat.

vendar še zmirom nisem storil, pa tudi v prejšnje nazaj nisem več padel, ampak v bližini sem stal in si oddihoval. Pa sem iznova poskusil in spet sem se za korak primeknil, in spet za drobán korak, in že sem iztezal rokó po smotru, že ga domala prijel: pa ga le še nisem došel, nisem se ga doteknil, nisem se oprijel, venomer oklevajoč, bi li smrti odmrl in zaživel življenju ali ne bi. Močnejše je bilo v meni pač zlo, ki sem ga bil navajen, mimo dobrega, ki sem ga bil nevajen. In čim bliže se mi je primikal odločilni trenotek, ki naj bi me bil preobrazil, s tem silnejšo grozo me je preplavljal: a ni me odplávil, ni me obrnil več, le ustavil me je na sami prevési.

Zadrževale so me níčeve níčevnosti in nečimurne nečimurnosti, moje stare prijateljice, in potrzavale so me za odelo moje mesenosti in mi pomrmljavale: »Kaj nas res zapuščaš?« In: »Od tistega trenutka nas ne bo na veke več k tebi!« In: »Od tistega trenutka ne boš tega in onega na veke več smel!« In kaj vse so mi navdihovale s tem svojim »tega in onega«, kaj so mi navdihovale, moj Bog! Tvoje usmiljenje odvrni to od duše tvojega hlapca! Kake ostudnosti so mi prišepetavale, kólikšne grdosti! Vendar jih nisem niti napol več slišal; tudi mi niso z odkritim ugovarjanjem stopale na pot, temveč le za hrbtóm prisikavale in me odhajajočega skrivaj poščipavale, da bi se ozrl. Kljub temu so mi zadrževale oklevajoči korak, da sem se le počasi odtrgaval in se jih otresal, namesto da bi bil v skoku prešél, kamor me je klicálo; zakaj oblastna navada mi je govorila: »Pa misliš, da boš zmogel brez njih?«

A beseda ji je bila že povsem medlá.

Drugi primer pa bodi iz 10. pogl. IX. knjige, tista ogromna perioda, ki je Augustinus v njej povzel svoj razgovor z bolno materjo o blaženem gledanju Boga v večnosti.

Govorila sva torej: Če bi zamolknil v človeku ves nemir mesene slè, če bi ugasnile predstave zemljé, vodá in zraka, če bi nebesni svod utihnil in duša sama sebi umolknila ter ne misleč več nase stopíla preko sebe, če bi umolknile sanje in utvare domišljije, če bi zadehníli vsi jeziki in izrazna známenja, skratka, če bi zamolknilo vse, prav vse, karkoli po izpreminjanju nastaja — zakaj kdor ima ušesa za poslušanje, njemu vse te stvari govorijo: Nismo se same naredile, ustvaril nas je, ki ostane vekomaj —, če bi se po teh besedah zdajci zamekníle v molk ter prisluškujoč okrenile uho k njemu, ki jih je ustvaril, če bi govoril Stvarnik samši sam, ne po njih, ampak po sebi, da bi slišali njegovo besedo ne po jeziku mesá, ne po glasu angela, ne po gromu oblaka, ne v uganki prilike, ampak njega samega, ki ga ljubimo v stvareh, da bi ga slišali samega brez stvari, kakor sva se sedajle midva stegnila po njem in se v jadrnem poletu misli dotekníla večne, mimo vsega stvarstva trajajoče Modrosti, če bi bilo to stanje trajno in bi izginila vsa druga, tako malo slična gledanja, če bi ta podoba edina pograbila svojega gledavca, ga použila in pogreznila v globino tihih radosti, da bi bilo večno življenje takšno, kakršen je bil ta bežni hip spoznanja, po katerem sva željnó zavzdihnila: ali bi to ne biló tisto, kar: Pojdi v veselje svojega Gospoda?

V opombah k besedilu (str. 251—262) je Sovrè podal 31 konjektur za izboljšanje teksta Izpovedi, ki ga je za Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum dunajske akademije znanosti priredil Knöll, opirajoč se zlasti na najstarejši rokopis, Codex Sessorianus v nacionalni biblioteki Vittorio Emanuele v Rimu. Večino teh konjektur je Sovrè prepričevalno utemeljil. Zlasti na dveh mestih, Conf. X, 8, 15 in X, 35, 57, je šele on uredil tekst, da je razumljiv. V dveh primerih pa mu ne morem pritegniti. Conf. III, 7, 13 (Knöll 55, 20. 21): quid cui membrò, quibus momentis, quibus partibus personisve congruat, se mu beseda personisve zdi sumljiva in sodi, da je zaprepisana iz kakega prislova, ki naj bi rabil za poudarek glagolu congruat, recimo praecipue, proficue ali podobno. Vendar je personisve na mestu in v prejšnjem utemeljeno s stavkom: aut in una domo videat aliquid tractari manibus a quoquam servo, quod facere non sinatur, qui pocula ministrat (Knöll 55, 3. 4). — Conf. VI, 3, 4: sed ubique totus es et nusquam locorum es (Knöll 118, 10). Sovrè meni, da bi bilo treba čitati: nusquam locorum non es (in ga ni kraja, kjer bi ne bil). Zdi se mi, da je pravilen tekst brez nikalnice non. Zmisel je: Bog ni v prostoru (kakor telesa), ker ni telesen lik. Prevesti je torej treba: Ti pa, najvišji in najbližji, najbolj skriti in najbolj očiti, ki nimaš udov, enih večjih, drugih manjših, ki si povsod cel in nikjer v prostoru, saj nisi takšen telesen lik, si vendar ustvaril človeka po svoji podobi in glej, človek je ves v prostoru, od nog do glave.

Srečno je Sovrè podal znani otroški klic: »Tolle lege, tolle lege!« Običajni prevod: »Vzemi, beri!« ni pravilen, kajti Augustinus je besedama dal ta pomen šele po daljšem premišljevanju. Prav za prav »Spreberi si, preberi si« ni

prevod, ampak nadomestilo za dvoumna sinonima »tolle, lege«, pa dobro nadomestilo, ki sodi v naslikani položaj (gl. opombo na str. 256—259).

Stoji, da je Sovrè dal Slovencem prevod Augustinovih Izpovedi, ki nas veliki narodi lahko zanj zavidajo. F. K. Lukman

Louis Adamič: **Kriza v Ameriki**. Prevedel Anton Debeljak. Založba Tiskovne zadruga v Ljubljani 1932. 99 strani.

Slovenski rojak, ki piše v angleškem jeziku, se je predstavil s knjigo, ki nam dobro kaže veliki boj med kapitalom in delavstvom Amerike, nikakor pa ne dobimo pravega pojma iz nje o njegovi pisateljski kvaliteti. To je novinarsko razpravljanje človeka, ki je kot delavec v življenjskem boju preizkusil njegovo problematiko, a mu je lastna darovitost odprla pot v udobnejše razmere. Kaj je tu slovenskega, je tako težko povedati, kot bi ugibal o ameriški stavbi, ki so jo pomagale graditi slovenske roke. Njegova osebnost nikjer izraziteje ne izstopa, objektivirana v slog ameriškega žurnalizma, se drži v ozadju in pušča besedo le dejstvom. Sredi njih išče ravnovesja iz kaosa gospodarskih bojev v socialni misli, da naj vsa industrija služi skupni koristi podjetnikov in množice. Ta etos ga vodi, ko išče pot življenjske energije, odkrivajoč na eni strani brezobzirno pohlepno industrije, na drugi pa rast pogubnih sil med delavstvom, ki groze uničiti morda več kot ponosno stavbo ameriške civilizacije. Gre za to, kateri svetovni red bo prevladal, če se zruši individualistični kapitalizem: ali nastopi socialna država, ali ruski državni kapitalizem. V podrobnem se izogiba krepke izrazne besede, če je ni v žargonu. Povsod čutimo neko obzirnost, ki rajši zataji pisateljsko originalnost in se zavija v splošno govorico, v neosebno resnost ali šaljivost, ki je doma v vsakdanjem izražanju, ni pa napor pisateljevega duha. To ni slika nastajanja kot v Besih Dostojevskega, to je le logika statistike, ki daje slutnjo velikih perspektiv. Pojavi niso ujeti v pristni življenjski barvi, ampak so bolj številke za prakso, osebnost je poenostavljena v poklic in v mehanizem matematike kakor zločinci v zaporu. To je znak nezdrave, racionalizirane ameriške kulture, ki mora enkrat roditi protisunek, iz sužnosti številke v svobodo osebnosti; daje pa tudi pogled v pisateljev slog, ki ni drugačen kot življenje. Dasi kaže dobrohotnost do nekdanj njemu enakih in jim v stiski da tudi po 10 dolarjev, vendar hrani osebno čuvstvo kot milijonar bogastvo, da ne najde izraza. Energija je skrita v celotni ideji knjige, tam je sočutje do svetovnega reda, v katerem osebnost izgine, odeta v ta prepričevalni slog. Gre le na veliko, kakor ga vodi duh njegove zemlje; kar je manjše, se le upošteva, a ljubezni ni vredno, pa naj bo v mišljenju ali v izrazu. Mestoma pa le še začutimo idealno rahločutnost in obzirnost povesti iz naše starejše dobe. Ali je to sled slovenstva ali ameriška kultura? Dr. J. Šilc

Jon Svensson: **Nonni**. Prevedel dr. Joža Lovrenčič. Založba Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani 1933. 302 strani.

Zgodba o potovanju dvanajstletnega dečka z Islandskega na Dansko. Pisatelj pripoveduje v prvi osebi, je to en način, ki hoče skrajšati razdaljo

do predmeta in je doma iz dobe modernega realizma; tako je tudi Dostojevski pripovedoval svojega Mladca. Namen je, pokazati življenjsko resničnost, ne pa umetniško tvorbo. Lahko pa vidimo tudi sled stare nordiške epike, ki je imela podobne izpovedi, kakršno pripoveduje Odisej o sebi pred kraljem Fejakov. Zdi se skoraj, da se je združil stari epični duh, ki črpa invencijo iz usodnih sil prirode, z duhom moderne povesti, ki se od epike oddaljuje v intimnost življenja. Pesem morja, ledenih gora in viharjev je združena z enostavnim, vsakdanjim dogajanjem na jadrnici in se vedno povrača vase kot morski valovi, le tisti primer z medvedi na ledeni gori nekoliko izstopa v pustolovsko in čudovito zbujanje radovednosti in napekost je čisto v ozadju in le ob prilikah, zato pa se čuvstvovanje rajši vglubi v običajno in ga oživi v višjo resničnost, v sveži pogled mladosti; v malem vsakdanjem življenju je odkrito vse bogastvo toplega čuvstva in iskrenosti. Avtor je neizčrpen v izražanju preproste veličine svoje severne domovine. Tam gori je mladost bogatejša, ker črpa še iz nepotvorjene narave in religiozno življenje daje svetu vse lepši smisel. Povest je ovita v rahlo melanholijo, z naslado jo bo čital mlad in star.

Dr. J. Šilc

Stendhal (Henri Beyle): **Rdeče in črno**. Poslovenil Franc Sturm. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1932. 683 strani.

Rdeče in črno naj pomeni vojaštvo in duhovščino ali sijajno dobo vojaške vlade pod Napoleonom in cerkveno politiko Bourboncev do l. 1830, kakor menijo nekateri. Glavni junak, Julian Sorel, je bogoslovec, ki nosi v duši vzor Napoleona, veliki simbol francoske sile in aktivnosti. V klavrnih dobi restavracije, ko je narodna energija prehajala v formalizem in omrtnelost, živi v kmetiškem bogoslovcu stari junaški duh: v samotni zavidi tihe mogočne kretnje jastreba, njegovo moč in osamelost (97), podobno kakor si želi tiho zavest moči Mladec Dostojevskega. Ni mu za brezbržno vsakdanjost navadnega duhovnika, ampak duhovništvo hoče izrabiti za svoje visoke sanje o moči in svobodi. Napoleon se je povzpел po vojaštvu do vrhunca, zdaj so duhovske sile vsemogočne, da ga poneso v višine. Stendhal vodi svojega junaka kot Goethe Fausta iz malega sveta province v veliki svet pariškega plemstva in duhovništva. Ko gledamo to odvratno podobo resničnosti, ki svoje hinavstvo in licemerstvo skriva pod lepimi oblikami, se vendar zdi, da je pisatelj rajši psiholog kot resnicoljub. Tu je tiranstvo javnega mnenja zadušilo vsako živo čuvstvo in misel, pod vlado zunanjih oblik se skriva nadutost, pohlep po dobičku in želja zabave. Mesto svobodne se je vselila brezizrazna beseda, mesto neposredne človečnosti pretehtanost in vljudnost, življenje je zastalo pod lepo površino in običajnostjo. In samotna energija častihlepnega bogoslovca, polna neznanega življenja, omami dve ženski, eno iz malega sveta, drugo iz velikega, da se mu vdasta v ljubezni sredi puščobe in dolgočasje. Omožena gospa Rênalova je isti problem kot Flaubertova Mme Bovary, a markiza La Molle je Salome, ki jo je Wilde iz heroičnosti preoblekel v erotičnost.

Stendhal je veliki začetnik modernega psihološkega romana, obenem tudi na potih nove organske estetike, ki ji je važnejša resnica življenja kot

lepota oblikovanja. A. Albalat (*Le travail du style*) mu očita »nemarnost, ker nikoli ne popravlja in ne izboljšuje izraza, kvečjemu le misel spremeni, pušča pa, da se ponavljajo iste besede in celo banalni izrazi.« Taka brezhibnost je romanska in klasična, gojil jo je nekdanj pač tudi Stendhal, ko se je v bitki pri Berezini vsak dan javil predstojniku po predpisih oblečen in gladko obrit. — V novejši francoski kulturi pa je prevladal galski element, ki mu je prosto javljanje duha več kot utrjena oblika. Na njegovo stran se je obrnil tudi kritični duh Stendhala, ko slika z mržnjo v povesti gladko in korektno površino nanovo se obujajoče klasične kulture. Despotizem zunanjih oblik dovoljuje le še igro razumske duhovitosti, prepoveduje pa kot neolikano vsako senco čuvstva in notranjih nagibov, zato uspevajo le še ljudje zunanosti in hinavščina, življenjska energija pa izginja iz družbe. Kakor stavi tej v bistvu aristokratsko senilni kulturi nasproti kot največjo življenjsko vrednoto spontane pojave čuvstva in strasti, tako stremi tudi njegov slog po osebni izrazu, ne po objektivni dovršenosti, po dojetju življenjskega trenutka in njegove sile, ne po korektni lepoti klasicizma. V življenju zasmehuje nadosebne razumske oblike, hoče pa tudi kratke stavke (538, 547 i. dr.), kjer so logične podrejenosti malo opazne. Toda to še ni impresionizem, ki predoča le vstajajoče življenje in ga ne vrednoti, življenje je pri njem vrednoteno in to ga veže z našo dobo prav tako kot prepričanje, da je življenje več kot umetnost, da je umetnost zato tukaj, da pokaže življenjsko vrednoto. To je on tudi v polni meri storil, ko je pokazal na rast energije iz nacionalnega čuvstva, na srečo življenjskega trenutka. V klasičnem romanu uživamo umetniško oblikovanje v gradbi stavka, dejanja, značajev, pri Stendhalu je užitek v spoznanju življenjske resnice in v magičnih bliskih svetlobe, ki osvetljujejo temno skrivnost. Psihološki realizem je umetnost odkrivanja življenja v njegovi notranjosti. Dr. J. Šilc

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja (Misli, portreti in ocene.)

1. Paberki o srbskohrvatskih stikih z nami v zadnjih letih.

Ljubica Janković je drugi izdaji svoje čitanke »Iz slovenačke književnosti« (1932) dodala kratek pregled medsebojnih književnih stikov, ki pa je — razen njene osebne bibliografije — strašno pomanjkljiv in površen in niti v najširših obrisih načrtan. Pri tem sem pomislil, da bi že bil čas, da kdo sistematski obdela naše medsebojne kulturne stike v posebni monografiji, kot jih z jezikoslovnega stališča piše Breznik, in ne samo za starejšo dobo, kjer so posamezna razdobja že raziskana in so vloge posameznikov že deloma ugotovljene, a še ne pregledno zbrane, temveč predvsem za povojno dobo, da se s fakti ugotovi, koliko smo se v teh letih političnega edinstva notranje kulturno spoznali in koliko je naša literatura postala sestavni del jugoslovanske literature, o kateri enoviti celoti mnogi več ne dvomijo. In še to: v koliko smo k temu pripomogli Slovenci sami in kaj so si oni sami prisvojili od našega? S tem pa sem samo postavil problem in ga ne mislim rešiti. Ne mislim se namreč spuščati v vrednotenje preteklosti, namen imam

samo opozoriti na material, iz katerega je prav v poslednjih letih zajemalo srbskohrvatsko čitateljsko občinstvo poznanje o našem literarnem življenju.

Vsekakor je informiranje o vseh književnih novostih na obeh straneh naloga in dolžnost dnevnega časopisja. Nesporno pa je tudi, da se je slovensko časopisje (Slovenec, Jutro, Dom in svet, Ljubljanski zvon) točneje in redneje, rekli bi lahko povsem sistematski oziralo na srb.-hrv. književne pojave, dočim so Srbohrvati — razen nekaterih zagrebških dnevnikov — šli molče mimo nas. V najboljšem primeru so bili odvisni od slovenskih sotrudnikov, ki še sedaj vršijo najboljšo vlogo posredovavcev (Potokar v Politiki, Borko v Pravdi, dr. Ilešić v Životu i radu i. dr.) Le od časa do časa je kak književni reporter vzbudil senzacijo s književnim pismom, pa ne pri njih, ampak — pri nas s svojo netočnostjo in pristranostjo, najraje z napadom na katoliško usmerjene pisatelje (n. pr. na Bevka, Nov. lit. 1929, Drainac, ki niti ob obletnici z novim pismom iz Ljubljane ni popravil krivice, ki jo je zagrešil), ali pa naivnostjo (Marković). In celo zreli pisci so iskali pri nas — ne kulturnih dokumentov, ampak — najlepšo žensko (Crnjanski za Vreme). Prav v zadnjem času se mogoče obrača na boljše (n. pr. Dukić o Gradniku v Politiki (febr. 1933). Prepričan pa sem, da tega nezanimanja za našo lepo knjigo (za erotično-banalni list Fortuna je bilo dosti reklame) ni bilo krivo samo nepoznanje jezika, ampak tudi — trgovske zveze. Dnevni časopisi stoje namreč na trgovski podlagi in dolžnost naših založb bi bila, da ne pošiljajo recenzijskih izvodov samo poznanim revijam, ampak tudi dnevnim časopisom, ker ti ustvarjajo javno mnenje; njih dolžnost pa bi bila, da prineso vsaj reklamni oglas. Tisti, ki bo organiziral to trgovsko plat naše knjige na jugu, bo izvršil veliko delo.

Bolje je bilo zadnja leta z revijami, znanstvenimi in strokovnimi glasili in to večinoma radi Slovencev samih, ki so sodelovali z izvirnimi umetniškimi prispevki (Gradnik v Srb. Knj. Gl., predvsem pa socialistični levičarji v Stožeru, Savremeniku, Novi literaturi, Književniku i. dr.) ali pa z rednimi informativnimi ocenami novih knjig (Potokar v Srb. Knj. Gl. in Kokaljeva) in s članki (zlasti Borko v Srb. Knj. Gl., v Jugoslovenu i. dr.). V znanstvu pa bi omenil članke v Nar. Enciklopediji, Rešetarjevem in Buličevem vse-slovanskem zborniku, razne filološke članke, katerim je svojstvena komparativna metoda (Skok). Pod strokovnimi glasili pa mislim razne stanovske revije (Arhitektura, Prof. glasnik itd.). Sem bi spadala tudi združena strem-ljenja za mednarodno reprezentanco (razne antologije proze, n. pr. Jovanovičeva, in lirike prevedene na tuje jezike), ki bi dala zanimive rezultate, da jih pregledamo s slovenskega vidika. Pa tudi Srbohrvati sami so sprejeli marsikatero našo novost z velikimi simpatijami in s pomembnimi komentarji. Tako se je Zagreb zanimivo razpisal ob Finžgarjevem jubileju in obisku, ob Magajnovem 'Gornjem mestu' in Cerkvnikovem »Kroz rat«, ko so ga levičarji proglasili za Cankarjevega naslednika, ob Adamiču in ob Vodnikovem »Borivcu«. Srečko Kosovel pa je že itak več let v ospredju zanimanja tako pri Hrvatih kot pri Srbih. (Mihovilović, Književna krajina, Razvršje.) Književne studije iz naše snovi niso več tako redke: Bartulović, znanec iz »Književnoga juga«, predava o slovenski moderni na Kolarčevi

narodni univerzi, Maraković piše o Finžgarju, Preglju in Magajni najboljše stvari, ki jih bo moral imeti v evidenci vsak naš literarni kritik; Izidora Sekulić piše razprave o religiozni liriki na osnovi »Slovenske religiozne lirike« in to z razumevanjem religioznih problemov, ki je tako redko v srbhr. literarni kritiki kot sploh v celotni srbski psihi; Ljubica Janković najraznovrstnejše priložnostne članke iz najrazličnejših dob našega razvoja (o Levstiku, Prešernu, Cankarju, Ketteju itd.) po najrazličnejših srbskih časopisih in izvestjih; Milena Janković o dramah Iv. Cankarja (Misao 1932), kjer rabi skrajno realistično merilo za skrajno idealistične umetnine itd. Kot se vidi, smo se v revijah premaknili z mrtve točke vsaj v toliko, da smo vzbudili zanimanje srb. hrv. lit. kritikov, kjer se priznanim starejšim posredovavcem (Gavrilović, Petravić, Djonić, P. Popović, Sekulić, Maraković, Bartulović) pridružujejo mlajše sile (Mihovilović, Dulibić, L. Janković, Djukić, Esih itd.). Podčrtati je treba knjižne izdaje naših prevodov v zadnjih letih; poleg Pregljevih »Božjih medjaša« (Društvo sv. Jeronima) in Cankarjevih novel v Srb. Knj. Zadrugi (pr. Šian-Bartulović 1932), je izšel Finžgarjev roman »Pod slobodnim suncem« (ponatis iz Venca) in njegova novela »Služavka Anka« (Zagreb), Cerkvenikov imenovani roman »Kroz rat« (Prostitutka Zoša, Zagreb) zlasti pa Župančičev ilustrirani »Ciciban« (Zagreb); dalje še Magajnova novelica »Gausit« (celo trikrat), »Slivarice« itd., črtice Cankarjeve in Mrzelove v Srb. Knj. Gl., pesmi Kosovelove (Banjaluška Književna krajina in Nikšičko Razvršje) in celotni prevod »Dume« (Dulibić v Soc. reviji Šibenik). Zagrebško izdanje antologij Prešerna in Gregorčiča (Narodna knjižnica) pa sta že namenjeni jugoslovanski šoli; semkaj moremo šteti tudi že imenovano čitanko Lj. Jankovićeve (2. izdajo) in T. Djukića prepev skoraj celotnega Prešerna obenem s prvotnim slov. originalom (F. Prešeren, Pesme, Školski pisci 22. Beograd 1932), ki je kljub strastni polemiki s T. Potokarjem (Slovenec, Politika) vendarle precej boljši kot prevodi prednikov, nekajkrat celo zelo dober. (Prvo kitico trpko-močne »Kam?«, ki jo je L. Janković v prvi izdaji prevela žensko-naivno: »Pitate me svi sigurno — kuda lutam tako žurno?« je T. Djukić prepel — če že ne povsem dobro — vsaj krepko z moško rimo, ki je pri srbskih pesnikih tako redka: »Kud u nemiru lutam svom — pitate, kud i cilju kom?«)

Najzanimivejše bi bilo nekoč pregledati vso slov. lit. snov po srb. hrvatskih učilih, čitankah in antologijah, kakor tudi po lit. zgodovinah. Videli bi, da tudi Slovenec, kadar piše o naših zadevah za Srbohrvate, nima dovolj odločnosti, da bi nas predstavil kot bi bilo treba, in postane nam samim krivičen. Kot dokaz: F. Poljanec: »Istorična gramatika srb. hrvatskog jezika« (1932), ki je brez brižinskih spomenikov, in brez ozira na štrekljeve in Breznikove razprave, komaj malo na Ramovša demonstrira razvoj slov. književnega jezika na eni nar. pripovedki, prepisani iz Bernerkerja in eni Prešernovi pesmi, in to poleg tega, da slov. jezik predstavi kot kajkavski dialekt jugoslov. jezika. Isto je z njegovo »Istorijo stare jugoslovanske književnosti« (1932), kjer hoče prikazati »književni rad sva tri plemena kao celina i u duhu jugoslov. ideologije... njih zajedničko poreklo i medjusobne veze« (Predgovor). Tako je od 165. str. odpadlo na slov. lit. 10 str. in to

s primeri vred (prvi brižinski spomenik in ena Trubarjeva pesem) in na vso protireformacijo s Hrenom — 7 vrstic. In če Slovenec zapiše o novejši periodi jugosl. literature besede: »Pošto je uveden jedan pravopis i jedan književni jezik, nestaje pokrajinskih književnosti, a stvara se zajednička književnost, koja obuhvata sve naše krajeve« (str. 8), si je pač učencu težko predstavljati, da se kljub takim izjavam ex cathedra slovenska književnost vedno lepše razvija. Sicer pa bom o osnovi in pogrešnosti takih sintez zapisal svojo misel malo kasneje. Poleg takih jugosl. učil, ki so vsa ekscerpirana iz Prijateljeve srbske informativne studije in Grafenauerjeve šolske knjige (Popović, Poljanec, Jotić, ki piše o Basarju, da je rojen iz »episkopije Luke« — škofje Loke, Veljović Savković), je še več jugosl. pesniških antologij. Tako S. Beševića: Djačka antologija, ali J. Živanovića: Primeri iz nove književnosti (1. i 2. knjiga), kjer so slovenski pesniki, ki so predvideni v šolskem programu, izbrani na »brzo roko«. Tako je v najnovejši knjigi »Antologiji najnovije lirike« (1932) A. Žeželj predstavil Aškerca kot — lirika in Cankarja — seveda — s slabimi pesmimi iz Erotike, ki je med Srbi radi svoje usode zelo v časti (Cf. L. Janković, ki citira tudi njegovo pesem Mahniču). Lepo pa je vsekakor, da se je rajni Lapčević v svoji »Teoriji književnosti« (1932) oziral tudi na najmlajše slov. pesništvo (A. Vodnik). Kako pa je s slovenskimi sestavki v čitankah, je pa poglavje zase, kajti zelo težko naletite na članek, ki bi ne imel — napak. Pregledal sem čitanke Prodanovića, Pavlovića in Vulovićeve in moram reči, da so glede na slov. tekste večinoma prepisani iz naših starejših čitank. Vsekakor najizbranejše in glede na slovenščino najčistejše so Prodanovićeve knjige. Pri Pavloviću sem zasledil Župančičev »Slap« v čitanki za — 2. razr. in še to — z napakami. Le kdo ga bo razumel? Pri Vuloviću pa ima samo Aškerčeva pesem »Svetinja« (Čit. za 4. razr. 1932, str. 194), ki ima 7 štirivrstičnih kitic, nič manj kot — 22 napak, Lavtizarjev opis Save-dolinke (1 stran pa — 27 tiskovnih (?) napak. In tako vse vprek. Vprašanje pa je, v koliko se ti sestavki sploh čitajo v šolah in kako se v njih na osnovi takih virov predava naš jezik in naše slovstvo? Sicer je to vprašanje, ki spada v stanovsko glasilo, vendar nas zanima v toliko, da moremo ugotoviti, da se osnovno poznanje naše književne preteklosti širi ex officio v vseh srbhrv. učbenikih narodnih znanosti v smislu osnovne ilirske ideologije, praktično pa z — najmanjšim uspehom. Na osnovi teh in takih virov in znanem nepoznanju našega jezika, kot se vidi celo iz učil, iz katerih naj bi se ga naša mladina naučila, je vsakomur jasno, zakaj v zadnjih letih zanimanje za naše kulturno življenje iz lastnih pobud pri njih ni nič napredovalo. Slej ko prej temelji njihovo znanje na delih, ki so jih Slovenci sami priredili zanje, tako na Prijateljevi »Slovenački književnosti« (1906, 1920), ki za 20. stol. ni zadosti spopolnjena, na zborniku »Slovenačka« (Srb. Knj. Zad. 1928), o katerem pa vemo, kako malomarno ga je izdala založba, ki je svojevoljno posamezne odstavke in z njimi nekatere pomembne pesnike (Preglja) naravnost ven vrgla, »Naša Slovenačka« (pri Novi Evropi in Prof. Glas.), almanahu »Julijska Krajina« (1930), na člankih v Narodni Enciklopediji in antologijah novel, ki sta jih zbrala Ilešić in Kvedrova. Sicer pa na studijah L. Janković in prevodih Pre-

šerna (Stranimirović, Djukić, studija P. Popovića), Cankarja (Fabjančič, Ivković, Šain Bartulović) in drugih, ki sem jih že navedel v tem pregledu svojih paberkov. Kako pa je z gledališči in gostovanji Pen-kluba, je vsem znano. V ostalem pa je odločilna Pavla Popovića priložnostna »Jugoslovenska Književnost« (Cambridge 1917), ki daje osnovno orientacijo vsej srbhrv. publiki in smer vsem, ki pišejo podobna dela. Ta knjižica je namreč (za Murkom) prvi in mogoče najboljši poizkus sintetično prikazati jugoslovansko književnost kot notranjo celoto, obenem pa tudi dokaz, da je vsako tako prizadevanje zelo — problematično. Tine Debeljak

ZAPISKI

John Galsworthy, borec za etično poslanstvo pisateljskega stanu

John Galsworthy, veliki, z Nobelovo nagrado za l. 1932 nagrajeni angleški pisatelj, predsednik mednarodne zveze P. E. N. klubov je mrtev. O njegovem pisateljskem delu, ki je iz prevodov znano tudi Slovencem, bomo poročali v prihodnji številki našega lista. Danes pa se ga spominjamo kot borca za etično poslanstvo književnosti, za katero se je boril kot plemenit človek, ki je doživel grozote svetovne vojne, zadnjih enajst let pa kot predsednik svetovne zveze književnikov, ki v okr. 50 P. E. N. klubih družijo pisatelje vsega sveta za ideale pravičnega sožitja med narodi. Kot predsednik P. E. N. klubov je Galsworthy res živel za idejo, ki jo je njihova ustanovnica Mrs. Dawson Scott zamislila kot njihov temelj. V celi vrsti važnih načelnih izjav je izoblikoval to idejo in ji dal jasno, kratko formulacijo, katero je proglasil kot vodilo klubom na IX. mednarodnem kongresu v Hagu l. 1931. Poleg tega vodila je važen njegov članek »International thought« (Mednarodna misel) v Times-u l. 1925, ki ga je v njegov spomin ponatisnila v prevodu J. T.-a zagrebška Nova Evropa v februarškem snopiču l. 1933*. Svojo zadnjo poslanico pa je naslovil na svetovni P. E. N. na X. mednarodnem kongresu l. 1932 v Budapešti, ko je opazil, da razni pretirani egoistični nacionalizmi in nasilni internacionalizmi ogrožajo jasnost načel, na katerih stoji in ž njimi pade ta organizacija.

V članku »Mednarodna misel«, ki je bil napisan še pod neposrednim vtisom vojske, je takole označil etično poslanstvo književnikov: »...Na tri načine morejo pisatelji kot taki sodelovati pri delu za olajšanje bodočnosti sveta. Bodo naj najprej prijateljsko razpoloženi in gostoljubni do pisateljev drugih dežel, — za to je mednarodni P. E. N. klub v svojimi podružnicami, ki številčno naraščajo. Njegovi člani priznavajo in izpovedujejo načelo, da so dela domišljije, torej stvarno vsa umetniška dela last vsega človeštva in ne samo dežele, kjer so nastala; da je pomenilo na primer dejstvo, da so v času vojske z Nemčijo ljudje nehali čitati nemško pesništvo, poslušati nemško glasbo in gledati nemške slike, škodljivo neumnost, ki se ne sme ponoviti.

* Originalni tekst glej v zbirki Galsworthyjevih esejev »Castles in Spain and other screeds« v Tauchnitz Edition, 1928, pod št. 4837.

Vsako pravo umetniško delo, ki je po svojem gradivu in izvoru osebno in rasno, je neosebno in splošno po svojem učinku. Umetnost je ena naravnih vezi (mogoče edina velika naravna vez) med raznimi ljudskimi rodovi; če oviramo njen oplemenjujoči vpliv v časih vojske, priznavamo samo, da smo še opice in tigri. Samo pisatelji morejo širiti to vero, samo pisatelji morejo držati odprta vrata umetnosti ob času sovraštva med narodi; in njihova osnovna dolžnost je, na napravijo človeštvu to uslugo. Tretji, največji način pa, kako more pisatelj olajšati bodočnost, je izražen v besedah: »Fair Play«. Moč časnikarstva lahko primerjamo z močjo znanosti in denarstva. Če bi časnikarstvo kot celota nikoli ne poročalo napačno, če bi odklonilo brezmejne usluge strankarskim in patriotičnim strastem, če bi igralo »fair«, kakor se to godi pri sportu, — kako čist bi postal zrak! Danes pa deluje časnikarstvo z malimi in častnimi izjemami v vsaki deželi po svojih pravilih, ki imajo premalo zveze s pravili sporta. Pri časnikarstvu sodeluje veliko število pisateljev, ki imajo v svojem zasebnem življenju višje merilo za »fair play« kakor je ono, po katerem se ravna časopis, pri katerem sodelujejo. Sami bi, mislim, prvi to priznali. Izboljšanje merila časnikarstva o mednarodnem in političnem »fair play-u« more priti samo po posameznih pisateljih, ki so člani časnikarskega stanu. Taka reforma pa se ne bo uresničila, dokler se uredniki in časnikarji ne navadijo na mednarodno izmenjavo misli, dokler se ne navadijo, da po drugih naziranjih razširijo svoje obzorje, odpro svoje srce in spoznajo, da je treba tako ravnati kakor želijo, da se ž njimi ravna. Samo kadar bodo delovali tako, kakor bi večina njih delovala kot posamezniki po lastni volji, bo nehala kuga besed povzročati mednarodne bolezni in mrzlice. V zasebnem življenju navadno ne mislimo, da namen posvečuje sredstva. Zakaj naj bi on posvečeval sredstva v časnikarskem življenju, zakaj tako pogosto sprejemamo poročila, preden smo se prepričali o njih zanesljivosti, ako so ugodna za naše stališče in zakaj jih prav tako odklanjamo, če so za nas neugodna? Zakaj tako pogosto prikrivamo stališče druge stranke? I. t. d. Časnikarstvo ima veliko moč in oznanja visoke ideale; v njem je mnogo kreposti; mnogo uslug naredi, toda še več škode, kadar se iz kakršnegakoli razloga odvrne od resnice ali od načela »fair play-a«.

V Hagu je ta načela strnil v kratko obliko takole: »a) Književnost je sicer nacionalna po izvoru, ne pozna pa mej in mora ostati skupna menjalna vrednota med narodi brez ozira na politične ali mednarodne zapreke. b) V vseh okoliščinah torej, posebno pa ob času vojske, se nacionalne in politične strasti ne smejo razširiti na umetniška dela, ki so dediščina vsega človeštva. c) Člani P. E. N. klubov naj vselej uporabijo ves svoj vpliv za dobro razumevanje in vzajemno spoštovanje med narodi.«

Elegantni govornik in vodja, ki je tudi pri najburnejši debati obdržal dostojanstveno mirnost, je te misli leto dni kasneje, videč vso težo mednarodnega položaja, ki se je pripravljaj, oznanil še določneje in posebno v zadnjem delu skoraj ostro, ko je proglasil v Budapešti svoj P. E. N. klubski testament takole: »Upam, da mi boste oprostili, če rečem, da je nastopil čas, ko je treba spregovoriti o potrebnih lastnostih in z jasnimi besedami povedati, za kaj se bori in za kaj se ne bori naša Zveza P. E. N. klubov. Verjemite mi,

pravilno razmerje življenjskih pojavov in nam razodeti mesto, ki ga sleherna stvar zavzema v stvarstvu. Danes zopet enkrat spoznavamo in priznavamo, da je življenje organizem, celota, in da nikdar nikoli ne more del nadomestiti celote življenja. Iz te celotne preusmerjenosti našega osnovnega odnosa do življenjskih dejstev se je porodil tudi naš novi sodobni umetnostni nazor, ki umetnosti daje svobodno avtonomno mesto, ki ji gre, je pa nikakor ne pobožanstvuje in je ne postavlja nad vse ostalo življenje. Največja zabloda, razumljiva le z zastarelega vidika larpurlartistične življenjske brezsmernosti bi bilá, če bi kdo skušal v sodobnem kulturnem gibanju namesto prodora nove duhovnosti, ki se razodeva v vsem življenju, videti samo novo literarno strujnost, recimo novi esteticizem. Najvidnejši znak nove dobe je prav v poudarku življenjske totalitete in zato je razumljivo, da je v novem življenjskem redu zopet enkrat našlá prvo mesto prav osebnost — to pomeni: duhovni, centralni človek (prim. Dis., 1931, 12.). On je nasprotje racionalističnemu in naturalističnemu tipu človeka, ki sta oba izgubila celoto življenja izpred oči in ki sta se radi tega tudi individualno docela enostransko in neosebno izoblikovala. Saj sta podrejala enkrat življenje absolutni umetnosti (larpurlartizem), drugič pa umetnost racionalističnim koristnim geslom in nazorom, ne priznavajoč njenega avtonomnega smisla in njene svobodne vrednosti (utilitarizem, tendenca). Šele naše novo orgánično gledanje, ki ima vedno celoto življenja pred seboj in radi tega ve vsakemu življenjskemu pojavu najti tudi pravo mesto v razmerju do vseh drugih, nam je omogočilo pravo spoznanje tudi glede mesta, ki ga v organizmu življenja zavzema umetnost, ki je bilá včasih zaničevana, prezirana, nepriznana in izrinjena, drugič zopet dvignjena na absolutni piedestal. Danes, se zdi, smo med skrajnostmi našli trdna tla. Kakor vsak drug kulturni pojav, nam more tudi umetnost pomeniti samo eno izmed premnogih oblik življenja. Gospodarsko, politično, socialno, narodno, etično, erotično, religijozno doživljanje in oblikovanje ni nič manj resnično in pravilno ter spada prav tako bistveno k našemu življenju, kakor n. pr. estetsko, t. j. umetniško. Ta resnica je sicer zelo preprosta, vendar se je zgodilo, da ljudem ni bilá več jasna in so n. pr. začeli o umetnosti zanesenjaško in utopistično govoriti kot o nekakšni novi religiji in o nekakšnem novem svetovnem nazoru. Tako naziranje seveda v življenju ne najde potrdila, ker nikdar ne more eno življenjsko področje zamenjati ali nadomestiti drugega drugače nego z nasiljem nad resničnim redom sveta. Vsaka izmed življenjskih oblik ima sicer v sebi lasten avtonomen red in smisel, nobena pa ni absolutna in odrešujoča, ako je ločena in razvezana s središčem, ki vse usmerja in ureja v harmonično življenjsko soglasje. Življenje je namreč organizem in s tem dejstvom se ujema tudi zakonitost kulturnega ustvarjanja.

da ustanovni centri natančno vedo, s kakšnimi ideali je bila ustanovljena Zveza in kakšne ideale mora zastopati naprej, če hoče da bo obstala: 1. P. E. N. zastopa literaturo v smislu umetnosti, ne v smislu žurnalizma ali propagande! Bori se za razširjenje književnosti kot umetnosti iz dežele v deželo. 2. P. E. N. zastopa misel gostoljubnosti in prijateljstva med pisatelji lastne dežele s pisatelji vseh drugih dežel. 3. P. E. N. zastopa načelo, da njegovi člani ne smejo storiti ali napisati nič, kar bi pospeševalo vojsko. 4. P. E. N. se bori za človeško občevanje. 5. Besede kakor nacionalizem, internacionalizem, demokracija, aristokracija, imperialistično, antiimperialistično, bourgeoizno, revolucionarno ali podobne besede s političnim pomenom naj bi se ne rabile v zvezi s P. E. N.-om. P. E. N. nima nič opraviti z državno ali strankarsko politiko in se ne sme izrabljati za državne ali strankarske koristi nobene dežele.«

Razumništvo, ki je bilo brez moči v vojni vihri, je brez moči tudi danes in bo vse dotlej, dokler se ne bo z jasnimi načeli oprijelo svojega poslanstva. Slava Galsworthyjevemu vzoru!

Fr. Stelè

»Živim za svojo zabavo«

Odkod neki ima človek takšno veselje do zbiranja, shranjevanja, spravljavanja? Kdaj se me je neki tole oprijelo? Kdaj je ono na meni obviselo? Kar nič več ne vem. Skoraj strah mi zbuja zavest, da se je vendarle zgodilo z mojo voljo ali vsaj z mojim pristankom, da je moje zanimanje obkrožalo toliko šare in s svojo privlačno silo spravilo v moje bivališče. Toliko šare, ki se je, trezen in priseben, hočem otresti, osvoboditi, od sebe in v pogubo odriniti — ne zavoljo reda in snažnosti na mojem pisalniku ter v vseh kotičkih, ki pod tem ali onim imenom predstavljajo »shrambe« v mojem bivališču, marveč zaradi reda in snažnosti, po kateri čutim vse drugačno in osebnejšo potrebo.

Z grozo se pri takih priložnostih zavem, kako me sproti zavajajo in sproti uklepajo v svoje začarane kroge stvari, ki z njimi nimam prav za prav nobenih zvez, ki z začudenjem opažam, da so postale moja lastnina in da jih nosim v sebi ter skrbno hranim.

A komaj sem vse zavrgel (saj čisto do kraja vsega zavreči nikdar ne utegnem, ker me zaloti v pozni noči spanec), že začnem znova znašati na kup.

Prav po takem »očiščenju«, ko se mi je zdelo, da sije nebeško solnce v vsak kotiček in predalček moje osnažene bítí, sem slišal besedo, kakor morda mnogokrat že prej, a sem bil preveč gluha, da bi jo bil razumel.

Ne, ne bom zapisal, kdo mi je tako govoril, zakaj zdi se mi, da je nešteto takih, ki, če že ne mislijo tako, pa vsaj tako živijo, in da sem za daljše dobe svojega življenja med njimi tudi sam. Dejal je: »Živim za svojo lastno zabavo«. (Prav za prav je dejal: »živim za svoj plaisir«.) Kolikokrat živi sleherni človek samo »za svojo zabavo«! Naj si jo privošči tako ali drugače, gosposko ali siromašno, bogato ali revno — vseeno je: živi za svojo zabavo. Gospod pa, ki mi je tako odkrito govoril, mi je še bolj odkrito povedal, da ne veruje ne v Boga ne v človeštvo ne v napredek ne v kar si bodi — z a t o

živi samo za svoj plaisir. — Ta odkrita beseda me je prvič navdala s pravo grozo. Nikdar prej se nisem zavedel, da pomeni življenje brez trdne in vseprisotne zavesti duha, življenja tja v en dan — življenje brez vere.

Samo brez vere more človek sam sebi živeti, sam sebi zadostovati, svoji koži, ki je občutljiva za vsako draž, donašati neprenehoma novih dražil, svojim živcem, ki so v neprestanem pogonu, streči z vedno novimi razvedrili, hraniti brez odmora vse svoje čute, ki terjajo svoje pravice, da iz zevajočega prepada svojega zastoja ne zavpijejo: tukaj smo, čemu smo tukaj?

Čemu smo tukaj? — Na to vprašanje veš odgovor, pa vendar nestrpno iščeš zmeraj novih in prepričevalnih potrdil. Tudi jaz sem znova začel prebirati spise môž, katerih duh je bister in ume tolmačiti skrivnosti večnih vprašanj. Tiste čase sem čital v Hugo Ballovmem »Bizantinskem krščanstvu« o »Nebeški lestvi« opata Joanesa z gore Sinai, imenovanega Klimax prav po tem v trideset stopenj razdeljenem asketskem delu. Prehitevajoč Roscellinusov nominalizem, je Klimax napadal že v 6. stoletju resničnost kot kugo. Vsi naši pojmi realnosti in naravnosti so v njegovih očeh perverzno. Sebično telo je čir duše, naš »jaz« je demonska prevara. Nato govori o begu iz Egipta. Prav na koreniki Klimaxovega gledanja je zgradil Paul Claudel svoje »Pismo z onega sveta« o prvih petih egiptovskih nadlogah. Tiste strani v reviji »Commerce«, v katerih je Claudel prvič objavil to pismo (XXVIII, poletje 1931), sem že nekajkrat prečital in vsakokrat so me znova prevzele. Da bi se prisilil, čimbolj prodreti v njih odločilno svojstvo, sem nekatere odstavke celó prevedel iz njegove gladke plastične in prozorno izbrušene francoščine v svojo okorno slovenščino:

»Prav o Egiptu sem hotel govoriti s teboj, toda svoja stopala odtrgati od te prijazne zemlje mi je prav tako težko kakor nekdanj Izraelcem od dežele Gesen. Po vsej obširnosti Svetega pisma sem prisluškoval pripovedovanju o Izselitvi, v katero so se pomešale prerokbe Apokalipse, in nisem mogel dalje, ne da bi razvozlal dvojni naglas teh verzov, ki se jašejo. Pretresen sem.

»Mojzes je imel v puščavi svoje razodetje. Videl je Boga. Bog mu je razodel svoje ime, ki je beseda Bit, nerazdružna mu v vseh časih. Preroku je razodel tudi njegovo poslanstvo, ki je bilo osvobodjenje Izraela. Izrael je v Egiptu faraonov hlapec, ki ga izkoriščajo za trda gradbena dela. Pojdi torej k faraonu ter mu reci: Pusti moje ljudstvo, vrni mi sina Izraela, pusti odtod mojega sina Izraela. Kaj naj to pomeni?

»Izrael je ljudstvo božje in je pomešano med drugo ljudstvo, je suženj drugemu ljudstvu, ki je edinole od gmotnih skrbi zavzeto in ne vé za edino in transcendentalno Bit. Ali ne najdeš po Kristovem prihodu tega položaja povsod in zlasti dan današnji? ali ne vidiš mešanice dveh družb, ene svete, v Boga obrnjene družbe, katera je Cerkev, druge poganske, v svet obrnjene družbe, ki jo duhovno imenujem Egipet? In Bog je govoril faraonom, ki so se nasledovali, takole: Pusti moje ljudstvo! Pusti mojo Cerkev! Tvoji smotri niso njen smoter! Tvoje oblike niso njena oblika! Pusti jo, naj stori svoje delo in dopolni svoje poslanstvo. Pusti mi jo! Pusti meni moje deco! Ne oviraj mojih namenov. Ne obešaj se na Izraela, ki

vstaja za drug poklic in posluša svoje poslanstvo teptaje z nogami tvoje malike. — Prav tako govori Bog Izraelu v vsaki dobi: Pojdi! Pusti to! Otrsi se tega! Ostavi Putifarki plašč, ki ti je v spotiko! Bodi le moj! Porini z rameni! Pridi k meni v samoto, tri dni hoda! (Ad interiora deserti.) Pusti mrtvece, naj pokopujejo svoje mrličje! Pusti, naj poklekujejo sredi svojih porušenih malikov, sredi svojih naprav, ki se podirajo, in sredi vseh teh imen, ki so napol zginola — vsa ta ljudstva, katerih edino opravilo je bilo zmeraj pripravljanje lastnega groba!

»Pa to je zunanje ljudstvo, dete moje! A tudi v slehernem živem človeku sta Egipt in Izrael (Collidebantur in utero ejus parvuli, Gen. 25, 22 — Duae gentes sunt in utero tuo, Gen. 25, 23) notranje prebivavstvo, o katerem ti hočem zdaj govoriti. Nemirna množica naših misli, naših spominov, naših željâ, naših znanj, naših čuvstev. To je množica, o kateri govori molitev ob koncu maše, ko reče duhovnik Jezusu Kristu: *Populum ad te clamantem propitius respice!* To je tista zmešnjava množice, brezoblična gneča, mešanica mož in žena in otrok, ki se je stiskala okrog gore galilejske, ki je nanjo pokazal On rekoč apostolu: *Nimajo kruha.* — In na drugem mestu je zapisano: *Nimajo vina.* Sama sveta Devica je to pripomnila. — In naš Gospod reče spričo te množice oči in ust: *Misereor super turbam.* Množica se mi smili.«

»V tej množici najdeš karkoli, ni mogoče, da bi se v nji spoznal. Na preprosto radovednost naletiš, ki je prav tako izcela in polna same sebe kakor črne pese, na sirote, na pohabljenca, na solzne vdove — na Izraela! Vse to vpije k Bogu hkrati in zmedeno, a samo Izrael se domisli, da bi Mu sledil, zakaj on edini ima besede življenja. In z besedami molka govori Bog našim drugim strastem, željam, znanjem, prepričanjem in navadam: Pustite ga! Pustite ga, naj gre z menoj, kamor hoče! Saj dobro vidite, da ni ustvarjen za vas. Kdaj se boste naveličali tiščati vanj in sédati na njegovo srce? Pustite ga na tri dni dolgo pot, da mi daleč od vas in vaše malopridnosti, v puščavi, opravi popolno daritev svoje volje, pri kateri bo sam žrtev in svečenik. Razgrnite se in pustite ga ven. (*Assisterunt reges terrae et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus. — Dirumpamus vincula eorum et projiciamus a nobis jugum ipsorum. Ps. II, 2—3. — Vos genus electum, populus acquisitionis — qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei. I Pet. 2. — Quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei. Rom. VIII. 21.*)

»Evo, zdaj je pokrajina pred nami docela razčiščena, ako pomislimo, da je v vsakem pogovoru med Mojzesom in faraonom karal to dvojno ljudstvo.«

Faraon izkorišča Izraela v Egiptu za suženjska dela. Izdelovati mu mora opeko, to se pravi, gnesti mora ilovico, ki jo potem potisnejo v kalup — in to je opeka. To je tip serijskega dela, ki sloni le na množini, na geometriji in na številkah. Kmet ne more obstati brez božje previdnosti, industrija pa ne potrebuje zares prav ničesar drugega kot surovin in delavcev. Opeka je element hiše in mesta. Faraon ne mara dajati Izraelu niti slame, da bi z njo ojačil njegovo zmes, kakor delajo dan današnji z železnimi palicami

v cementu. Slama, to je kar ostane od žita, ko se je odluščilo zrno, kar je nekdanj bilo bistveno povezano z žitom, kar pa je zdaj ločeno od njega — to je, kar ostane od družabnih vezi, od navad in koristnih moralnih pravil, kadar se je od njih odluščila vera v Boga, kadar od religije ne ostane nič drugega kot vez. Toda niti te ne mara več faraon našega časa; za majhno srečo, za vsakdanjost moraš znašati na kup svoja življenjska načela, svoje elemente skupnosti. Vse, kar moreš nanositi gledé na negotovo hrano in na suhe zarodke: *stipulam siccam. Dispersusque est populus per omnem terram Aegypti ad colligendas paleas.*«

»Poglejmo zdaj, kaj doleti faraona, krutega trinoga, ki hoče prisiliti Izraela, da ostane v Egiptu. Egipet je dežela, ki po preroku govori o sebi: *Meus est fluvius*, čas je moj, potek dogodkov je moj, kakor reka, ki teče po sredi mojega telesa, in jaz sem samega sebe ustvaril, *et Ego feci memetipsum*. Zabraniti mu hoče, da bi praznoval Veliko noč, da bi prehodil najvišjo pot, ki mu je usojena; prav tako kakor v poslednjem času gromadijo opeko okrog Cerkve, zidove knjig brez slame, da bi ji zabranili izhod, prekoračenje, da bi odvedli iz dežele, ki je sama sebe naredila, svoje ljudstvo, ki nikjer ne najde stalnega bivališča. Od prve do poslednje prerokbe je Sveto pismo polno prispodob, ki se ob istih idejah plodijo, kakor cveti, te vetrovnice, katerih venec obstoji iz zvitka vseh smeri. Da ne navedem več kakor en sam primer — kaj naj pomeni znamenje, ki ga daje Gospod Mojzesu: Položi svojo roko na svoje prsi in postala bo gobava! Položiti svojo roko na svoje prsi — ali ni tu mišljen človek, ki se ogleduje, razmišlja o sebi in se občuduje, ki polaga svojo roko na svoj spomenik? In ko mu Bog reče na to: Položi jo spet na svoje prsi in postala bo spet zdrava, ali ni to kesanja pogled navznoter, desna roka, orodje ustvarjenja, ki odrija ovoje in prihaja tik do srca?«

Naposled sem poiskal v svoji knjižnici še zadnjo knjigo revije »Vigile« iz leta 1950, v kateri je objavil Charles du Bos v francoskem prevodu »Dopisovanje iz kota v kot.« Poleti 1920 sta prebivala Venceslav Ivanov in M.-O. Geršenson vsak v svojem kotu v eni in isti sobi »Rekonvalescentnega doma za duševne delavce« v Moskvi. Iz kota v kot sta si pisala ta dva odlična predstavnika vzhodnjaškega duha — dvanajst pisem, katerih prvo (ki ga je napisal V. Ivanov svojemu tovarišu Geršensonu) se zame nepozabno začena takole:

»Vem, dragi moj prijatelj in sosed mojega koticčka v tej najini skupni sobi, da ste dvomili o osebni neumrljivosti in o osebnem Bogu. Po vsem videzu pa nisem jaz poklican, da Vam dokažem pravico človeka do priznanja metafizike in do njenega poveličevanja. Zakaj, resnično, sam v sebi ničesar ne čutim, kar bi smelo terjati večno življenje. Ničesar, razen tega elementa, ki v nobenem primeru nisem jaz sam, razen tega splošnega in vseobčnega elementa, ki je v meni in ki kakor svetál gost daje mojemu omejenemu in usodno časnemu bitju v vsej zloženosti njegovega čudovitega in slučajnega sestava — enotnost in duhovno dostojanstvo. Pri vsem tem se mi zdi, da ni zastoj vstopil vame ta gost in si v meni »napravil svoje bivališče«. Menim,

da je njegov namen, podeliti meni — ki sem ga sprejel — neko neumrljivost, ki je moj razum ne more dojeti. Moja oseba je neumrljiva, ne zato, ker že je, marveč zato, ker je poklicana, da iz nič privre na dan. Kakor sleherni izvor, sleherni izbruh novega življenja, prav tako kakor moje lastno rojstvo na tem svetu, se mi vidi to bodoče rojstvo kakor resničen čudež. Jasno mi je, da v moji dozdevni osebnosti in v njenih številnih in raznovrstnih pojavih, ne bom odkril nikdar kakega zaplodka, ne enega samega atoma nekega realnega, neodvisnega bitja (to se pravi: večnega). Žitno zrno sem, ki je umrlo v naročju zemlje; toda smrt žitnega zrna je vprav pogoj njegovega oživljenja.«

Modrujem dalje: strast do zbiranja, shranjevanja, spravljanja, je povsem prirodna strast človeškega bitja; samo da človeško bitje v temi zemskega naročja, uživajoč svoji rasti neprimerno hrano (to je šara in navlaka v shrambah, miznicah in omarah) kvari samo sebe in možnosti svoje rasti. Kadar živi človek za svojo zabavo, postaja seme, ki v zemlji gnije in v procesu svojega razkrajanja slastno uživa. Seme se pa hrani za bodoče oživljenje od mokrote in toplote, ki prihaja od zgoraj, iz sveta, ki je visoko nad zemljo in do katerega v zemlji zakopano oko ne najde; samo vera in volja mu moreta priklicati milost pravega spoznanja, žejo po plodni mokroti in toploti.

Silvester Škerl

Pojasnilo h kritiki Tineta Debeljaka o Wolkerjevih »Pravljičah«

Zadnja številka lanskega Doma in sveta je na straneh 413—414 izpod peresa g. Tineta Debeljaka prinesla mestoma neupravičeno in zame krivično oceno mojega prevoda Wolkerjevih »Pravljič«, ki so že pred več kot enim letom izšle v založbi »Modre Ptice« v Ljubljani. G. kritik mi na omenjenem mestu sicer priznava, da se prevod »lepo bere«, očita pa mi razne »nepreciznosti in netočnosti« v primerjavi z originalom.

Te očitane »nepreciznosti in netočnosti« pa so nastale odtod, ker sva z g. kritikom delala po različnih virih.

Kakor je to omenil tudi g. Debeljak, Wolker pravljic sam ni nikdar izdal v posebni knjigi. To so storili šele po njegovi smrti drugi izdajatelji, ki so priredili pesnikovo ostalino v zbranem delu pa tudi v raznih izborih. Da g. Debeljak ni delal po zbranem delu, je uvodoma povedal sam, čeprav svoje izdaje ni navedel. Jaz sem prevajala po tedanji zadnji izdaji, t. j.: Dílo Jiřího Wolkerova. 3. vydání. Uspořádal, studii a poznámkami opatřil A. M. Píša. V Praze 1928.

Naloga vsakega kritika bi sicer bila, da se prepriča, če ima v rokah isti vir, kot ga je imel prevajavec, vsaj tedaj, ko pride do tolikšnih nasprotij, kot je to bilo v danem primeru. Kajti prav na podlagi tega, da sva z g. kritikom delala po različnih virih, odpade njegov glavni in najtežji očitok, da sem namreč pomembne in značilne stavke v celoti izpuščala. Tako stavkov: »ogromno ubijajočo moč njegovo in pojemanje življenjskih sil« ter »tu je bil sam, kot je bilo samo njegovo srce v nagnitih prsih« mojnavedeni original nima.

Brez zveze s tem pa naj mimogrede še omenim, da »lešení« ne pomenja lestve, kot pravi g. Debeljak, ampak oder (Baugerüst, Bühne) kot sem napisala jaz. Pravtako tudi »cernoknežniku« v danih okoliščinah »čarodej« več pove kot Debeljakov »hudiču zapisan človek«. Tudi mi je znano, da se pravi »znásilnit« posiliti, vendar sodim, da je moj prevod »zagospodovati, ženi« nadomestil Wolkerjev izraz zlasti, ker bi dobessedni prevod v estetskem in etičnem oziru učinkoval v slovenščini drugače kot v češčini. Silva Trdina

Italijanska kritika o slovenskih prevodih petega speva Dantejevega »Pekla«

Dantejev peti spev Pekla, ki je poleg dvaintridesetega, v katerem D. popisuje strašno smrt grofa Ugolinija in njegovih štirih sinov, po soglasni sodbi dantologov najlepši, so pri nas prevedli trije: Koseski (Letopis Matice Slovenske za l. 1878), J. Debevec (Dom in svet, 1910) in O. Župančič (Dante 1321—1921, izdal in uredil dr. Alojzij Res, v Ljubljani, 1921). Kakor znano, je Dom in svet v letih 1910—1911 prinesel celoten prevod Pekla, v l. 1915 do 1925 pa Vic in Raja. Naša kritika ni doslej o celotnem prevodu prav nič rekla, ne graje ne hvale. Nepričakovano pa se je oglasil kritik tam, kjer Danteja najbolj poznajo — v Italiji. Prof. Bartolomeo Calvi v Mantovi je lani napisal o gori imenovanih treh prevodih kar celo knjigo: *Il canto V. dell' inferno nelle versioni slovene*. Società editrice internazionale, Torino 932. Str. 102. Čeprav se ta stvar v prvi vrsti tiče samo troje ljudi (Calvija ter obeh slovenskih prevajalcev), naj vendarle malo obširneje o njej poročamo, če zaradi drugega ne, že zaradi tega, ker je slov. prevod toliko let izhajal v Domu in svetu in je zdaj, po 22 letih, odkar je začel izhajati, vsekakor zanimivo vedeti, kako sodi o njem poklican sodnik.

Prof. Calvi dobro pozna naš jezik in naše slovstvo, s posebno ljubeznijo študira Ivana Cankarja, čigar »Kralja na Betajnovi« ter »Moje življenje« je s temeljitima uvodoma prevedel v italijanščino (1929 ozir. 1930), o pomenu njegove »Bele krizanteme« pa je izdal l. 1931 posebno razpravo (*Il crisantemo bianco ossia Ivan Cankar e la critica*). Pa tudi drugače seznanja svoje rojake z našim slovstvom: v neki razpravi iz l. 1929 primerja usodo svetopisemskega Jefteja pri G. Pariniju in S. Gregorčiču; »Convivium«, Torino, l. 1931, je prinesel njegovo raziskavo: *Riflessi della coltura italiana fra gli Sloveni*.

Pričujoči razpravi o prevodih V. speva se vidi, da ima prof. C. dvojni namen: 1. razložiti Italijanom besedo za besedo, torej čisto jezikoslovno, te naše prevode — zato skoraj pri vsakem verzu etimologizira, primerjajoč naše besede z grškimi, sanskritskimi, latinskimi, litvanskimi itd., pri čemer pridno navaja Pleteršnika, Cigaleta, Breznika, pa tudi starejše naše pisatelje v Budalovi Antologiji; (vendar bi pa pripomnil, da slov. perut ni v zvezi z grškim petánnymi, pač pa slov. ptič); 2. pa tudi na teh treh zgledih pokazati svojim rojakom, v koliki meri se je slov. prevajalcem posrečilo, ta spev v estetskem pogledu podomačiti, posloveniti. Estetski sodbi prof. Calvija smemo zaupati; njegov tanki čut n. pr. za naše sinonime: greh, pregreha, krivica — plakati, jokati — ljubav, ljubezen — čuti, slišati... nam je poroštvo, da

se je g. prof. res poglobil v duhá našega jezika in da torej o lepoti prevoda sodi kot tak, ki reč zna in pozna.

Prvo, s čimer C. ni zadovoljen, je naša metrika, je naš strogi (angleški) enajsterec s svojimi tremi glavnimi udarci (»ictus«) na 2., 6 in 10. mestu. Zakaj se ne bi prevajalec rajši držal prožnega, gibčnega italijanskega endecasillaba, ki ga ima Dante in ki bi ž njim vse drugače lahko izrazil različno ubranost ali nastroj raznih tercín. (Tako v uvodu, str. 11, očita C. našemu Brezniku, da v Meroslovju svoje slovnice ne uči prav glede na it. endecasillabo!) Dbv. se je pri prevajanju ravnal po p. St. Škrabcu, čigar razprava »Jambi in troheji v naši poeziji« (Jezikoslovni spisi, I 2, str. 128. nsl.) ugotavlja, da se naši poeziji najbolj prilega gori označeni enajsterec (z iktusom na 2., 6. in 10. zlogu) in da je tudi Prešeren, ki je uvedel ta verz v našo pesem, a se očitvidno še ni držal sedanje stroge oblike, nekako podzavestno čutil takšno najboljšo obliko enajsterca in jih n. pr. v Uvodu h Krstu pri Savici med 79 naredil 52 »strogih« in — najlepših. Opozorjen od prof. C. pa zdaj Db. rad priznava, da so slabi njegovi enajsterci n. pr.

v. 124: Če pa spoznati tak močno te vleče...
ali v. 22: Odločene mu ne oviraj poti...

zaradi poudarka na besedih pa, ne. Moti pa se prof. C., če misli, da zaradi te stroge oblike dajemo kaki daljši besedi dva iktusa. Ne, tudi v slovenščini ima vsaka beseda le en sam naglašen zlog (Škrabec, n. m. 128). Napačno bi torej bilo misliti, da n. pr. v Prešernovem verzu:

Popotnik pride v Afrike puščavo

zaradi strogega merjenja dajemo besedi »Afrike« dva poudarka, na a in e; zlog »ke« se ne naglasi. Pa v tej točki se ne bomo zlepa razumeli: romanska metrika hodi druga pota nego germanska in slovanska. Če torej prof. C. vzklika (str. 34): »... la grande incertezza che regna nella metrica slovena«, mi sè svoje strani občutimo nasprotno, da vlada v it. enajstercu negotovost, ko ima 48 možnih oblik glede na »ictus«.

Očitki, kar se tiče prevoda samega, so pa trojne vrste: 1. ali prevajalec ne umeva prav dotičnega mesta, ali 2. izpušča važne podrobnosti (sfumature), včasih pa iz svojega dodaja (mašila, zeppe), ali 3. ne zadene čuvstvenosti dotične tercínske kitice (žalosti, resnobe, strahote itd.) Spev ima 142 verzov, očitkov prevodu D-u je pa tudi le malo manj. Ves način kritike me živo spominja Levstikove, ko je v prvem letniku Ljublj. Zvona kritiziral »Slovstv. zgodovino« pl. Julija Kleinmayra. Razume se, da se bomo tu omejili le na najhujše pogrške.

Za čitatelja, ki nima v rokah teh treh prevodov (označevali jih bomo z začetnicami: D, K, Ž), naj ob kratkem ponovimo vsebino petega speva:

Dantejev Pekel ima devet zožujočih se krogov. Tu smo v drugem krogu. Vsak krog ima — po Danteju — svojega čuvaja. Tega čuva Minos: ima sicer človeški obraz, ali tudi rep, s katerim se vselej tolikokrat ovije, kolikršno je število kroga, ki mora vanj grešna duša. Veličastno sedi Minos in sodi

— v hipu je sodba izvršena. Le nerad dovoli živemu poetu vstop; toda pokori se božji volji. Vergil in Dante vstopita v ta krog. Strašna vihra buči v njem. Vihar nosi grešne duše v večnem kolobarju, kakor veter nosi jato škorcev v zraku. Vergil pesniku imenuje nekatere trpine kroga. Končno spozna Dante dva: Frančesko iz Rimini-ja in njenega svaka Pavla. Frančeska mu pripoveduje svojo žalostno zgodbo. Pesnik se od sočutja onesvesti.

Očitki prve vrste so n. pr. sledeči: V verzu 3. pravi Dante, da je ta krog sicer ožji kakor prvi, a da obsega tem večje bolečine (*più dolor*); D. prevaja: »kjer pa tembolj se jok in stok razlega.« C. ima občutek, da bi se to moralo reči o batinanju, kadar oče udriha s palico po paglavcu. V 6. ima v izvorniku: »*secondo che avvinghia*« t. j. kakor se pač (z repom, K. z repakom) ovije, in slično v. 11: *cignesi*, a D je prevedel netočno in slabo: »Kakor pač z repom mahne«, in v. 11: »se tolikrat oplazi«, dočim C. hvali Ž.: »pa z repom tolikrat si trup ovije«. V. 7. ima v izvorniku besedi: *l'anima malnata*; D. je prevedel: duša, v zlo rojêna. C. očita, da je to krivoverstvo, kalvinizem, žalitev božja; lepše, boljše pri Ž.: »nesrečna duša«, dà, celó K. je zadel boljše: »pregrešna spaka«, (samó spaka«, pravi C., je zastaréla). V. 8 ima Dante: »*l'anima tutta si confessa*« t. j. se izpové; D-ev prevod: »duša se obtoži« dela po Calviju krivico Danteju kot izbornemu teologu, ki je dobro vedel, da se v peklu nič več ne kesajo, in da Dante torej hoče samo reči: duše kot blisk naglo razkrijejo svoje grehe. Zato je Ž. boljši: »vsa se... razklene«. Težak očitek pa dobi Ž-ev prevod: »*Minos... dušo preizkuša*«, češ: saj se vrši vse rapidamente (naglo). — O Minosu, ki za hip prekine svoj posel (D. ima grdo besedo: »uradnijo«, radi rime!!), pravi D.: »pozabil (za) hip je važno uradnijo«; kritik pripominja, da D. s tem dela krivico vestnemu Minosu! — V. 28 ima izvornik: Prišel sem v kraj, ki je v njem gluha temà (*luogo d'ogni luce muto*), a kaj je naredil D.? »Vse luči v kraju so le-tem »molčale«; C. sicer hvali metaforo »molčale«, ali plural luči po pravici graja: saj ni bilo ondi električnih svetilk! — V v. 65. nsl. dela pa Ž. veliko krivico Ahilu, trdeč o njem: »ki bil vse dni ljubezni je v oblasti«, dočim — po C. — Dante poje, da se je le ob koncu življenja (al fine!) bojeval z Amorjem. Po Ž-evem bi bil Ahil nekak predhodnik Byronovega Don Juana! V v. 67. nsl. pravi Dante, da mu je Vergil s prstom pokazal na množico, kjer jih je bilo več ko tisoč, in da jih je imenoval; D. pa zelo nesrečno, prozaično prevaja: njegovi (Vergilovi) prsti so našteli nad tisoč senc z njih imeni. Kakor da je bil Vergil kak modéren avtomat! — V. 99 pripoveduje Frančeska, da je bil njen rojstni kraj (Ravenna) na mor-skem obrežju, s katerega Pad (Po) s svojimi pritoki »*discende*« t. j. doli teče, da se v morju umiri, »*per aver pace*«. Dbv. pa se je preveč zamislil v tisto znano skupino Nila z otroki (v Vatikanu) ter je prevedel: ondi, kjer Pad do (sic) morja steza rame — da bi otrók družina mu počila. Torej ne Pad, ampak otroci naj bi se odpočili, ki jih prav za prav že več ni! D. je tu ubil poezijo, po pravici piše C. — V znanem verzu 100.: »*Amor, che al cor gentil...*« je D. izpustil gentil (Ž. »žlahtno srce«), ki je tako bistven znak tedanje trubadurske poezije ali novega sloga »*il dolce stil nuovo*«.

Ali naj še dalje naštevamo nedostatke, napake? Jih je, kakor rečeno, kolikor verzov; v verzu 138. je D. čisto brez potrebe lastno ime Galeotto

spremenil v občno: Zvodník je bil... In še prav na koncu se D. ni ognil netočnosti: v. 141 pravi Dante o sebi: »io venni meno« t. j. sem omedlel, se onesvestil, a D. prevaja: sem omahnil... Kakor da je bil Dante — pijan!

Kar se tiče pogrešek pod b) t. j. mašil, naj navedemo le eno, o kateri pravi prof. C., da je naravnost — strahotna. V v. 136. nsl. pripoveduje namreč Frančeska, da jo je svak Paolo, ki sta skupaj čitala Galeottov roman, ob nekem mestu v knjigi poljubil na usta (»la bocca mi baciò tutto tremante«), a D.: »tresoč (sic. m. tresoč se) poljubil usta mi in lice«. Kakšno spako je rodila potreba po — rimi! Le čemu še: »in lice«?

Tudi grehov zoper blagoglasje je kritik C. precej zapazil, katerih se D. šele zdaj zaveda in je za opozorilo seveda hvaležen. V. 7. se v prevodu glasi: »Namreč takó: ko duša, v zlo rojena«... Zaporedna zloga »ko« delata res — kakofonijo. Nelepi so C-u vsi verzi, ki so natrpani z enozložnicami, n. pr. v. 76.: »In on: Boš videl ju, ko se s poleta...« ali v. 92.: »prosila bi, da ti bi mir užival«. Tudi Ž-ev v. 75.: »ki zrak ju kot brez teže lahno plavi...« je C-u radi preveč enozložnic le malo lep.

Ob koncu nekaj besed v obrambo! G. kritik se moti (kar je pač odpustljivo!) če misli, da je »predenj« (v. 10.) antiquato; sl. »pa z repom«: ta »pa« je tukaj = in (cf. Pleteršnik); v. 12. »prešteti ni je«, »je« je tu gen. sg. f.; v. 44. »pred óči« je v slov. pravilno naglašeno (gl. Breznik, 3. izd. § 61!); kričé, pojó, leté ni skrčeno iz kričijo itd., ampak so to starejše oblike; pcp. bila, bilo se pravilno naglaša: bilà, bilò, bilè...; v. 58. slove — je od glagola slutiti in torej prav; ad v. 91.: gen. subst. svet (consiglio) se glasi sveta, ne: svetéta; ad v. 101. vzplala ne pride od »vzplavati«, ampak vz + plati (poljem); vv. 118. nsl. se glasi v D. prevodu:

»Vendar povej, kakó, po čem k zavesti
ljubezen je prišla iz src globine,
izdala vama tajnih želj prelesti?«

Prelesti tukaj ni glagol, ampak samostalničnik = čar. (Prim. Pleteršnik!)

Prof. Calvi je odličen dantolog. Preiskal je našim trem prevodom V. speva kosti in obisti. Pri tej preiskavi je skoraj stalni refrên: meglio Ž. più precisamente Ž, veramente bello Ž, t. j.: boljše, točnejše, lepše ima Ž; dà, nekajkratov C-a preseneti celó naš pozabljeni Koseski; resnici na ljubo pa parkrat tudi: meglio D. G. prof. je pa tudi zeló obziren kritik; vé, da pesnika, kakor je Dante, ne more noben jezik, noben prevajalec v popolno zadovoljnost prevesti. (Str. 67.)

Preiskan je na ta način samo en spev; uspeh bi bil pač isti, tudi ako bi preiskal še vseh ostalih 99 spevov v prevodu D. Na koncu mi bodi dovoljena še majhna denunciacija (ko je to takó hvaležen posel!): prof. C. ni zapazil, da je vrstica 17. pri Ž. samica brez druge in tretje sestrice, in da ima v. 9. trinajst zlogov. (Nekaj sličnega se je bilo primerilo Goetheju v Herm. in Dor.)

Iz tegà razvidimo, kakó prav trdi St. L.: »Nimamo poslovenjenih niti največjih mojstrov svetovne literature, — Dante, Cervantes... so doživeli pri nas le neznatne drobce svojih del...« (Sodobnost, I, 1, str. 39.) J. D.

PREJELI SMO V OCENO

- Jón Svensson, Nonni, v »Zbirki mladinskih spisov« Jugoslov. knjigarne, Lj. 1933.
- Charles Nodier, *Statistique illyrienne. Articles complets du »Télégraphe Officiel« de l'année 1913 rédigés et annotés par France Dobrovoljc.* Uvod Janka Tavzesa. »Satura«, Lj. 1933.
- Dora Gruden, *Rdeče kamelije. Pesmi.* Belo-modra knjižnica, Lj. 1932.
- Radovan Košutić, *Hristos i žena*, S. B. Cvijanović, Beograd, 1933.
- Vladislav Kušan, *Lišće na vjetru.* Lirika. — Leon Kaiser, *Variante na stare teme.* Proza.
- Knut Hamsun, *Potepuhi.* Roman. Poslovenil Oton Župančič. Založba Modra ptica v Ljubljani, 1932. Str. 408.
- Rado Bednarik, *V tri smeri.* Izdala knjigarna Založba Sigma. Tisk. Katoliška tiskarna, Gorizia, 1932. Str. 175.
- Mičun M. Pavičević, *Crnogorci u pričama i anegdotama*, s predgovorom Dr. Iva Politea. Knjiga jedanaesta. Samobor, 1932. Str. 159.
- Dijaški koledar za šolsko leto 1932/33.* Izdala Slovenska dijaška zveza. Založila S. D. Z. v Ljubljani. Tisk. Veit & drug, Vir.
- Ing. Ivo Ivanović, *Weltwirtschaftskrise und deren Lösung.* Gedruckt bei Brata Rode & Martinčič, Celje, 1932.
- Nova ruska proza.* Prevela sa ruskog Mira Čechova. Nolit, Beograd, 1933. (Zastopani so: K. Fedjin, M. Gorkij, Vera Inber, V. Ivanov, Ana Karavajeva, V. Katajev, Vl. Lidin, A. Mališkin, A. Nevjerov, N. Nikitin, N. Ognjev, P. Panč, F. Fanferov, B. Pilnjak, P. Romanov, Lidija Sejfulina, Marijeta Šaginian, M. Šolohov, A. Tostoj, E. Zamjatin, M. Žoščenka. — Dodane so kratke biografije).
- Geografski vestnik*, VIII l. Ur. A. Melik. Geografsko društvo Lj. 1932. (Vsebina: F. Seidl, Dinarskogorski fén; I. Rakovec, H geologiji Ljubljane in njene okolice; O. Reya, Cikloni in padavine v Sloveniji; A. Melik, O diluvijalni polednitvi v Karavankah; M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem. — Obzornik. — Književnost.)
- Slavia.* Časopis pro slovanskon filologiji. Izd. O. Hujer in M. Murko. L. XI. zv. 1 in 2. Praha, »Unie« 1932. (Iz vsebine: Milewski T., Fonetični razvoj praslovanske izgovorjave; Novák L., K notranji zgodovini pismene slovaščine; Pogodin A., Tri opazke o začetku Ruske države; R. Kolarič, ocena Dialektološke karte slovenskega jezika Fr. Ramovša.)
- France Bevk, *Veliki Tomaž.* Povest. Mohorjeva knjižnica 55. Družba sv. Mohorja, Celje, 1933.
- S. R. Minclou, *Ko so hrasti šumeli.* Zgodovinski roman. Prevedel B. Vdovič. Mohorjeva knjižnica 54. Družba sv. Mohorja, Celje, 1932.
- Boleslav Prus, *Faraon I. in II.* Prevedel Fr. Koblar. Ljudska knjižnica 48. Jugosl. knjigarna, Lj., 1932.
- Božidar Jakac — Miran Jarc, *Odmevi Rdeče zemlje I. in II.* »Kosmos«. Jugoslovska knjigarna, Lj., 1932.
- Narodna starina*, snopič 24. Ur. J. Matasovič. Zagreb 1932. (Iz vsebine: G. Szabo, Knjiga o starom Zagrebu II.; A. Schneider, Sitna gradja za kulturnu povijest grada Zagreba; J. Matasovič, Prilog genealogiji Patačića), snopič 26. (Iz vsebine: Dr. Branimir Gušić Mljet (sa 19 slika i s I kartom); Dr. Božidar Širola, Fučkalice (sa 29 slika); Dr. Josip Matasovič, Nekoji fragmenti historije XVII stoljeća II.; Hamdija Kreševljaković, Dva Bošnjaka povjesničara (Kadić i Jelenić); Dr. Lujo Thaler, Jedna polemika protiv Attomyra djakovčanina. — Ferdo Heffler, Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolici u XIX. stoljeću; dr. Milan Prelog, Hrvatski hodočasnici u Moskvi godine 1867. — Nekrolozi 1931. — Publikacije. — Bilješke.)
- Miran Jarc, *Novo mesto.* Roman. Zbirka domaćih pisateljev. Jugosl. knjigarna, Lj. 1932.
- Bora Kesić, *Signali u magli.* Pesmi (cir.). »Jato«, Beograd 1932.

II

Položaj, v katerem smo danes v razmerju do umetnosti, pa moram pojasniti še podrobneje in natančneje. Gre predvsem za to, da izkažem upravičenost našega odnosa do umetnosti z vidika celotnega življenja. Le če je umetnost izraz življenja, more postati življenje oblikujoči in usmerjajoči kulturni činitelj, more zajeti ljudske množice, jih voditi in oblikovati. Zato namenoma nočem stavljeni takšnih vprašanj, kakor so n. pr. vprašanja o bistvu, o smislu ali namenu umetnosti. Odgovor na taka vprašanja se mi zdi vedno tvegan. Življenje se ne da dojeti na racionalističen, razumarski način, marveč edinole z neposrednim stikom osebnosti in njenega individualnega doživetja. Kajpada si razum in srce vedno iščeta skladnosti in si skušata podajati roké preko prepadov človeške razdvojenosti. Ustvarjati nasprotja med spoznanjem in doživetjem se pravi rušiti osnove harmonične človečnosti. Resda naloga filozofije ni, dajati smernice življenju, zakaj življenje nosi vse smernice že v sebi, se razvija in raste samo od sebe, spontano in svobodno po večnih živih zakonih, ki so v njem in ki izprožajo vzmet njegovega razvoja in rasti. Prav tako ni naloga umetnostne filozofije, vede ali spoznavanja, predpisovati umetnosti njena pota, ki jih zna najti edinole génij. Njena naloga more biti samo spoznavanje življenjskega dejstva umetnosti. Ali še tu ne spoznavanje njenega bista, ki pravimo o njem, da je lepota in zato skrivnost, razumljiva le doživetju in slutnjam srca, a razumu ne, ker ta ne more prodreti do njenih tajnih, neopredeljivih, iracionalnih sestavin. Naš umstveni pogled more seči samo do zakonitosti in razmerij, ki vladajo in veljajo v redu sveta. Edino vprašanje, ki naj bo nanj odgovor tako imenovani sodobni umetnostni nazor, more biti po mojem prepričanju vprašanje o mestu, ki ga umetnost kot estetični pojav zavzema v organizmu življenja, t. j. med in do vseh ostalih življenjskih področij. Danes nam je vsaj že čisto jasno, da pomeni enačba življenje = umetnost le zablodo, samovoljnost in nasilje, s katerim je absolutni esteticizem, tako zvani »svobodni« umetnostni nazor, postavil umetnost na absolutni piedestal, na mesto vsega ostalega življenja, umetništvo nad človečnost in umetnika-esteta kot suverenega nadčloveka onstran dobrega in zlega, to je onstran borbe in problematike življenja, ki naj slej ko prej ostane torišče in življenjska arena — mase. Nikoli ni bilá umetnost bolj ponižana in oskrunjena, nikoli ni biló življenje bolj po krivici udarjeno v obraz in v srce. Tega stališča suverenemu estetu ni dala in ga tudi ni mogla dati umetnost, ki vedno lahko ostane svobodna brez nasilja nad ostalim življenjem, n. pr. etičnim, socialnim, religijoznim, ki ni nič manj svobodno in resnično. To protiživljenjsko stališče je larpurlartistu narekoval njegov amoralni in asocialni življenjski vidik, njegovo pomanjkanje smisla in čuta za totaliteto življenjskih vrednot. Le tako je mogel z namišlje-

»DOM IN SVET« V LETU 1933.

Letos stopa »Dom in svet« v svoje 46. leto in obenem prehaja tudi v novo založništvo. Jugoslovanska knjigarna, ki je že nekaj let osrednja naša založnica, je sedaj prevzela tudi založba »Doma in sveta«, kar bo olajšalo upravo revije in kar bo za marsikaterega naročnika knjižnih zbirk nedvomno tudi priročneje glede naročnine.

S to zunanjo spremembo je nujno v zvezi še druga, važnejša. »Dom in svet« je doslej večkrat menjal svojo obliko, različno po časovnih zahtevah in svoji notranji ureditvi. Ker je v dosedanjih pet in štiridesetih letnikih zunanja oblika tako različna, da je knjižničarsko nadležna, je založnica nujno sklenila, to raznolikost dokončno zaključiti in uvesti običajno revijalno obliko, s tem pa začeti tudi novo štetje »Doma in sveta«. »Dom in svet« bo sicer neprekinjeno nadaljeval svoje dosedanje kulturno izročilo in bo ostal po vsem isti list ko doslej. Le zaradi tega, ker se hoče danes tudi v svoji zunanji obliki utrditi, je sprejel ime »Dom in svet nova knjiga« in začel šteti letnike znova. Zategadelj založba upa, da bodo list podprli vsi dosedanji naročniki in da pridobi tudi novih.

Med današnjimi slovenskimi revijami najrazličnejših orientacij zavzema »Dom in svet« zaradi svoje izrazite idealistične usmerjenosti posebno mesto. Nobena doba ni tako ostro zahtevala jasne ideje, nego jo zahteva naša, ki pomeni doslej morebiti največjo krizo neomejenega individualizma, golega umetnostnega esteticizma, življenjskega in svetovno nazornega relativizma. Danes so najboljši duhovi prepričani, da svoboda ni v osamitvi, marveč v občestvenosti, ne v razvezanosti, marveč v duhovni službi resnici in v pokorščini ukazom vesti, zato znova poudarjajo potrebo trdnih duhovnih temeljev za življenje in kulturo. Ta najbolj živa sodobna problematika je našla v »Domu in svetu« svoj zvesti izraz.

Prav zaradi tega je za sotrudnike »Doma in sveta« nujna resnična strnjena duhovna volja in kulturnih ciljev. Ker vsi priznavajo skupne, nadindividualne duhovne vrednote, ne morejo razlike poedinih osebnosti nikoli zanikati skupnega ideala, ki pomeni slej ko prej borbo za skladnost kulture in religije. Ta idejna sklenjenost, ki svobodno veže krog sotrudnikov »Doma in sveta«, je izraz njihovega organskega gledanja na svet in življenje. Po tem naziranju je življenje celota, in kakor vsak drug kulturni pojav, mu more tudi umetnost pomeniti samo eno izmed premnogih oblik življenja. Zato se bo »Dom in svet« skušal čim bolj približati življenju in ga zajeti v vsej polnosti in problematiki ter tako postati široka kulturna revija; poleg književnosti in umetnosti bo vobče posvečal pažnjo vsem pomembnim vprašanjem sodobnosti.

»Dom in svet« se prej ko slej zaveda, da kultura ni sama sebi namen, po drugi strani pa tudi ni samo sredstvo za zmago življenjskega naziranja, marveč predstavlja lahko samo popolno in živo spojitve duha in oblikovanja. Kakor »Dom in svet« odklanja izključno tostransko pojmovanje življenja in kulture, tako mu je tuj vsak neživljenjski apriorizem in neduhovni utilitarizem. Zakaj tudi iz religioznih osnov je kulturni napredek možen le tedaj, če so njegovi glasniki tvorne osebnosti.

Kakor doslej bo »Dom in svet« tudi poslej zvesto služil ideji naše narodne skupnosti s tem, da bo poudarjal vezi, ki nas vse, ki smo ene krvi, podtalno vežejo med seboj tudi tam, kjer se sicer razhajamo v pojmovanju duhovne svobode. Vse naše delo nam mora biti radosten izraz slovenske kulture, mora biti volja, boriti se za zmago tega ideala iz vseh moči, ki so vsakemu dane iz svete zakladnice našega narodnega genija, da se tako tudi v sedanosti razodene njegov živi, stvariteljski obraz.

Zato je »Dom in svet« danes potreben vsakemu Slovincu. Naj bi ne bilo med nami takega, ki ga ne bi poznal, imel in ljubil. In če nam naše delo ničesar drugega ne daje nego zavest, da smo, da se borimo in da to hočemo dokončati iz vseh svojih moči, nam zadostuje, da ne klonimo. In naj bi se zavedal vsak Slovenec, da pomeni tak list najmočnejši, z bolečino duha potrjeni dokument naše besede, naše edinstvene podobe, in da nam je zato bolj potreben nego vsakdanji kruh.

Uredništvo novega »Doma in sveta« so prevzeli France Koblar, dr. France Stelè in France Vodnik. Uredniki bodo skušali pridobiti čim širši krog sotrudnikov.

nega absolutnega umetniškega piedestala prezirljivo gledati na vse ostale življenjske vrednote kot na manj vredne, inferiorne življenjske organizme.

Takšno naziranje je moglo nastati in je tudi dejansko nastalo le v času materialističnega individualizma, ki je po svoji osnovni ideji pomenil zanikanje življenja kot celote, življenja kot totalitete, radi česar je tudi za posameznega človeka postavil načelo neodgovornega naturalističnega izživljanja brez ozira na zakone dobrega in zlega. Individualno razkošje je postalo najvišji cilj in edini smisel življenja. S tem je bilo ustvarjeno nasprotje med individualističnim estedom, tako zvanim »samo«-umetnikom in pa med ljudstvom, ki sredi trdega življenjskega boja živi iskreno in resnično, nezmožno tolike duševne dekadence, ohranjujoč na ta način zvestobo duhovni tradiciji naroda in zemlje, ko zajemlje iz globin etičnega, religioznega, narodnega in socialnega čuvstvovanja, česar vsega nikoli noben, čeprav še tako visoko dotiran esteticizem nadomestiti ne more. Nasprotno, tudi umetniku je pisan ukaz, da gradi iz osnov človečnosti in da mu umetništvo ne postane samo sebi namen. Umetnost, zlasti še umetnost, ki zanika vse ostalo življenje, ne more biti edini in najvišji smisel in absolutna oblika življenja, ne da bi porušila osnovno življenjsko harmonijo. To je v zgodovini vseh narodov izpričano dejstvo. Pomislimo samo na grški zgled: na eni strani aristokratski estetični ideal, na drugi socialno suženjstvo cele družabne plasti. V modernem času pa je larpurlartistični nazor našel največ zaslombe in odmeva v 19. stoletju, ko je tako zvani »svobodni« človek, ki je v samozamaknjenosti vase pogazil ves moralni, duhovni in socialni red, ko je ta tako zvani nadčlovek slavil svoje najvišje zmagoslavje, ki je bilo obenem dekadenca, propad vse človečnosti.

Reakcija na to smer je prišla, ko sta se v človeku znova prebudila duh in vest. Če pa najodločilnejši trenutek tega prebujenja in te preokrenitve v umetnosti pomeni kriza, ki se je razodela v prelomu povojnega duhovnega iskanja, nam je prvih početkov iskati že daleč pred to dobo, ki pomeni le najsilnejši sunek vse reakcije zoper materialistični svetovni nazor. Ta izprememba je zajela seveda vsega človeka in se je zato nujno razodela tudi v umetnosti, kakor v ostalih življenjskih smereh. Le zaradi podtalne zvezanosti vsega življenja moremo razumeti, da je naš čas zaradi celotne življenjske preusmerjenosti na vseh poljih prinesel s seboj tudi novo sintetično umevanje umetnosti in je njeno v larpurlartizmu usihajočo strugo naravnal nazaj v široke in neizčrpne vrelce, ki se prelivajo iz dna življenja. Klic po novi človečnosti je bil v ospredju. Umetnik je tudi človek, najprej človek, potem šele umetnik — to spoznanje je bilo bojni klic ustvarjajočih. Ta novi rod je grebel vase, izpraševal svojo vest in trpel zaradi resnice, da bi se mu razodela sredi bolečin in stisk, sredi nemirov, iskanj in borbe za luč sveta. Umetnost mu zato ni mogla biti nič več samo literarna zadeva, marveč predvsem življenjska in

etična nujnost. Bila mu je pot posvečenja in očiščenja, pot k človeku in k Bogu. Zato je vsebinska, človeška stran v umetnosti zopet enkrat postala prav tako važna, če ne važnejša nego oblikovno-estetska stran. Kakšno zmagoslavje nad formo in nad čistim umetništvom so v tem času prodora in viharja sodobne umetnosti slavili idejni poudarki človečnosti, etosa in duhovne katarze, to moremo, se zdi, najlepše spoznati iz sledečih besed, ki jih je nekdo (Paul Westheim) izrekel, govoreč o novi umetnosti: »Bistvene važnosti je tukaj dejstvo, da je v stiski, ki je danes zavladala v svetu, četa umetniško ustvarjajočih poizkusila zamenjati estetični cilj umetniškega ustvarjanja z etičnim, umetniško prizadevanje opravičiti ne iz umetnosti, marveč iz sociologije...« (Frankfurter Zeitung, Nr. 835. vom 10. Nov. 1923). Resnično je za umetnost velika nevarnost skrita v času, kakršen je današnji, t. j. v trenutku, ko se srečata umetnost in življenje, da ustvarita podobo čiste harmonije. Na tak trenutek namreč vedno čakata dva. Prvi je človek ritmičnega rodu, ki življenje neposredno živi in ga, če je pesnik, prav tako neposredno preliva v eterično posodo čistih oblik umetnosti. Drugi je nasprotnik iracionalnosti, utilitarist in praktični računar, ki mu je umetnost samo dobrodošlo sredstvo, da z njim poudari tendenco. Umetnosti v njenem avtonomnem smislu ne prizna in zato mu je vredna le toliko, kolikor more koristiti.

Tu se mi sedaj zdi potrebno, da vse to, kar sem povedal, še enkrat vzporedim, da ne bo nobenega dvoma in da si bomo popolnoma na jasnem glede mesta, ki ga zavzema umetnost v celoti življenja. Še prej pa naj poudarim, da se umetniško naziranje današnjega časa ni rodilo danes prvič, ampak ga je odkril človek vedno, kadarkoli je stopil, kakor mi danes, v središče svetá in zaživel polno iz dna osebnosti v vse smeri življenja. Tako je n. pr. že romantična univerzalna poezija pognala svoje kali iz enako organsko pojmovanega življenja, iz enakega doživetja centralnega človeka. Pri nas je prvi stopil na to pot že Prešeren, ki je združeval v sebi umetništvo in človečnost v harmoničnem soglasju. »Iz srcá svoje so kali pognale / mokrocvetiče rož'ce poezije« — je izpovedal enkrat za vselej svoj sintetični svetovni in umetniški nazor. Najbližji predhodnik sodobnega umetniškega prizadevanja in nazora pa je bil Ivan Cankar, ki je izpovedal zoper lar-purlartizem: »Ne v areni literature, v areni življenja sem stal.« Le tistemu, kdor ne ve umetnosti pravega mesta, se bo zdelo protislovno, da je ta sredi življenja stoječi borec, ki je napovedal boj vesoljnemu življenju — bil prav tako strasten zagovornik avtonomije umetnosti, njenega neodvisnega, svobodnega kraljestva čiste lepote. Najbliže pa se je Cankar približal sodobnosti v Podobah iz sanj, kjer je v Uvodu podal svojo umetniško in človeško izpoved: umetnost naj gradi iz človečnosti, lepota naj vzraste iz etosa in katarze, umetnik naj govori iz dna in naj ne bo samo umetnik, literat in esteta, marveč predvsem in v začetku — človek.

Toda ali se ne zdi potemtakem, da ima umetnost vedno le smisel, kakršnega ji pač dajejo ljudje v vsakem času in da nima ničesar avtonomnega in neodvisnega v sebi? Kje je potemtakem njena svoboda? Nobenega dvoma sicer ni, da je umetnost nemogoča v osamitvi in razvezanosti z organskim življenjem in da tudi ona, ki je tempelj skrivnosti in lepote, ne more biti nad življenjem, ali ga celo nadomestiti. To so utopične, nerealne in diletantske predstave ljudi, ki ne zajemajo več iz polnih studentov življenja in so se zato morali zateči v svoji obupni praznini k poslednji iluziji, k utopiji tako zvane religije umetnosti. Ti krivi preroki se ne bore samo zoper življenje, marveč ovirajo tudi svobodni razvoj umetnosti, ki more živeti in rasti le, če in kolikor je vklenjena v ritem vsega ostalega življenja. Zvezanost umetnosti z življenjem nam najjasneje izpričuje zgodovinski razvoj, ki nam govori, da je rast umetnosti šla vedno vzporedno in z roko v roki z ostalim življenjem, narodnim, etičnim, socialnim, religioznim in da so vse njene razvojne stopnje in vse njene stilne izpremembe vršile le v soglasju s spremembami vsega ostalega duhovnega življenja. Umetnost je vedno hodila za življenjem, nikoli ne pred njim. Prav tako so za življenje in za umetnostjo hodili nazori o umetnosti, ki niso apriornega značaja, marveč empirična spoznanja. Nepravilni nazori so bili vedno posledica zgrešene življenjske usmerjenosti. Larpurlartizem kot nazor je sicer miselna zmota, ki zamenjuje avtonomni značaj umetnosti s pojmom absolutnega, vendar je bil le posledica dejanske življenjske zablode naturalizma. Tudi utilitarizem in tendenca sta miselna zmota, racionalistična zabloda, ki umetnosti, tej iracionalni sferi lepega, ne more najti mesta v sestavu logičnih in miselnih svetovnih predstav in ji zato odreka njeno avtonomnost, njeno neodvisnost in njeno svobodo, smatrajoč in priznavajoč jo le za sredstvo in služabnico logične resnice. Eno kakor drugo, oba omenjena nazora — larpurlartizem in utilitarizem — sta posledica in izraz neorganično rastočega človeka, ki je zgrešil v sebi osebnostno središče in je zaradi te svoje enostranske usmerjenosti izgubil iz perspektive tudi celoto življenja. Larpurlartizem je umetniška konsekvence življenjske zablode naturalizma, mehanično determinističnega življenjskega nazora in čuvstva. Prav tako je tendenčni utilitarizem v nasprotnem smislu umetnostna zabloda racionalizma, druge skrajnosti zgrešenega in razbitega življenja. Tako je tudi sodobna organična umetnost in sodobni sintetični umetnostni nazor zopet le posledica našega novega življenjskega spoznanja in doživetja, naše nove organične perspektive na celoto življenja. Le zato, ker smo zopet začeli živeti pravilneje, ker smo zopet doživeli v sebi ideal harmoničnega človeka, ki zanikuje anarhijo in kaos, a ljubi red in skladnost večne harmonije, le zato, ker smo zopet kot ljudje našli podobo našega človeškega pralika, o s e b n o s t i, smo sodobniki mogli odkriti tudi mesto, ki ga umetnost zavzema v stvarstvu, vlogo, ki ji je odmerjena v življenju.

A katero je resnično mesto umetnosti v hierarhiji življenjskih vrednot? To vprašanje zahteva vsekakor jasnega in nedvoumnega odgovora. Sodobni umetnostni nazor je v bistvu nazor o organski umetnosti. Kaj naj to pomeni? Zdi se, da nam morejo zvezo umetnosti z življenjem najbolje pojasniti pojmi avtonomije umetnosti in njene estetske vrednosti na eni ter umetnostnega stila na drugi strani. Predvsem nam mora biti jasno, da je umetnost kot estetični pojav svoboden svet lastne neodvisne zakonitosti, svet, ki je v sebi ves poln in živ in ima zato v samem sebi ceno in vrednost, katere nikdar ne morejo nadomestiti recimo etične, narodne, socialne ali religiozne vrednote; umetnost je vrednota, ki trdno stoji v svetu svoje lastne neodvisne zakonitosti. Njena kvaliteta ali vrednost ni odvisna od nobenega življenja, od nobenega nazora, marveč edinole od umetnikove nadarjenosti. Kdor uklepa umetnost v verige in sponse zavestne volje in namenov, češ umetnost bódi glasnica le takih in takih idej in nazorov, greši zoper njeno svobodo in ovira njeno organsko rast. Noben namen in nobena volja ne moreta podariti človeku umetnosti, če v njem ni večne stvariteljne sile, dasi je obenem tudi nasprotno res, da je tudi umetnik kot oblikovavec vedno vezan na življenje, ki ga živi. Umetnost je vedno izraz življenja. Toda spoj umetnosti in življenja, umetnika stvaritelja in umetnika človeka more in sme biti vedno le organski, sintetični in elementaren. Vsaka umetnost, pa naj bo izraz kakršnekoli življenjske usmerjenosti, ima en sam izvor: stvariteljni navdih umetnika. Nobena ideja, pa če še tako pravilna in pomembna, pa če še tako vzvišena in revolucionarna, ne more postati umetnost iz same sebe ter vedno ostane zgolj tendenca brez umetniške cene in vrednosti, če ji ni dal življenja avtonomnega umetniškega organizma človek-stvaritelj. Dà, »samo« umetnik ne more biti nadomestilo za človeka in človečnost, a tudi najpopolnejši človek, podoba najčistejše človečnosti ne more biti nadomestilo za umetnika in umetništvo. Umetniški organizem raste in se oblikuje po zakonih umetnosti, ne po zakonih recimo etosa, religije ali socialnosti. To je njena neodvisnost, njena večna svoboda in skrivnost. Njena kvaliteta.

Pravtako pa je umetnost, prav kolikor je svobodna, vezana na življenje, ki ga živi umetnik. To se pravi, da umetnost vedno izžareva nekaj, kar moremo nasproti obliki postaviti kot idejo. Umetnost je pač vedno izraz življenja, ki ga živi umetnik kot osebnost, to je kot človek. Umetniške osebnosti v tem smislu ni, tako zvani samoumetnik je karikatura osebnosti in človeka. Umetništvo je vedno podoba in izraz človečnosti, ni pa človečnost sama. Kajti sicer bi bilí vsi ljudje že samo po tem, da so ljudje, tudi umetniki. Ako bi bilá umetnost absolutna, tedaj bi dosledno morala izpolniti vse naše življenje in utéšiti do dna vse naše hrepenenje. Morala bi nujno ozdraviti tudi etične in socialne rane človeštva. Naj nihčè ne pričakuje tegà od njé — nič ni bolj daleč od resnice nego taka predstava o umetnosti. Umet-

nost ni vse. Že zgoraj smo videli, da je umetnost le tok sredi tokov življenja. Po ritmu celote je šla vedno tudi njena pot. Njeni življenjski, vsebinski in idejni temelji so bili vedno podoba človeka kakor je živel pod solncem in med stvarmi, nizek ali visok, dober ali slab, lep ali grd, podoba in izraz njegovega življenjskega nazora in čuvstva. Odtod nasprotja posameznih umetnostnih struj, ki jih umetnost, ki je vendar ena sama, z lastnega vidika prav za prav izključuje. Ta nasprotja so in so vedno bila posledica notranjih, vsebinskih razlik in so bila utemeljena v idejni borbi in rasti človeškega rodu. V umetnosti se ta njena odvisnost od življenja najjasneje zrcali v stilu, ki se menja z dobami in ljudmi, v stilu, ki je v umetnosti zrcalo umetnika-človeka, njegove življenjske usmerjenosti. Ali si kot umetnik recimo naturalist, ali pa romantik, simbolist, o tem odločuje le vsebinska svetovno nazorna usmerjenost. Ne označuje pa stil umetnika kot stvaritelja in zato ni stil nikoli merilo kvalitete in estetske vrednosti umetniškega dela. Rekel sem že, da le-ta temelji v ustvarjajoči moči umetnika in je istovetna vedno le s popolnostjo, ki jo umetnina dosega kot neodvisen, v sebi samem skladen in urejen lik oziroma organizem.

III

Naj sedaj v kratki sintezi skušam strniti svoja izvajanja. Najosnovnejša in najpomembnejša ideja novega časa se razodeva nedvomno v težnji novodobnega človeka po skladnosti in urejenosti. Nasproti individualizmu in duhovnemu anarhizmu, z eno besedo, nasproti vsem razkrajajočim silam umirajoče preteklosti nam danes zopet enkrat življenjska harmonija postaja ideal.

O vsem tem priča novo socialno, religijozno, umetniško naziranje. Povsod izginjajo individualistične osnove pred lučjo nove občestvene ideologije. In morda danes prav umetnost v prvi vrsti kaže pot iz individualizma v kolektivnost, iz golega esteticizma v človečnost. »Mi smo!« kliče danes človeštvu moderni pesnik (Franz Werfel), ker se čuti v vsem svojem doživljanju in ustvarjanju zvezanega z vsem človeštvom. In to je tem bolj pomembno, ker je nekoč, v času liberalnega larpurlartizma, prav suvereni esteti bil simbol zanikanja skupnosti in predstavnik neomejenega individualizma. Ta larpurlartistični umetnik je kot estetični oblikovavec propadel v golem artizmu, kot človek pa je utonil v zgolj čutnem, brezidejnim in neduhovnim naturalizmu. Zato je danes na daleč vidno dejstvo: umetnost se je povrnila v življenje in umetnik je danes kot nihče drugi borec za človeško skupnost. Ta novi nazor in to novo dejstvo je vidno tako v sodobnem umetniškem ustvarjanju kakor tudi v novem umetnostnem nazoru.

Prav to, da se je z duhom novega časa spremenila tudi umetnost, nam najjasneje izpričuje nevdržnost larpurlartističnega naziranja in

govori za najtesnejšo zvezanost umetnosti v življenjem. Tudi umetnost ni absolutna — »onstran dobrega in zlega« — ampak je progresivna, t. j. odvisna od vseh ideoloških in socioloških sprememb. Tako je mogoče razumeti pojav, da smo v trenutku, ko se je spremenilo življenje sodobnega človeka in se nagnilo iz individualističnega in naturalističnega v socialno in religijozno doživljanje — da smo v tem trenutku mogli zaslediti tudi novo umetniško prizadevanje, pri katerem ne gre samo za »kako«, ampak tudi za »kaj«. To je nazor sodobne umetnosti, ki hoče biti resda še vedno »svobodna«, t. j. estetsko-avtonomna, vendar pa ne samo to, ampak organ živega življenja. Po tej svoji usmerjenosti je sodobna umetnost živo poudarjeno nasprotje umetnosti larpurlartizma, ki je poganjala iz naturalističnega življenjskega naziranja. To naziranje je tolmačilo življenje zgolj mehanično, zgolj v smislu animalično-deterministične človečnosti (la bête humaine — človek-žival!), nič pa osebno-duhovno, t. j. etično, socialno in religijozno. In vendar se šele na tej ravnini odgrne vsa globina človečnosti, ves njen duhovni smisel in lepota.

Dodati pa je treba, da danes pojmujeemo zvezo umetnosti in življenja organično in sintetično in da odklanjamo kakor larpurlartizem tudi vsak utilitarizem, ki mu je umetnost edinole sredstvo, misel, tendenca pa poglavitno. Utilitarizem s svojo tendenčnostjo je umetnosti še bolj nevaren kot pa larpurlartizem. Umetnost kot estetičen pojav ima, kakor vsako življenjsko področje, svoje lastne zakone. Po teh zakonih umetnik-stvaritelj ustvarja umetnine-organizme, ali, v sodobni govorici, estetične like, ki nosijo zakon kvalitete v sebi, ne pa mordà v vsebinskih, idejnih podlagah, v katerih spoznavamo umetnika-človeka, umetnika-osebno. Ta idejna in življenjska usmerjenost ne odloča sicer kvalitete umetnikovega dela, pač pa je odločilna za njegov stil, t. j. način oblikovanja življenja. Stil nam posreduje umetnikovo osebnost v njeni svetovno nazorni usmerjenosti, to je v njenem celotnem duhovnem liku.

IVAN PREGELJ

OSEHLA SETEV

Za god svete Lucije, ki ga praznuje nekdanja cerkev svetega Mavra in nova fara na Mostu že od svoje ustanovitve v letu sedemnajst sto sedem in osemdesetem s posebnim cerkvenim sejmom ali »zimskim št mavrom«, je vabil župnik don Cesare de Senibus v gosti skoraj vse svoje bližnje duhovniške tovariše, gospode iz Tolmina, Volč, Podmelca, z Idrije pri Bači, iz Tolminskega Loma in s Šentviške gore.

Bil je gospod de Senibus že peto leto župnik na Mostu, približno od tedaj, ko je bil v deželi izpodrinil še zadnjega župnika-domačina tujec.

Kakor don Cesare, so bili tudi njegovi gostje tujci, svojstveni po imenu in značaju: tolminski kaplan Claudio Portelli, volčanski fajmošter Ettore Bugatto, podmelški Mario Rossi, idrijski Romano Marangon, lomski Orlando Cavagna in šentviškogorski vikar Romildo Michelazzi.

Od desetih do poldne so bili gospodje pri cerkvenem opravilu, ki ga je don Cesare slovesno razvlekel. K maši je zbral kakor ob državnih slavnostih šolo in balilo, občinske može in uradne ljudi. Te in pevce je navadno vabil tudi h kosilu. To leto se je opravičil, da mu tesnóst skromnega domovanja ne dovoljuje pogoščevati vseh svojih »ljubih prijateljev« hkrati z duhovniškimi, vnanjimi gosti. Oddolžiti se jim hoče prihodnjo nedeljo.

Župnikov izgovor s tesnim domovanjem je bil sicer jalov. Njegov stan je bil le še po imenu in nekoliko v temeljih prejšnje skromno tolminsko župnišče. De Senibus ga je bil, deloma na lastne stroške, ki je bil že z doma premožen, dal razširiti, dvigniti in preurediti po svojem okusu. Hotel je bivati udobno, pa tudi njegovi nenavadni ničemurnosti je tako prijalo. Znal je biti skopo zapet, kadar je izterjaval svoj delež, sicer pa bahaško gostoljuben, plemiško darežljiv. Dobro mu je delo, ko so mu prijatelji zrekli, da je »tolminski Medici«. Prav zaradi te svoje ničemurnosti je hotel biti za zimski štmaver dvakrat gostitelj. Kot tak bi mogel dvakrat streči svoji drugi nenavadni sli: kazati se duhovskim tovarišem duhovsko zgovornega in vedrega, posvetnim pa laskati in se razkazovati njim primerno.

Bil je po svoje lep človek, gibek in prebujén, primerno rejen, cvetoč. Znal je nastopati. Preden si je bil izbral duhovniški stan, je nekaj let pohajkoval kot razvajen in bogat mladič po različnih vseučiliških mestih. Bil je celó v Parizu, kjer je nekam čudno zbolel in se nato vrnil močno pobit. Ko mu je prav tedaj umrla še mati, ki je bil, kakor Italijani sploh, močno vezan nanjo, je stopil nepričakovano v bogoslovje, študiral, se dal posvetiti, pel novo mašo in začel svoje delo. Preprosti njegovi tovariši so verjeli, da si bo prislužil s časom duhovniška odlikovanja. On sam ni hotel o tem nikoli nič slišati. V tem oziru je bil pameten in nenavadno skromen. Gospodinjala mu je teta, ki je bilà kljub letom še vedno izvrstna kuharica, skromna, pristno dobra žena. Nesebično kakor mati je umela gospodinjiti župniku v prid, samostojno, po svoji razsodnosti. Temu primerno je bilo tudi razmerje med njo in njim: moral se ji je podrejati in navadno prav v tistem, kjer mu ni biló lehkó. Zato jo je znal ceniti, hvaležen ji pa ni bil. Imel pa je v hiši še neko drugo pomočnico, ovdovalo gospo brez otrok, Otilijo Zandonatijevo, ki jo je predstavljal za sestrično. Preden se je bilà gospa Otilija omožila, je služila za učiteljico. Ohranila je vse lastnosti tega stanu še v leta svojega zrelega vdovištva. Ne le, da je bilà lik bolno južnaške ženske, bilà je kar netečna, venomer zanesena, vihrava do skrajnosti. Prav taka je prijala otroško ničemurnemu župniku, ki je sicer ostrovidno znal presoditi, koliko velja teta in koliko gospa sestrična. Teti naproti se je čutil dolžnega, pri gospé Otiliji pa je mogel pričakovati hvaležnosti, da jo brez oklevanja redi in

prizna za dostojno v domačem gospodinjstvu. Bilà mu je prijetna, kar mu teta ni mogla biti, ta častiljiva matrona s svojim prizanesljivim, a tudi v dušo prodirajočim pogledom. Ne, ne! Je biló že lepše imeti za zaupnico in prijateljico plitko, zato pa čutno bolj prebujéno vdovo, pa še zlasti, ko se je igrala, pozabivši svoje vdovištvo, kakor da je še kratko-krila in nevešča naivka. Mimo tegà je bila sicer tudi koristna: umela je urediti stanovanje, znala je občevati z ljudmi, s svojim pobožnim zanesenjaštvom v cerkvi pa je bilà preprostim ljudem kar v spodbudo. Ker je brala, je mogel župnik po mili volji krasnosloviti z njo. Tako je odkril v njej sebi »sorodno dušo«. Ko mu je padla nekega dne ničemurna misel v glavo, da bi pisateljeval kot »drugi Ovidij«, Ovidio al P o n t e , in je svoje pisanje zamislil kot pisma, je prvo izpoved naslovil na ime gospe Otilije in si pustil nato ničemurno odgovoriti od nje. Tako je imel dvojno slast: mogel je basnati iz sebe in smel si je skozi usta gospé Otilije izražati zaupanje, občudovanje, grajo in hvalo in celó namišljene ženske skrivnosti. Tako je gojil župnik svoje duhovno prijateljstvo, dokler se ni nekaj zgodilo, česar gospod de Senibus poslej ni mogel več pozabiti...

Pred letom so mu bili namreč poslali za kaplana nekega Frančiška Mistruzzija. Mladi gospod, ki je govoril dobro slovenski, je bil pristno rovtarski v svojem nastopu. Kot takega ga je bil župnik na prvi pogled kar vesel. Menil je, da bo imel v službi človeka, ki je tudi duhovno preprost, vir simplex, ali kakor je gospa Otilija ugenila pomilovalno »u bo ž e c i n b e b e c v s v o j e m B o g u«. Pa se je moral župnik že prvo uro uveriti, da je gospod Frančišek vse kaj drugega.

Pokroviteljsko ljubeznivo in gostoljubno ga je bil sprejel. Po obedu mu je bahaško razkazoval tudi svojo knjižnico, izbrano duhovno bogastvo svojega rodu: Danteja, Petrarko, Guarinija in Tassa in Bojarda, Alfierija in Goldonija, Pellicove Ječe, Manzonijska Zaročenca, Foscola, Leopardija, Montija, Prattija in Regaldija; Cantújevo Občno zgodovino, Maminianija in Marsellija...

Pa je tedaj nevljudno in nepričakovano segel kaplan med knjige, izvlekel eno, jo odprl, se neobzirno zakrohotal in bral:

»Ex libris rev. domini Caesaris de Senibus...«

»Kaj pa je to smešnega?« je vprašal osuplo župnik. Kaplan se je zresnil in mu molče prožil knjigo. Župnik je vzel. Tedaj je rekel kaplan:

»L' arte di prender moglie... Mantegazza, pa v župnikovi knjižnici!«

Medlo se je skušal župnik opravičiti, da ne ve, kako je knjiga zašla med njegove, hude zadrege pa le ni mogel skriti. Ljuto je pozneje sodil kaplana:

»Facchino! Oduren si in sirov!«

In gospod Mistruzzi je bil v nekem oziru res oduren. Dober mesec pozneje se je zaupal župniku, da bo gospo Otilijo prav »po domače« spred spovednice spodil, če mu bo še kdaj hotela priti vanjo »ljubimkat«. Gospod župnik naj jo ljubeznivo opozori, naj ne dela javnega pohujšanja.

Mantegazze in tegà zadnjega gospod de Senibus kaplanu poslej ni mogel pozabiti. Znositi se nad njim ni mogel. Gospod Frančišek je bil v svoji službi vzoren. Na župnikove opomine, naj bo tudi po zunanje nekoliko bolj izbran in ne tako nesrečno »tolminski«, rovtarski, se je samo smejal. Če se je samo smejal! Utegnil se je celó prebridko rogati: seveda, Castiglioniya da ne bere ne Macchiavellija; v Mantegazzo da je nekoč kot dijak pogledal. Zdaj ne bi več.

»Bebec v svojem Bogu,« je tedaj sodil gospod de Senibus pomilovalno in prezirno o kaplanu, mu zaprl svojo notranjost in nekam zavistno zlostno oprezoval, kako le teta ceni mladega duhovnika in mu zaupa neke svoje skrbi, ki jih njemu samemu ni nikdar razodela ...

Ta dan, 15. decembra, ko je gospod de Senibus pospremljal svoje goste v župnišče iz cerkve, mu je bilo v nemajhno zadoščenje, da gospoda Mistruzzija ne bo pri obedu.

Župnikovi ženski sprejemate na vratih goste in jih pospremljate v sobo, kjer je pripravljeno za obed. Soba je prostorna, nekam zastarelo opremljena. Težko zatohlost diha; davno so tu usehnili tisti pristno domači vonji tolminskih župnijskih prostorov, ki so človeka sprejeli, ko je vstopil, kakor blagoslovljena kopel s svojo bridko čistostjo in preprostostjo. Župnik de Senibus je sobo nazval za »stajo dobrega pastirja«. Po sliki, ki jo je bil obesil na steno.

Izmed gostov je hiše najbolj vaje lomnjanski Orlando, poštenjak svojega rodu in lica: rad je in pije dobro, pa je zató družaben, neugnan kot burkež. S tem plačuje don Cezarju in njegovima ženskama gostoljubje, ki ga kaj pogosto išče, najmanj vsaj enkrat na teden. Vsakokrat, ko se zglesi, ima eno in isto domislico: iz Loma da je vendàr, kjer ni vode, pa mora zato na Sočo nositi v malin, in da je spet zadel svoj meh žita in bo počakal, dokler mu ne zmeljejo.

»Klanjam se, gospod Orlando,« se ga loti po domače gospa Otilija. »Ste spet v malin prinesli? Kar na ramenu ali z oslom? Kje pa Vam je meh?«

»Imam trebuh,« odgovori šaljivec.

»Sveti Bog,« kipi ženska, »kdaj boste postali dostojni in lepi!«

»Ljubek kakor sveti Gonzaga?« jo pači Orlando. »Mascalzone! Mai! Nikoli. Saj nisem gospod Cezare, hvala Bogu.«

Gospa Otilija glumi prisiljeno zadrego. Pred meseci se je bil zglasil gospod Orlando, ko župnika ni biló doma. Pa mu je sama postregla in mu delala družbo. Po svoje se je razvnela, brbljala zaupno in hvalila robotemu duhovniku, ki se je udobno krepčal in jo vljudno poslušal in celó podpihoval, kakó je gospod Cezar vzorno duhovski, prav zares od samega Boga v stan poklican, ves svetniški in nedolžen kakor otrok, pravi sveti Alojzij. Šaljivec Orlando si je to zapomnil pa ima svojo šalo, kar gospé sicer ni nevšečno.

»Mascalzone! Pa oltarčka še nimamo zanj? Ga nismo utegnili postaviti? Treba je bilo plesti gorkih nogavic blaženemu otročičku?«

»Molčíte vendàr, nemarnež,« se otresa ženska navidezno huda. »Vse vem, kako me opravljate, kamorkoli pridete. Zlorabili ste mojo zaupljivost, gospod Cezare sam že vedo...«

»Pa se mendà ni zato prevzel?«

»Hudobni ste.«

Orlando se smeje. Pristopi domačin; vpraša, kaj se neki spet prerekata, je po svoje dovtipen, navaja po evangeliju:

»Kakšni pa so ti pogovori, ki jih imata med seboj?«

»Tujec v Jeruzalemu,« pove gospod Orlando, »dokazujem gospé, da sem diabolus rotae. Pa noče verjeti.«

»Sveta Devica,« vrešči ženska, »nič ga ni sram. Kaj je zopet zinil?«

Mirno podsmehljivo jo tolaži don Cesare:

»Nič hudega. Verjemite mu, četudi ne razumete. Zakaj zapisano je, da taceat mulier.«

Nekaj trenutkov pozneje so gostje sedli za mizo in se pripravili, da zajemó juhe. Kar plane domačin po koncu pa pomigne živahno gospé.

»Dovolite. Za enega niste pogrnili. Kje bo sedel gospod kaplan?«

»Gospod Miguzzi?« vzklikne gospa Otilija. Gostje v smeh, žena sprva osuplo, nato sproščeno: naj se gospodje le smejejo; vsemu se je privadila že, temu imenu se ne more. Gospoda Frančiška misli seveda. Pa se obrne h gospodu Cezarju: da ni pogrnila. Seveda ni. Saj je gospod Mistruzzi sporočil, da ga ne bo, da mora k bolnemu človeku. Župnik igra zopet osuplost, maje z glavo, da nič ne ve, a se nató udari po čelu in vzklikne:

»Nesrečni človek! Lasje njegovi rdeči pa pamet burjasta!«

Omenil da mu je, naj o priliki pogleda, dokler so še lepe poti, k pomejnikom nad Lazi. Sile pa da ni biló nobene. Pa ta človek mendà še prav slišati ne zna, bogve da je treba potrpeti z njim.

»Potrpeti!« pritrди gospa Otilija in se ne more premagati, da se ne bi spet razbohotila v svoji netečni gorečnosti. Ne, ne! Vljuden da ni gospod Miguzzi... gospod Frančišek, da je hotela reči, sicer pa ves po božji besedi, goreč, skromen in pobožen, bedak v svojem Bogu, kakor njegov patron sveti Asiški...

»Naš dobri bedak...«

»Prizanesite nam, gospa,« vzklikne don Cesare in jo rahlo potiska v kuhinjo.

Gospod Orlando, ki je medtem mirno použil svoj krožnik juhe, meni dovtipno:

»Bogoslovna žena! Prav gotovo bo vsakemu izmed nas zdela prime-ren svetniški priimek. Ugovarjam.«

Vidi, da gospa Otilija še ni odšla in vzklikne:

»Zapomnite si! Diabolus rotae sum. Zase vsaj ne maram svetništva.«

Da to vendar ni greh, žene svojo ženska, če je pa taka, da je vsa proč spričo hvaležnega spoštovanja do častitih gospodov, Kristusovih živih namestnikov...

»Ne quid nimis,« vzklikne don Cezare. »Gospa, ura naše beatifikacije še ni bila.«

Žena gre, a on svojim gostom:

»Deo gratias! Sed nunc et semper, gospodje, zajemimo po besedi apostolovi, ki pravi, da so jedi za trebuh in trebuh za jedi.«

»Še nisem bral,« meni nejeverno in resno gospod Orlando. Pa ga pouči mladi Tolminski z rahlim podsmehom, da slabo pozna svetega Pavla.

Mirno zajema gospod Orlando v drugič juhe pa najde pripraven odgovor:

»To je apostol, ki je učil, da ne zavezuje volu gobca, kadar mane.«

»Mendà,« potrди gladko in pikro de Senibus in je vesel priznanja, ki mu zapoje v smehu vedrih gostov.

Nihče izmed njih ne opazi, da se je takoj nato nekam zamislil. Spominja se, da je nekoč kakor pravkar pozval goste, naj zajamejo, pa mu je nekdo bridko ubil ves dovtip, pripomnivši, da je Pavel zapisal za tistim o trebuhu še nekaj o nečistosti...

»Mistruzzi... bedak v svojem Bogu,« vstaja župniku žolč. »V svojem Bogu! Kaj še! V odurnosti svoji, gorjanec sirovi, rdečelasi fakin...«

Pa se umiri in mu je spet v veliko zadoščenje, da kaplana ni zraven. Ne bo oprezoval za vsako besedo, ne bo prestrezal vsakega dovtipa mimo vsake vljudnosti in dostojnosti. Gospod de Senibus mu sicer noče biti krivičen. V božjem imenu; gospa Otilija ga je prav krstila! Je bedak v svojem Bogu, le obziren ne zna biti, kar bi mogel in moral svojemu predstojniku naproti.

»Napuh!«

Tako sodi in občuti ničemurni človek in se v svoji čudno nezreli pameti in otroški zlosti ne vidi, da je zblojen in krivičen. Ne zaveda se, da je skrajno grdo naredil, ko je kaplana prav za prav z lažjo in zavratno poslal po opravku, ki ni človeška, marveč sveta, božja zadeva, znebil se ga pobalinsko in tudi norčavo obenem, ker bo Mistruzzi kaj lahkó ugenil, da ga je župnik nalašč poslal zdoma. Naj! si je sicer dejal, že ko je to reč zamislil; da bo že našel pravo besedo za opravičilo. Táko, da ne bo obžalovala, marveč udarila... V tem trenutku se de Senibus osvešča te svoje besede. Kako bo pokazal učeče na sliko Dobrega pastirja in spregovoril... glumaško sicer, govorniško večje, igravo, a bo slika, ki je lepa in slovesna, lepo potrdila, ker bo... molčala.

In duhovni čuti, da začenja vreti v njem objestna vedrost.

»Molčala, a prepričala,« golči nehote, »kakor je že tolikokrat...«

»Zdaj jej, govoril nam boš, ko bomo siti,« ga pozove v vsakdanjost robati Orlando.

Gospod Orlando pozna župnika Cezarja, ve za njegovo ničemurno slabost, da rad govori in s tem razodeva svojo načitanost, da mendà prav zaradi te svoje neutешljive ženske slè rad vabi v gosti in zbira takó ob sebi potrpežljivih poslušalcev. Ker je mož veselega in robatega značaja, se tovarišu celó v obraz posmehuje, ga skuša pačiti, a se mu

zna tudi prikupiti. Ni gospod Mistruzzi, o katerem celó gospod Orlando ve, da ne pozna nobene šale. Kot razsoden človek in povprečno pravi duhovnik vendâr tudi sam večkrat majè z glavo, kadar se don Cezare, hlastajoč za čim močnejšim vtisom, spozablja in nedostojno evangeljske in obredne besede obrača v šalo in se neprevidno igra s takim, kar je drugim nedoteklivo in sveto. »Moj želodec,« je povedal o priliki meljušniku svoje mnenje odkrito, »prenese vse, da je le okusno in čedno. Ali pa si vsem všeč, ne vem. Gobezdaj, ko imaš samo mene, sicer pa se pazi.« »Et tu, mi Brute,« je tedaj potožil de Sedibus, a se vendâr poslej nekoliko krotil. Odvadir se popolnoma pa ni. Bolestno išče le novih domislic in je vesel Orlanda, ki je tudi to opazil in menil porogljivo, češ, da se don Cesare razvija...

Na mizo donašajo jedi, različno meso in ribe. Prav po predpisih izmenjuje gospa Otilija pribor in krožnike. Večina gostov takega sijaja ni vajena. Prav nobeden pa ne more presoditi, kaj bo še prišlo na mizo. Gostitelj je zrelo dostojen, je vljuden, a ne sili, kakor so manj olikani bahači navajeni. Še celó v svojih glosah je skromen. Eno samo je povedal, spet po Pavlu, da ni namreč vsako meso isto meso... da je drugo meso pri živini, drugo ptičje in zopet drugo ribje. Lepó naj si vzamejo od vsakega.

»Ali zopet iz apostola narodov?« vpraša gospod Orlando. Pokroviteljsko prikima de Cesare. Trpko ga udari Orlando.

»Toda po konkordanci, ki jo je sestavila kakšna kuharica.«

»Naravnost iz pisem vendâr,« se pravda de Senibus. »Mar ne slišiš, kako govori? Še govedine pa kuretine ne pozna.«

»Svinina mu je bila gotovo gnusna,« dopove Orlando, očitno dvumno in nekaj zlostno.

»Žid, kakor ga je Bog dal,« potrdi prisotno don Cezare in obrne smisel pogovora v drugo smer. »Žid, sicer pa civis romanus — naš prvi véliki rojak.«

Pa si naliže vina in vstane, pozdravi goste in jih zahvali, da so se odzvali njegovemu povabilu in s svojo navzočnostjo povečali slovesnost njegovega farnega praznika. Ves srečen pa da je tudi, da jih more pod svojo streho sprejeti s skromnim gostoljubjem. Ni vabil posvetnjakov, kakor druga leta. Sam s svojimi da je hotel biti, da bi bilo slavje tem bolj ubrano. Saj god prav za prav ni samo njegov farni, marveč družinski. Njegovi rajni materi da je bilo ime Lucija...

»Mascalzone,« mrmra gospod Orlando. »Prvič slišim.«

Uverjen je, da se de Senibus laže. A oni potrjuje in se razvema v zgovorni besedi.

»Bila je žena svoje lepote, svoje dobrote, sveta žena. Gospodje! Napijati imenu farne patrone, bi biló nedostojno, nazdravljati spominu rajne matere pa je spodobno. Bog ji povrni! Blagoslovljen bodi njen spomin.«

Gostje se dvignejo in mu izražajo svoje sočutje. Gospod Orlando po svoje, s hudomušnim vprašanjem, ali je imel Cesare dvoje mater, česar drugi gosti ne umejo. Gospod de Senibus se ga vedro otrese:

»Tvojega somilja ne maram, gospod Orlando! Dokler te iz podsmehljivega pagana ne spreobrnem in krstim po zgledu naše gospé Otilije v kuhinji.«

»Držim,« se postavlja gospod Orlando, »krsti, birmaj, spovej in beatificiraj!«

»Veljá! Tvoje ime poslej bodi: diabolus rotae impius.«

»Amen,« se pokloni Orlando. Pa mine moža pri priči objest. Sede in pije hlastno. Sam pri sebi se kara in huduje na Cezarja:

»Pantalone netečni! Svojo trapasto igro uprizarja, se pači nedostojno in me je res pohujšal, preden sem se ovedel, da ga posnemam in bom gospodom krog mize v spotiko.«

Pomiri se, ko vidi, da so postali tudi drugi živahnejši, da niso nič opazili in da je gospod Cezare, hvala Bogu, že pri drugačni temi, da krasnoslovi igralsko zanosno, pridiguje nekam po svoje in mami s svojo izbrano besedo in drzno prijetno miselnostjo. Na sliko Dobrega pastirja kaže, jo oživlja in res pesniško tolmači.

»Slika, gospodje, saj je lepa, je umetnina. Nekoliko osladna sicev in preveč idilična. Dobri pastir je iz trnja zajel izgubljeno jarico pa jo vzel na svoje roke. Druga žival se mu je pa pritisnila ob noge, hvaležna mati, ki ji je dobroto storil. Otroško skromna misel, jelite? Ampak poedino, gospodje! Oči pastirjeve pogledajte! Ta brezupno dobri pogled, te ustnice! Te oči samo ljubijo in otevajó, te ustnice samo odpuščajo, sodile ne bodo...«

»Ne, gospodje! V tem sladkobnem smislu meni slika ne živi, je ne priznam za umetnino. Priznavam jo drugače. Zamislite se z menoj vanjo! Spregovorila nam bo nekaj več, kakor pa vidijo preprosti v njej, ki iščejo slabotni sebi samim v njej tolažbe, da so prav oni sami tista izgubljena ovca, ki jo je Pastir otel in da jim ta Pastir ne bo strog in pravičen sodnik... Preprosti tako. Bodi jim! Meni in vam spregovôri slika drugače! Meni je že in vam povem, kako. Nič drugega ne maram poslej videti v njej. To vidim: brezmejno žalostne Pastirjeve oči. Zakaj je žalosten? Doklej? Dotlej, kakor je povedal, da bodi en hlev, en pastir in en jezik...«

»En jezik, gospodje, v vsej tej deželi, naš, najlepši, jezik svetega Alighierija in brata siromaka Asiškega!«

»To se poslušá,« potrdi gospod Orlando, »ker nismo v cerkvi. Že v zakristiji, najljubši, pa ti bom diabolus.«

Sam pri sebi pa zaključuje robati poštenjak:

»Ne bom se branil. Bom jedel in pil, kar boš še dal, gospod Cezare; tebe pa ne bom preveč vneto poslušal. Te že poznam, da boš kaj kmalu prekipel.«

In gospod de Senibus res prekipeva. Ne stoji sicer in ne govoranči, a pripoveduje dovolj glasno, da morajo vsi slišati. Opravičuje se in hvali. Ne, ne! V Tolminu da gospodje še vedno niso popolnoma zadovoljni z njim, še vedno da čuje očitke, češ, da ni dovolj narodno goreč. Bog z njimi! Gospodje da ne razumejo, da katoliški duhovnik ne more streči

dvema gospodoma. »V šoli, gospodje, sem jim dejal, se podrejam vašim odredbam, cerkev pa je moja in tu sem pokoren svojemu Bogu in svoji vesti. Le ne dvomite, Bog bo blagoslovil moje delo, morda bom mogel prej izkazati večje uspehe tudi kot goreč rodoljub, kakor pa vi sami.«

»Kako pa to delaš?« vpraša gospod Orlando kljub svojemu prejšnjemu sklepu, da ga ne bo poslušal. Tudi drugi gospodje so radovedni. Vsi imajo namreč več ali manj podobne težave. Gre jim na vest.

»Spomnite se, gospodje,« govori de Senibus, »kaj piše evangelist Janez. Kadar pastir svoje ovce izpusti, piše, gre pred njimi in ovce gredo za njim, ker poznajo njegov glas. Za tujim pa ne pojdejo, ampak bodo zbežale... Umejete?«

»Mendà,« meni mrko gospod Orleans. »Le kako umeš ti, povej!« Pomilovalno se mu nasmehne don Cesare. »Umejem po besedi in delam. Tako, da nikjer ne pokažem glede jezika kakšne uradne strogosti. Nasprotno! Trudim se, da bi se vsaj za starejše čim bolj privadil njihovi govorici. Pridigovati jim seveda ne morem in so sami spoznali, da ne znam. Poskusil sem namreč. Pa je biló pravo pohujševanje. Nekaj sem povedal, le kaj, ne vem. Smejali so se. Drugič sem bil strašno dolg. Tretjič so po maši prišli, naj že mirujem. Nekaj mesecev smo se besedili sem in tja. Zdaj je v cerkvi, kar je mojega posla v njej, vse italijansko, pa tako, da nihče ni užaljen. Zdaj se smejejo samo še naši sami med seboj. Zaradi slovenskih napisov na stenah, da naj nihče ne pljuva po tleh, ker cerkev ni hlev. Umejó, da ne velja opomin njim.«

Glede petja, kako je? Vse v redu. Stane ga nekaj, ker za vse slovesnejše prilike vabi pevce k sebi. Druge zadeve? Pobožnosti? Vedno bolj enotno. Eno novotarijo so bili uvedli zadnji domači župniki. Na véliki petek glasno molitev pred božjim grobom.

»Z dobroto bom ljudi za to leto pridobil, naj molijo vsak zase potiho.«

In vzklikne odkritosrčno navdušeno:

»Saj so v resnici tako pokorni! Boljši so kot naši ljudje.«

»Mascalzone! Spakuješ se jim pa le,« meni togo gospod Orlando. »Ali se ne bojiš, da bo poslednje hujše kot zdanje, ko te spoznajo, da si po golobje krotek, a sicer kača?«

»Na tega tu gori se zanašam,« odvrne slovesno don Cesare in pokaže na sliko Dobrega pastirja. Pripoveduje:

»Biló je nekaj svojeglavih med njimi. Zaradi njih sem za tedne in tedne pustil v nemar vso čredo, pa jih zbiral prav pred to sliko. Pred to peščico sem bil tak, kakor sem prej povedal. Netečnost moje gospe sestrične je neznatna v primeri s tisto mojo brbljavostjo, ki sem jo razkazoval v tistih urah pred tistimi ljudmi. Nisem se potvarjal, le trudil. Gospodje! Ob sliki Dobrega pastirja, ob tej temeljni prisposobi sem jim razodel svoj novi bogoslovsko-modroslovni sestav, tako, da bi mi mogli zaupati. Ne bom trdil, da sem bil nekoliko zahrbtn. Obrnil sem namreč smisel podobe. Dobri pastir, tako nekako sem jim dejal, tu nad seboj da ga gledam vsak dan in prosim pomoči in razsvetljenja. Pa da vstajam vsak dan manj potolažen spod njega. Polašča da se me

obup, da mu nisem podoben, da sem nevreden in pogubljen. Toda v pohujšanje čredi da ne maram biti. In če ne morem pokazati svoje prave duhovniške ljubezni in pastirske skrbi do njih, naj me ne kolnejo, naj le molijo zame. Oni zame tako, kakor znajo, in jaz, kakor je mene mati učila. Umeli so. Zdi se mi, da me pomilujejo, da se jim smilim. Non sum dignus, a dosegel sem, kar sem hotel: pohlevni so. Prijatelji smo si... pa četudi le na temelju lepe laži, te slike tu, ki je sobi v okras in bi bilà za cerkev, kakor je naš diabolus rotae prej povedal, neprimerna. Zdravi. prijatelji!»

Umolkne, pa spet oživi:

»Zdi se mi, da vas dolgočasim, gospodje, s svojimi izpovedmi. Smo pač netečni ljudje pri sveti Luciji na Mostu.«

Gospodje so vljudnejši kot lomnjanski Orlando in ga neprisiljeno zagotavljajo, da jih zanima, kar pove. Razvneó se v medsebojne pomenke o razmerah v deželi, vedó povedati to in ono, vsak po svoje. De Senibus izkorišča ta čas zopet zase. Toči jim vina in jih sili piti. Iz kuhinje jim postrežejo tedaj s sadjem in sladkim pecivom. Župnik sam pa nataka boljšega vina.

»Še ena bridkost pred zadnjim veseljem,« pove nato, »skrbljivosti naših žensk se bomo oddolžili. Pokličem ju.«

Gre in se vrne z gospo Otilijo in teto pa jima primakne stola. Teti je nekoliko nerodno, gospa Otilija pa je vsa srečna.

Ves položaj je nekam prisiljen. Župnikovi gosti, ki družbeno niso tako prožni, kot on sam, so očitno v zadregi, kaj in kako sedaj. Don Cesare sam mora slovesnost spraviti v tek. Vstane in pove, da se še enkrat zahvaljuje gospodom tovarišem, ki so se odzvali njegovemu povabilu za ta slovesni farni god. O spominskem dnevu svoje matere zdaj molči, kar opazi edini gospod Orlando, ki se nekoliko podsmehljivo nasmehe. Medtem don Cesare: Njihova zasluga je, da je bila cerkvena jutranja slovesnost zgledno lepa in vzpodbudna. Vse drugo ste prevzeli njegovi pridni in nenadomestljivi skrbnici na svoje rame. Hoče jima biti pravičen, prizná jima, da sta dale v tej tolminski Betaniji, kar sta zmogle: Marta, ki je skrbna in si veliko prizadeva; in tudi Marija, ki dvomi, da je kot župnijska kuharica svoj boljši del izvolila.

Njegova primera z Betanijo in Lazarjevima sestrama, domislica, ki se mu je kar takó vzela v misli in je zato ničemurno ponosen, ugaja, gane gospo Otilijo do solz in pokliče nared mudljive goste. Nazdravijo ženskama, volčanski Bugatto pa se dvigne in se zahvaljuje v imenu vseh navzočnih gospodov, nabreklo in plehko, kakor sodi don Cesare, najprvo gostitelju samemu, nato pa še ženskama. Ko je dogovoril, se dvigne še gospod Orlando in hoče biti šaljiv. Ugovarja, da se je gospod Bugatto oglasil tudi v njegovem imenu.

»Non sum infans! Ni mi potreba kakor dojencu pri krstu botra.«

Svoje priznanje pa da je že izpričal, ko je jedel za tri. Svojo hvaležnost da pa šele bo: ko se spet oglasi mimogrede na svojih potih v malin...

Don Cesare čestita gospodu Orlandu. Otročje je vzhičen ob izvorni domisllici. Lomnjanski pa meni pikro, pokazavši z roko na domačina in navajajoč besedo Janeza Krstitelja:

»Fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare.«

»Bog pomagaj! Kobilice pa menda niso tvoja najljubša jed?« se oglasi don Cesare in zbudi med duhovnimi, ki umejo, vesel smeh.

Gospá Otilija ni popolnoma zadovoljna z gospodom Orlandom. Dovtipnež, pričakovala je, bi se že bil smel tudi nje kako spomniti, pa se je ni. Kako neki! Lačni samopašnež! In kakor da ji Lomnjanski bere z obraza, kaj misli, se obrne h gospodu Cesarju:

»Za črno kavo boste poskrbeli ženski. Ti pa si obljubil še neko zadnje veselje. Nuj, postrezi! Moj čas poteka.«

Z dobrohotnim nasmehom vstane teta. Gospa Otilija se še nekoliko oščaja, vzkipi nato nepričakovano, da je vsa srečna, in s čim da naj še postreže. Gospodje da so še lačni, tako malo so vzeli.

Gostje jo hite zagotavljati, da je bila postrežba knežja.

Tako najde žena zadoščenja, ki ga je iskala, gre. Gospod Orlando se nekoliko namrdne. Čuti vonj, ki se je ženska z njim prepojila. Zinil bi trdo, da smrdi za njo, pa se premaga in pove prizanesljivo:

»To ji bom moral povedati, da je okusna. Hudó da diši po jasmínu. Moja strežnica v Lomu pa poleti in pozimi po hlevu.«

»Jasmin pa hlev,« se nasmehne don Cesare, »čudno sozvočje. Pohujšal se pa menda nisi?«

»Non sum fortior te,« odvrne dvoumno Lomnjan ...

Don Cesare mu ne ve odgovora, ni slišal. Naj mu oprostite za nekaj trenutkov, prosi in gre. Vrne se in ima močno knjigo v roki, jo položi na mizo in povabi gospode, naj pogledajo vanjo.

»Matrike,« meni prvi in drugi za njim potrde.

»Cerkovne knjige,« potrdi tudi don Cesare in se pokroviteljsko smehlja, ali nič ne opazijo.

»Skrbno si prepisal,« meni volčanski.

»Popačil,« vzklikne gospod Orlando. »Ali ne vidite, da je latinski del pustil, slovenski pa skrbno prevel?«

»In prevod uradno overoviti dal,« doda don Cesare.

»Stremuh,« se zasmehje gospod Orlando. »So te gotovo Tolminski močno pohvalili? Prav. Ko dobiš odlikovanje, nas spet povabiš na tako kosilo.«

»Ni radi odlikovanja, očitar diabole,« odgovori don Cesare slovesno. »Zaradi tega v sliki!« In pokaže na podobo. »Da bo imel prej en hlev in vsa čreda en jezik ...«

»Mascalzone!«

Nekdo izmed gostov je medtem našel v knjigi droben zvešček, ga razgrnil in začel brati. Vljudno glumi presenečenje:

»To je pa spis. Novo zgodovinsko delo. ‚Cerkev sv. Lucije na Mostu. Pastirji pred menoj.‘ Geslo! ‚Ridendo dicam vera.‘ Čestitam.«

»Ridendo? Dvomim, da je smešno,« ugovarja gospod Orlando. Nato k domačinu: »Si ti pisal?«

»Morda pa samo prepisal,« se igra don Cesare.

»Čenče,« zareži gospod Orlando. »Beri, pravim! Saj že vidim, da je to tisto tvoje zadnje veselje, ki si ga prej obljubil.«

Pa spozná zdravi in robati človek, da ničemurni njegov tovariš ne prenese tolikega podsmeha in da komaj kroti svojo zadrego, ki je ves nesrečen, kakor razvajeno otroče, ki so ga vpričo ljudi posvarili.

»Kaj se boš kujal,« pogovarja zato, nič manj okorno, kakor je pravkar robato smešil. »Tolle, lege! Saj ti priznam, da si mojster. S tem, da sem ti nevoščljiv vendâr.«

»Ste čuli?« se obrne don Cesare k drugim gostom. »Torej z dovoljenjem častitega kuracijskega urada v Lomu, ki bajè neso osebno vsak teden na Most v malin.«

Pa ne seže po spisu, marveč stopi lagodno k omari in prinese iz nje tri zapečaćene steklenice na mizo.

»Mascalzone,« se široko dobrovoljno začudi gospod Orlando.

Vonj plemenito izbranega vina dahne po sobi.

»Kancone gospoda Ovidija na Mostu, berímo jih,« dvori Lomnjan.

»Conticuere omnes...« navaja Volčanski po Vergilu.

»Intentique ora tenebant,« se pošali Tolminski; »široko so usta odprli.«

»Brindisi,« napije gospod Orlando.

Srebrno zazvenijo čaše, obrazi so gostom kar pobožno vedri. In le gospod de Senibus je nekam nemiren, išče zmedeno po mizi pred seboj, lista po spisu in spregovori zdajci skoraj plaho, proseče:

»Ta spis, gospodje... Saj bi ga bil prav za prav lahkó napisal gospod kaplan Mistruzzi...«

»Mascalzone!« zamrmra togo gospod Orlando in usahne. Nato pa plane nestrpno:

»Beri že, ali pa grem!«

Kaplan Francesco Mistruzzi hodi medtem samcat svojo pastirsko pot v hribe. V kolikor je razumel župnika, ga ni klical bolnik na smrt, marveč star človek; poslali so ponj pač zato, da bi zložneje hodil, preden zapadejo snegovi in postanejo poti spolzke in ledene. Kaplan se je spričo takega naročila nekoliko pomišljal, vzel nato samo štolo in se odpravil. Odrezal si je kos kruha in nekoliko mesa, napolnil si polno čutaro z vinom, potisnil brevir v žep, palico v roke pa hajdi.

Vreme je bilo lepo, dan tih in blagoslovljeno sončen, zadnja tolminska jesen, ki še ne pozna hudega mraza. Jutrnja meglà se je bila v poldanskem soncu razredčila in razprostrla kot koprenast mrč. Kaplan je prešel nizko pod vasjo grozotni most čez Idrijco na levi breg in se vzpel v rahlem klancu v višino gornjega konca vasi. Pognal se je še za streljaj in obstal zasopel in že nekoliko uznojen na majhni ravnici, ki jo je imel noč in dan iz svojega okna pred očmi. Vedel je, da imenujejo

domači kraj Čelo, pa je ugibal brez vsake zle misli, kako bi to najlepše po laško povedal. Globoko se je oddahnil in se sproščeno ovedel, da ima najbolj nadležni del poti že za seboj: prvih pet sto korakov navkreber; kar je poslej, je užitek in slast. Sama od sebe se uravná noga v korak in pljuča po koraku. Rožni venec začneš moliti, takó da pridejo najbolj žalostne skrivnosti v strmce, hodiš, prideš, le ne taji!, preden si zbrano domolil. Tako je vajen gospod Mistruzzi hoditi v goré, z molitvijo, po prvih pet sto jalovih korakih, ki mu znoj odpró in nogé omajejo.

»Oremus! Molimo!«

Začel je, pa se pri priči pozabil. Stoji tik na meji med senco in soncem. Šest tednov ne bo poslej osvetilo te osojne poti in strmine. Tem lepše pa oblija svet onstran pred njim, spodnji in gornji konec vasi s cerkvijo, župniščem in šolo, iz sovodja in spodnjega konca vasi rastoči breg, ki se vzvrši v Kuku nad Miriščem, usahne v nizko sedelce s cerkvijo svetega Mavra in pokopališčem, pa spet zavalovi v višino, odkoder se rahlo spušča v položno polje prav do hriba Senice, ki rastè med Modrejem in Bačo in ima tudi pozimi svojih osem ur sonca. ‚Senica,‘ premišlja duhovni, ‚kako bi se neki to povedalo po naše?‘ Ne ugane, a ima lepoto razgleda v snegove visokih svetov v Pečéh, ki mu rasto izza vrhov Bučenice in Jalovnika: Krn, Bogatin, Škrbina, Vogel. ‚Bohinj in Slovenci,‘ mu gredó misli, ‚zemlja, jezik, kraj in Bog, kakor tu. Pa sva vendàr dva sveta, tu jaz, tam moj duhovni brat, kaplan, ki ima morda pa druge težave, če ne teh, kot jaz s svojim župnikom. Bog nas previdi!‘

»Zdaj je sedel z gosti za mizo,« kar vidi duhovni gospoda Cezarja. »Naj mu tekne, naj imá svoje veselje! Saj vem, da mi privošči, naj hodim, ko on praznuje. Ubogi Cesare! Ko bi le vedel, kakó mi je ustregel! Ne ene, sto takih poti za njegovo pojedino!«

Pa se ove svojega posla in počne moliti in krene na pot po ravnem ob gradkó pokošenih in strmih senožetih. Kar srebrne so, sive od rose in rahle slane, ker ne more sonce do njih. Prijetno vzdrami potnika novi svet: macesnov log; ni še videl, ne ve še, da se to igličje otresa pozimi kakor drugo listnato drevje.

Tesnà stezica se odcepi navzgor preko lazov. Duhovni stopa zložno in moli: kako so Ga bičali, kako je kronan bil in nosil križ. Sapa mu hladi rosno čelo, prsi se širijo, vedno lepši je razgled. Stoji ob seniku; do vrhá je natrpan z dehtečim senom. Človeška slà obide potnika: legel bi in počival na gorkem. Saj bo naredil tako, ko se bo vračal.

»Slava Očetu in Sinu ... kakor je biló v začetku, zdaj in vekomaj ... Oče naš ...« Duhovni spè dalje in više. Sapa je močnejša, lovi se mu v obleko. Stezà se je zgubila, le še udolbene stopnje kažejo pot. Malo hodijo hribovci v dolino. Mravlje izbrusijo v enem poletju stezico, ti ljudje si je v sto letih še niso utrli.

Na položni ravnici stanujejo; dvoje sosedov drug nad drugim. Poleti jim je prijeto, vidi duhovni, toda pozimi! In kadàr zbole, kadàr so otročnice v hiši ...

Duhovni moli zadnjo skrivnost žalostnega dela: Ki je križan bil. Stoji pred prvo hišo, odpre in vstopi, pozdravi, a ne dobi odgovora. Premeri vso vežo, stopi v kuhinjo. Ognjišče je mrtvo. Odpre na desno v izbo; nikogar nikjer. Pač. Stara ženica ždi vsa na kupu za pečjo in zija osuplo, ostrmi in se zgane, da bi zlezla na tla.

»Sedite, kar sedite, mati,« jo hiti pogovarjati duhovni. A ženica, ki je prepoznala duhovnega, se je z medlim vzklikom spravila s peči in se mu zgrudila k nogam, ga ujela za roko in mu jo poljublja. Duhovni jo za silo ume, kaj brblja: Kam neki bo sedel, ko je vse umazano in da domači v meji listje grabijo in naj potrpi, da bo pred hišo stopila pa poklicala, če jo bodo slišali...

Duhovni jo pridrži in vpraša po bolniku. Ženica ne ve nič. Ali ni sama želela, naj pride? Ženica zmaje z glavo. Ali se ne bo spovedala? Spovedala? Ali je zato hodil gospod v goró? Debele solzé jo oblijo, vsa je zmedena.

»Kaj pa pri sosedovih?« vpraša duhovni.

»Pri sosedu,« ugiblje in potrjuje starka in gre vsa zmedena za duhovnikom, ki je odprl v vežo. »Pri sosedu so pa doma.«

Duhovni gre, se vzpenja še za streljaj više in se ozre. Pokima v pozdrav in zakličče. Vidi ženico, da stoji na vratih, se križa in je sklenila roke. Nato pa pogleda duhovni predse in spozna, da so ga opazili pred hišo, kamor je namenjen. Ženska stoji gori, dvoje otrok ima ob sebi. Pa so se ji zdajci roke povesele. Potegne otroka s seboj in izgine v hišo.

»Pomejniški hribovci, plašni kot koze,« pomiluje skoraj prezirljivo duhovni. »Še vrata mi bodo zaprli.«

Zaprta pač, zaklenila pa ni ženska. Duhovni potisne in vstopi. Nekod iz sajastega mraka mu udari na uho preglušljiv otroški jok.

»Kakor davkarja in biriča se me boje,« si ponovi duhovni in vstopi na levo. Bleda, slaba in vsa nemarna stoji pred njim domača žena. Otroka se ji skrivata za krilo in večeta. S težavo ju potolaži duhovni in vpraša, ali niso poslali ponj. Zmedeno odgovarja žena, da je odnesel mož mrlička že pred poldnem k fari. Kakšnega mrliča, poizveduje duhovni. Otroka vendâr, ki se je mrtev rodil, pripoveduje žena. Komu? hoče vedeti duhovni. Njej? Ženska v jok pa zopet, da ga je mož z odraslima fantoma odnesel k fari. Kaj pa so hoteli drugega? Saj še prav otrok ni bil, kepa mesa, a v posvečeno zemljo da je le moral.

»Pa kje je vendâr mati?« vzklikne duhovni hripavo. Mrtvo pokaže žena na vrata iz sobe. Duhovni jo potisne ob stran in vstopi. Ostrmi. Na siromašni postelji, na otroški, leži ženska, blede, drobna, vsa plaha in slaba; samo velike otroške oči so je. Ni ženska, ni otročniška, na otroškem ležišču je še vsa otrok. In kakor otrok se joče nezadržano.

»Ne jokaj in se ne boj,« spregovori duhovni. »Kakó ti je ime?«

»Marija.«

»Pa koliko let imaš?«

»Šestnajst.«

»Šestnajst,« vzdihne duhovni in se ozre z nemim očitanjem po materi:

»Vaša?«

Žena prikima. Duhovni molči, trpi. Pristopi k postelji in se trudi, da bi govoril sočutno.

»Si slaba, je-li? Se bojiš, da boš umrla?«

»Nič se ne bojim,« odgovori otročnica skoraj trdo. Duhovni presliši njen jad.

»Ne bojiš se? Lepo. Vdano moramo sprejeti, kar pošlje Bog. Zato pa se gotovo kesaš in se mi boš lepo spovedala. Glej, oče pa mati sta poslala pome.«

Gleda, vidi, da mati zija in majè z glavo. Bolna pa kar na glas, da niso.

»Niste?« osupne duhovni pa si gre trudno z roko preko oči. Potem se mu ustnice skremžijo. »De Senibus,« se mu svita, »torej me je res brez naročila poslal! Da bi mu ne bil v nápotu na gostiji.«

Premaga svoj jad, vprašuje ženo, kako da ni bolj pazila na hčer. Žena v solze, a mirno, da bo že hči sama vse povedala...

In nekaj trenutij pozneje otročnica pripoveduje. S svojimi leti je že iz laške šole, ume govoriti, da mati ne razume. Pripoveduje, kako se ji je zgodilo. O davkarju, ki hodi vsako leto, o nekem človeku z medlimi brki in sršečim pogledom. Psa da ima s seboj, in če hoče človek bežati, ga naščuje. Na samem da jo je zalotil pa vrgel po tleh, prejšnje leto za delopust tisto soboto pred belo nedeljo. Prstan da ji je nato dal, pa ga je vrgla v grmovje. Potem je pa zagrozil, naj molči, ker bo sicer dal očeta in mater zapreti. In je skrivala, dokler je mogla...

In zdaj da je vse povedala in da če bo umrla in če bi se morala pred samim Bogom spovedati, nič več da ne ve...

Duhovni molči, strmi mrko predse. Ne vprašuje več, vse mu je znano. Šele ko deklè zastoče, se ozre, stegne roko in poboža bolnico po čelu in medli ročici; tolaži jo in krepí, naj se ne boji, da je brez greha in da je vse Bog videl. Naj le vse odpusti in pozabi. In če ji ne bo bolje, ji bo sam poslal zdravnika, prijatelja takega svojega, robavsca, pa poštenega in naj se ga le nič ne boji. Kakor njemu samemu naj mu vse po pravici in brez strahu pove... Tako tolaži in so krog njega zbrani vsi domači. Mleka so mu zavreli, on pa je vzel svoj beli kruh in ga dal domačici za bolno hčer. Tudi svoje vino je iztočil v lončič, naj ga skuhajo za bolnico. Preprosto ga mora poučiti žena, da tako pitje ni za bolno. Zato ga popije sam. Nato vstane, izprašuje in izve vse natančno o otroku, ki so ga odnesli pogrebat, in se poslovi, vidi z veseljem, da je prišel kot tujec in da odhaja kot domač...

Ko pa je sam v hribu, mu zakipi besnost iz duše. Ustavi se in strese s pestmi predse, proti človeku, ki je prišel skrunit v deželo:

»Pes, ki si iz mojega rodu!«

Kaplan pozna uradnika, ki govori o njem. V kratkem času, kar službuje v gorah, je zdaj že v tretje izvedel za davkarjevo zločinsko pohotnost. Tudi drugi vedo. De Senibus, njegov župnik na primer, in

v Tolminu gosposka... ‚Kjer ni tožnika, ni sodnika,‘ da je menil de Senibus o priliki, se spomni kaplan, in mrmrá mračno, kakor zakletev:

»Nastavi svoj srp in žanji, ker prišla je ura, in žetev na zemlji je osehla...« Nato pa kipi južnjaško, na glas, s pestmi iztegnjenimi nad dolino in Tolmin:

»Tu je tožnik, gospodje. Francesco Mistruzzi mu je ime. Tožim. Sodite, kaznujte! Otroke jemlje in oskrunja, ni ne čeden ne čist. Gnije! Mori! Tu tožnik, gospod de Senibus! V Vaši fari se to godi! Zatríte pohujševanje, čuvajte čredo, ali pa pojdite! Niste pravi!«

Pa splahne in se hripavo zasmeje. Ove se, kako se mu je zadnjič godilo ob podobnem slučaju javnega pohujševanja. Neki gospod Mistruzzi?... Pa oblast da hoče tožiti, češ, da je slepa? Kdo pa je ta človek, ta bedak? Un slavo? Tujec? Mistruzzi — Meštrovíč?

»Mestrovíč...«

Neskončno tiho in trudno je dehnil duhovni svetlo ime, ne kakor iz grla in pljuč, kakor od srca. In nato hodi. Nima več ne sonca ne razgleda; vidi in išče nekam v temè in davnine, skuša spoznati in ujeti, ali se res spominja, ali pa mu je le iz sanj. Da je že materi iz nedrij pil to besedo, s katero govori s hribovci? Da je potem vse pozabil, a se nato vsem v začudenje kot dušni pastir zopet tako hitro privadil? Saj se je lahkó, če je le izgubil...

Ne najde, ne vidi določno. Še materi ne pozna obraza več. Nikomur tistih prvih ljudi ne vidi v oči. Ugasnili so, kakor mu je bil jezik, ki se ga je moral znova učiti...

»Ostanem, kar sem,« zaključí rezko, »Francesco Mistruzzi. A Mistruzzi ne bo krivičen!«

Bridkeje:

»Nisem don Cesare de Senibus.«

Da prevaja farne bukve, se mu je razodel pred kratkim in zijal, ko mu je kaplan odsvetoval, naj ne premika vdovinih mejnikov. Zdaj se plete duhovnemu misel dalje. Zdaj ume, kako da ga je njega samega neki uradnik v Tolminu vprašal, ali res išče slovenskim krajevnim imenom lepih italijanskih izrazov, pa nato pripomnil, naj se mu vendar smilijo ti zadnji mejniki slovenske besede...

»Gospod Cesare, torej celó ovajaš me?« zamrmra duhovni trpko, »Bog ne sodi ne meni ne tebi!«

Prišel je in se čudil. Mračilo se je, a on ni bil opazil. Vso pot je hodil v senci in žalosti...

Tisto uro je začel brati župnik de Senibus svojim gostom spis o svojih prednikih, duhovnih pastirjih pri Sv. Luciji na Mostu.

»Pastirji pred menoj. Poslušajte list in oznanilo,« je začel z neokusno naslombo na cerkveni običaj, »list in oznanilo, kakor se bere v letu 195 . za praznik svete Lucije. Zgodbe rodu pastirjev tolminskih, svetcev čredniških brez obstreta, triindvajsetih, ki so bili vsak po svoje bedaki v svojem Bogu... da bi jim pravičen bil...«

»Pači se,« občuti bridko Orlando, »in oponaša z glasom. Mene? Ne. Kaplana svojega Mistruzzija, moža, ki je vreden, pa ga ta meljušnik ceniti ne zna.«

Gospod Orlando se kroti. Ne mara biti nevljuden, pa je zato zahrbtno zlosten. Vino, ki ga je bil popil, mu je razvezalo to slabost. »Naj bere,« privošči škodoželjno, »mene ne bo pohujšal, sebi pa škodoval in ugled vzel s svojo zblojeno elokvenco. Nuj, carissime!«

Morda misli in čuti podobno še ta in drugi izmed gostov, tolminski morda in volčanski, podmelški nekoliko bolj sočutno, gospod s Šentviške gore topó. Najbolj pravičen je gospod Marangon. S praznim nasmehom na obrazu prebavlja, zija debelo in bo zdaj pa zdaj zadremal...

»Primus fuit... prvi je bil Jernej Kozorog, božji Jakobinec imenovan,« bere don Cesare. »To ime se ga je prijelo, ker je svojim preprostim ljudem vsako nedeljo zopet iz leta v leto eno samo propovedoval. O zlobnem brezverstvu francoskih prekucuhov, ki so lastnega kralja na smrt obsodili in niti nežni kraljici niso prizanesli. To svoje sovraštvo naproti nesrečnim Galijcem je kazal tudi izven cerkve. Moril je kuharici peteline z lastno roko in jih vestno kot ljudi beležil. Včasih z medlim pomilovanjem kakor n. pr. sledeče: ‚Petelina bom obglavil. Je dobre pasme in priljuden pevec. Pod sekiro pa mora! Gallus est.‘ Koliko jih je tako giljotiniral, ni točno ugotovljeno. Zabeležil jih je sto šest in trideset. Pa se ne pohujšujmo! Kurjega britofa ni imel. Njegovih lastniih je biló le šestnajst. In šestnajst je biló tudi njegovih službenih let, šestnajst farnih in njegovih godov, ko je užival kuretino...«

Zgodba je celó gospodu Orlando všeč in ne skriva.

»Drugi,« bere gospod de Senibus. »Matej Zlatoper ali Preprosti. Človek brez zla, siromak in ubog na duhu kot tolminski sir. Ukradli so mu škornje in ker drugih ni imel, je šel in bos maševal.«

Gospodje se morajo smejati. Bos duhovnik pred oltarjem je tolik, da so gostitelju brez pridržka hvaležni zanj. Njihovo priznanje predavatelja opaja. Sladko nedolžno kakor jutrnji nedorasli ministrant je zaspal gospod Marangon. Tudi on prija v svoji neprisiljeno zadeti vlogi.

»Zabavno,« se pogovarja gospod Orlando s sosedom Volčanskim, »toda noči se in... kaj je rekel, koliko jih je?«

»Tri in dvajset,« šepne gospod Bugatto.

»Ne vzdržim,« zarenči gospod Orlando. Gospodje se z medlim nasmehom spogledajo. Don Cesare ne vidi, bere dalje, bere z vedno večjim ugodjem. Hudič njegove zblojene sle, da bi govoril in govoril in se razkazoval brez konca, brez truda kar vso noč, ga žene in poja. Gostje so opazili, da ne bere več, da ima nekam na pamet. O tretjem, četrtem, petem in šestem. O sedmem, ki je bil Lukež Pervanja, glasovit kot pevec, da je s svojim glasom, če treba, vso cerkev prevpil, o osmem, Petru Skoku, ki je sam kuhal in pral, o devetem, ki so mu zrekli Galjot, ker je v vsaki pridigi tolminskih grofov biriče pačil pa kakor ti pred cerkvi-jo, v cerkvi na božjo tlako klical. O desetem, ki se ga je ime ‚obstetrix‘ prijelo, odkar je bil zapuščeno lajdro s ceste v hišo pobral, pa ji moral

ponoči, ko so jo bolečine obšle, lastnih srajc za povoje trgati. O enajstem, ki samo enkrat ni jecljal, ker se je vseh takih besed ognil, pa so ljudje mislili poslej, da je pridigal pijan. O dvanajstem, ki je bil Tomaž Rutar, Pulver und Blei, in se je ljudem postavljaj, češ, da jim v cerkvi s prižnice prav pove, kako morajo biti trezni, in zvečer, ko ga domov grede iz gostilne zanaša, na sebi samem svarilen zgled daje, kako ne smejo biti.

Tedaj se je odločno vzdignil gospod Orlando, naj gospod don Cesare prihrani kaj še za drugič. Da je že ves bolan od smeha in da ne prenese več, pa tudi da ne utegne več poslušati. Don Cesare ga prosi nekoliko potrpljenja.

»Scusi!« je Orlando trd. »Noč je. Že takó mi boš moral luč posoditi. Zdi se mi, da sem tudi preobilno naložil. Zanaša me kot tvojega Tomaža Rutarja.«

Tako se mu je posrečilo udobrovoljiti gostitelja, ki ga mučnejše prime, ko vidi, da sta se začela z Orlandom odpravljati tudi Tolminski in Volčanski. Pa opazi zdajci, da sta se celó Podmelški in gospod Michelazzi v Šentviške gore, ki ju bo vendar prenočil, nekam potuhnili, šla molit brevir, kakor mu poveste ženski v kuhinji.

Zdajci vidi, da je sam v sobi s še enim, z Idrijskim, ki spi...

»Neotesanci,« vzklikne bolno in se podsmehljivo popači. Vidi: kozarcev izprazniti niso zamudili...

Pa seže po svojem spisu. Neka blodna objest se ga loti. Z govorniško kretnjo zgiblje roko proti sliki, iz katere ga gleda mirno sladkobni lik Dobrega pastirja.

»Ti pa jaz,« vzklikne. »Saj boš poslušal do konca? In ne zaspíš, kot je dobri Marangon, in ne pojdeš, kot je sirovec iz Loma, Orlando. Poslušaj!«

Govori, presliši, da je stopil v kuhinjo cerkovnik zaradi nekakega mrtvorojenega otroka, ki ga je treba pokopati. Gospa Otilija je odpravila cerkvenca, naj gre h kaplanu...

Don Cesare baja medtem iz svojih sveto nesvetih zapiskov. Podsmehovati se hoče, pa priča in oznanja blagoslovljene ljudi...

»Dvajseti... Alojzij Carli, ki je hotel postati slovenski Manzoni in Bulwer. ‚Zadnje dneve mesta Ogleja‘ je napisal... Ubogi, ničemurni Tolminec. Manzoni se bližati!«

»Enaindvajseti: Janez Murovec, ki ga je velika vojska pregnala.«

»Dvaindvajseti: Jože Fabijan, ki ga je topovski strel ubil. Prej pa je v grmenju bitek živce popravil, da je spati mogel. Do vélike vojske ni. Opolnoči je vstajal gledat v cerkveni zvonik, ali zato ura ne bije, ker jo je cerkovnik naviti pozabil...«

»Triindvajseti... Zadnji. Ni pridigal, le jokal je še, le jokal...«

Zdajci usahne beročemu glas. Pa mu je tako, kakor da je utihnil nekdo drugi in mu utonil nekam v nepovratno. S tresočo se roko si seže duhovni preko čela in oči. Blede se mu, nepoznana brljavost mu lega na ves obraz, nekaka zlostna krinka, ki ubija živce, jih mrtvi, da usihajo od tega vsi čuti, ušesa, oči, vonj. Nesrečni človek vendar vidi in sliši.

Obraz dobrodušnega gospoda Marangona se je izbrisal. Ob mizi pa stoji triindvajset senc brez obrazov in luči, nekaki mrtvi liki, kakor izrezani iz staroverskih portretov. Mrtvi, kakor so, je tudi njihova pesem, strašna prošnja iz matutina na veliki četrtek, tisto uro, ko je Juda svojega Učenika izdal.

»Bog maščevanja je Gospod, * Gospod maščevanja prosto dela.«

»Vzdigni se, ki sodiš zemljó, * daj prevzetnim povračilo.«

»Doklej, Gospod, se bodo ustili in hudobno govorili? * Bahali se vsi, ki počenjajo krivico?«

»Mar on, ki je uhó usadil, ne sliši? * Ali on, ki je okó naredil, ne vidi?«

»Gospod sodi misli človekove, * ničemurne so.«

In nato pada nad gospoda Cezarja kakor glas trombe, bije v oči, po ustih, v srce, da se stiska plaho, in v dušo, da koprne od groze.

»Gospodov Jakobinec!«

»Bosi pred oltarjem!«

»Galjot!«

»Obstetrix!«

»Pulver und Blei!«

Triindvajset imen:

»Slovenski Manzoni!«

»Janez Murovec.«

»Jože Fabijan.«

»Zadnji!«

In Jože Fabijan je svoje raztrgane prsi razgrnil in Zadnji je zajokal, kakor otrok... In nato gasnó, kakor so vstali...

Zmedeno išče duhovni na sliko k Dobremu pastirju, omahuje, se lovi bliže, trpi in išče tolažbe:

»Bodi jim pravičen! Nič drugače, moj Dobri...«

Pa ga vrže skoraj vznak. Podoba v sliki živi. Živi skrivnostno, do groze. Je obraz njegovega kaplana, gospoda Franciška Mistruzziija...

»Ti? Ti?« se sprosti v duhovnem nekakšna blodna sla, sovraštvo in strah, odvratnost, upornost, podsmehljivost, božjasten žolč.

A tudi slika ne molči. Govori venomer eno, po slovensko, zlostno, hladno:

»Cerkev ni hlev. Ne pljuvaj v njej!«

Gospod de Cesare čuti, da mora prevpiti in preglasiti odvratnega, ki mu streže po duševnem miru. Ubiti mora njegov porog; kipi v besedi, ki se mu neugnano spočenja v blazno elokvenco iz vsegà, kar je kdaj bral in ljubil, mislil, molil in pel v svojem jeziku. Govori iz Cantúja, govori iz Montija, govori iz Leopardija, iz Alfierija, iz Mamianija, iz Marsellija, Mantegazze...

Govori čudovito propoved o enem pastirju, enem hlevu in enem jeziku. Govori, se opaja iz ene besede v novo, vedno hitreje, vedno bolj blazno, božjastno.

Vstopil je kaplan Mistruzzi z ljudmi, ki jih je priklical gospod Marangon z župnikovima ženskama, vstopila sta gospoda, ki bi imela prenočiti v hiši. Gospod de Senibus ne vidi, ne sliši. Stoji pred sliko Dobrega pastirja, govori, kolne, bruha, besni...

Ujamejo ga v odejo in zvežejo. Govori. Govori vso noč, govori ves dan, vso noč, ves dan... vedno hujše pijan iz tega, kar ga je obsedlo, iz besede, ki jo je ničemurno preveč ljubil...

In ko so ga odvedli, se je vzhičeno obesila gospa Otilija zdravniku okoli vratu.

»Gospod doktor,« ihti. »Recite, potolažite! Ta blaznost, sveta je, verska...«

»Blaznost svetega Alojzija,« odvrne mrko vljudno zdravnik. A tega ne more odpustiti, da se mu je netečna baba okoli vratu obesila. Znesti se mora. Vidi kaplana, ki mu je prijatelj, pa meni drzko:

»Piši v matrike!«

»Zakaj?« vpraša kaplan.

»Progresivna!« veli zdravnik in gre. Duhovni stoji, je ves proč, kakor da je njemu samemu sodil zdravnik. Gre in razgrne knjigo in piše:

»Don Cesare de Senibus. Umrl za uljesom. Kakor je zapisano, da je odšel prvi angel ter izlil svojo čašo na zemljo in je nastalo hudó in boleče na ljudeh, ki so imeli znamenje zveri in so molili njeno podobo.«

Brez sočutja je nato pripisal:

»Bog mu bodi pravičen!«

MIRAN JARC

PLODOVI V VEČERU

Veliko jabolko solnce se spušča za daljnimi gozdi
 med dimom kresov. O, ognji za radost počitka,
 krotki zeleni, rumeni, rdeči plamenčki v vejevju,
 ki nad zemljo se poveša trudno od težkih sadov.
 Zdaj je prostorje že polno teles mirujočih v mračini,
 teles napojenih z zarjo davnih nemirov [nekoč
 vihari sokovi molčijo že vklenjeni v kroge oblik].
 Zdaj, zdaj se s hriba oglasil bo zvon in dan bo umrl.

Ali čez vrt se razlegajo smeh in klici veseli.
 Jabolka, jabolka v vejah, v košarah, v škafih, na travi,
 v naročju žená in deklet in fantov in v rókah otrok.
 Krave primukajo s pašnika in se zvedavo ustavljajo
 ob obiračih, ki prožijo róke s plesnimi gibi,
 kakor, da hočejo biti lok med nebom in zemljo.
 Rastline, živali, ljudje — o, saj vedo, da jih kmalu
 poplača noč za dolga vročična bdenja v poletju.

Pa se je s hriba razlilo zvonjenje preko dobrave,
 Ave Marija je žuborečo tišino zgrnila
 na vse strani in bitja, ki se ne ločijo več
 drugo od drugega. Vsi so kopaste, temne gruče
 odani v molitev. Nič več ne zro spominsko nazaj
 v ure zorenja in vase. Zdaj so sami že sadovi
 večnosti, ki se z neba je spustila nanje ta hip...
 Tih sem se jim približal. O, tudi jaz sem iz njih.

MIRAN JARC

JESEN

Kako so čudni videti otroci
 in konji na samotnem travniku.
 Igraje po brezčasju brodijo...
 In zemlja je široka kakor večnost.

Rastlin močvirnih kačje uvita stebela
 nemijo vekomaj v somračju ždenja..
 Kot bi piščalila stoletja otožno
 zateglo pesem vračanja brez konca.

Kot sohe iz ila ždijo stare žene...
 ko gledajo rastline in živali
 in deco, jih oživlja bled smehtaj,
 kot da se ozirajo na svoje delo.

In ko se skloni nad šumečim dnevom
 pramati noč kot tiha zmagovalka
 so zadoščene: v nas se vrača stvarstvo...
 In ne vedo več, da so blizu — smrti.

MIRAN JARC

KMETJE

Hodim okrog po naših vaseh...
 O, njih pesem, žalost in smeh.

Gledam, poslušam naše ljudi,
 kako živijo in mrejo s stvarmi.

Vso so ljubezen, bol in modrost
 zakopali v polje, travnik in gozd.

Vsega življenja skrite spomine
 raztrosil bo veter v gluhe davnine.

Rod za rodom gine v vekove,
 le da zemlji izgreba plodove,

da jo iztrga mračni goščavi
 in jo obrazi po večni postavi.

Nad njimi, ravnimi, je le Bog,
 in kadar prihaja v njihov krog

na hribček v davninski sveti hram,
 v tisti uri več človek ni sam.

A v srcih je tolikrat težkó:
 časi v objem mrakov gredó.

NOČ NA POLJANI

Prvi majski dnevi so, noči jasne in tople. Pred tednom je bil dež, a zdaj se je spet zjasnilo in narava se je pomladila. Drevje odcveta, žita rastejo in se klasijo. Trave so velike do kolena.

Ležimo na starem hotiškem pašniku; včasih kdo lomi veje, ki jih je nabral v grmovju in jih nalaga na ogenj. Prišli smo ribarit za piškurji. Zdaj so vsi jarki polni vode in je čas, ko se piškurji vračajo iz jarkov po travnikih, kjer vode že upadajo. Tu pa je na meji med poljanskim in med hotiškim dokaj globok jarek, a ponekod dovolj ozek, da lahko nastaviš mrežo. Vode prijetno šumijo, če si poleg, če se pa oddaljiš, tedaj se to pošumevanje meša z reganjem žab, ki jih je tu neznansko mnogo, kajti vsi ti brezštevilni jarki, ki razpredajo naša polja, nudijo dovolj pripravnih krajev. Zato se zdi, da vsa narava poje, poje eno samo pesem. Ta pesem je zoprna, če je nisi vaje in če si iz krajev, kjer ni tega. Pozneje pa, ko se privadiš, bi se ti čudno zdelo, da nekega večera žabe ne bi regale. In ko v poletnih večerih to res preneha, tedaj veš, da se je leto nagnilo.

Ob takih večerih se odpravijo tudi naši starejši kmetje na lov za piškurji, dasi ta ribolov ni taka stvar, da bi prinašala dohodke, včasih celo nič ne ujameš. In čudno se ti zdi, kako da tudi starci hitijo ob večerih ven, ko so sicer ves dan delali. Zdi se, da je tedaj človeku nekam tesno ves večer v sobi, zlasti ob sobotah. Ni to tista romantika mestnih ljudi, ki se navdušujejo za večerne zarje, ali za čisti zrak, za mehke noči, v tem je nekaj drugega. Bežal sem tudi jaz iz sobe, od knjig. Tako je: nekega dne se nasitiš vsega tega življenja, prav tako kot se mi zdi, da se tudi ti naši kmetje nasitijo vsega, kar jih navdaja, kakor bi iskali baš v tem sproščenju: tu se lahko razgovoriš, razživiš se, medtem ko si doma zaprt v tesno sobo, med svojo družino, k ženi in k vsemu, čemur se pravi vsakdanjost. To je beg od vsega, kar je veliko, pomembno, važno, to je beg človeka, ki se je naveličal vsega, pa čeprav ve, da se bo jutri vse nadaljevalo. Čas skoraj preneha, tu na deželi ni hitrosti dvajsetega stoletja. Vedno se mi tako zdi, kot če bi se vozil z vlakom: svet hiti z neznansko hitrostjo mimo tebe, skoraj z vrtoglavostjo, ali tam dalje ta hitrost ponehava, tista polja so počasnejša, dokler ne pride nekje kraj, kjer preide vse v stalnost. In v tej stalnosti smo mi. Od tod gledamo svet; redko je kdo, ki bi pohitel kam, in če že pohiti, se vrne v to nespremenljivost.

Okoli ognja že plega nekaj ljudi: tu je Žerdinov Marko, sedi na svojem prtu, išče glavnjo v ognju in z njo prižiga pipo. To je majhen mož, za ljudi nekoliko zmešan človek. Ali jaz vedno občudujem njegovo domišljijo: ta mu uhaja tako kot voda prek jeza in ga zanese

včasih docela v nedostopne sfere. Redki brki so mu raztreseni pod nosom kot cmudje ob jarku, vse v neredu. Vodeno modre oči vedno sanjajo. Šest otrok ima, skromno živi s svojo družino, toda vse to ga prav nič ne ovira, da ne bi mislil na to, kako bi mogel vstopiti v kakšen samostan, če bi mu tudi otroke sprejeli. Ne, tu ni vredno živeti, mi je enkrat razlagal. Tu toneš čimdalje bolj v greh, in to je za človeka slabo. Toda tak je bil samo on. In nekaj brezumnega je bila ta misel: ubežati grehu, kot je on trdil. To njegovo veliko hrepenenje po rešitvi pred grehom pa je bilo ljudem v zasmeh. In nič se nisem čudil, ko mi je eden kmetov dejal o njem: »Vidiš ga, kako je zmešan! Rad bi sveto živel! Lepa je ta! Kmet naj bo svetnik, prav kmet, ko je vsak dan do grla v grehu. Mi moramo pač taki biti, kot smo. Sveto življenje ni za nas namenjeno.«

Poleg njega je sedel še Režnja, mož kakih petdesetih let, ali še močan in svež človek, z dolgimi brki in hudo košatimi. Takih brkov pri nas ne nosijo, naši ljudje so zmerni, toda njegov pogled je nekam močno srep, vsa njegova nprav je silovita. Pred dvema letoma je prišel iz zaporov v Mariboru, kjer je presedel pet let zaradi svoje žene, ki so jo nekega dne našli mrtvo v sobi. Živela sta že dolgo časa ločeno, ona je bila sama, hodila je k drugim in drugi k njej, on pa je živel v divjem zakonu z neko res lepo žensko, a tudi dovolj strastno, kakor je k njegovemu značaju spadala. No, potlej so njega osumili umora svoje zakonske žene. Ni mogel dokazati, da ni bil tega kriv, a tudi sodnija mu ni mogla dokazati, da bi jo bil prav on zadavil. In tako je sedel samo pet let. Zdaj je bil spet zunaj, toda ni mnogo kazalo, da se je kako spreobrn timer, najbrže je slej ko prej hotel ljudi prepričati, da ni bil on krivec.

Poleg tega je ležal slok fant, Dedekov, miren človek, ki ves čas ni spregovoril več kot dve tri besede, tudi odgovarjal je kratko, prav temu Režnji, ki ga je o nečem spraševal. O tem fantu so tedaj pri nas mnogo govorili. Imel je svojo hišo in sestro, ki je bila šepava. On pa ni bil za gospodarstvo. Nikoli ga nisi videl, da bi hitel z delom, zadnje čase je celo pohajkoval s cigani, in dejali so, da si je izbral lepo ciganko in da je prav zaradi te ciganke zanemarjal svoje gospodarstvo. To je pri nas redek primer, namreč taka velika zaljubljenost v kako žensko. Pretepaš se že še zaradi te ali one, ali naposled se kaj takega lahko pozabi in če pride kaj vmes in uniči to ljubezen, ima redko kakšne večje posledice. Poznal sem nekega poročenega starejšega moškega, o katerem so trdili, da ni bil toliko časa dober, dokler naposled ni njegova prisiljena žena umrla, in se je poročil s to, ki sta se ljubila že z mlada. Ali glejte usodo: z ono, ki se nista ljubila, ki sta tako živela, kakor se to često zgodi, se nista nikoli prepirala, s to pa, ki sta se tudi prepovedano ljubila, sta zdaj v zakonu imela takega hudiča, da so se ljudje vedno smejali. Skoraj vsak dan sta se sprla in stepla.

Ta čas pa je obrnilo našo pozornost prepiranje pri jarku. Slišati je bilo nekega starejšega moškega, ki je hitro govoril, in fanta, ki se je lagodno smejal, povedal včasih kakšno besedo, bolj zaradi tega, da bi izzival svojega nasprotnika.

»Sraka je«, mi je povedal Režnja, »vaš sošed. Oni je pa mladi sraka, njegov stričnik. Fakin je to.« No, jaz sem ga poznal dovolj dobro.

Stari Sraka je tedaj kričal in klel:

»Tebe je vrag posodil na svet! in tvoj košar! — To ti rečem: vzemi svoj košar in ga nesi kamorkoli, samo tu pred mojega mi ga ne vtikaj. Glej ga, ti si mi pameten, ti! Toliko da vršič njegovega ne gleda v mojega. Rep mu odrežem, razumeš, potlej ga pa tu pustim.«

»Stric«, je dejal fant glasno, a veselo, najbrže radi tega, ker lahko draži svojega sorodnika: »Slišal sem, da vi sol natresete v rep. Bog ve, ali to kaj koristi!«

»Če vtikam ali ne, to naj te ne skrbi, temveč primi svoj košar in rajžaj, kamor ti je drago. Ne boš ti mene preslepil s takimi stvarmi.«

»Oj stric«, je začel spet fant in menda ni hotel vzeti svojega košarja. »Če pride v mojega preveč, tedaj jih nekaj dam vam.«

»Ne boš ti mene s tem, le spravi se, kakor sem ti rekel.« Potlej je prerekanje prenehalo. In spet je prihajalo kričanje z druge strani.

»Bogu bogme, komaj sem ga vtaknil v vodo in že je prišlo pet piškurjev, in kakšnih!«

»Žabe so, žabe, ne piškurji,« mu ugovarja drugi.

Tako je tu, vse glasno in veselo, dasi je ta lov običajno tak, da ga vršiš tiho, zlasti, če se bojiš, da bi drugi vedeli, kje imaš svoj košar in če takoj odideš domov, ko ga vtakneš v vodo. Nam pa se ni treba bati, ker bomo tu počakali prek polnoči.

Zdaj prihajajo še drugi kmetje. Tu moram predvsem omeniti starega Magdiča, ki je znano o njem, da rad ribe lovi. In kadar se tako zbere družba, tedaj vedno pripoveduje svoje dogodke s teh pohodov. Veliko stvari on ni doživel v svojem življenju. »Delal sem,« mi je dejal nekoč, »vse življenje sem garal drugim, toliko, da sem si postavil majhno kočjo.« In otrok je imel cel kup, ki so vsako leto odhajali v svet, nekateri tudi za dalj časa. On pa ni nikoli tarnal. Bog ga je blagoslovil z naraščanjem, toda nobeden mu ni visel doma na vratu. In srečo so imeli, dva sta se že oženila v dobri mesti.

Tudi Sraka, naš sošed, je prišel, mož petinšestdesetih let, vdovec, veseli vdovec, ki se še zdaj ni nehal ženiti. Kadar je prišel nanj tisti čas, tedaj se je v nedeljo dvignil in šel v Medžimurje, kjer je poznal mnogo ljudi, posebno bab, in dobro se mu je godilo. Ali oženiti se ni hotel. Vsake se je naveličal, kakor mlad fantin, ki ne ljubi nobene toliko, da bi ga pridobila. »Ne bodo one mene,« je dejal. »Dovolj sem pameten. Dobro, malo se rad imaš z njo, potlej pa zbogom. Naj joče, taka lahko joče, saj ni več dekle. Tak jok je kar tako. Videl sem jih v življenju mnogo, ki so jokale.« Vse to mu je menda delalo

veliko zabavo. Naposled pa, kako je z njim, kako je s temi ljudmi, težko jih je razumeti.

Zdaj nas je bila že velika družba, nekateri so ležali na travi, drugi so sede kadili, se pogovarjali posamič. Na vzhodu nebo blede, mesec vstaja; travnik leži pred nami v vsej prostranosti, posejan s trnjevim grmičjem. Tam na onem koncu je drug ogenj, mladi Sraka je dejal, ko je prišel:

»Cigani so pri Liboviji, kateri pojde k njim!«

»Dedekov bo menda šel kasneje,« je rekel Režnja.

»Kaj ste vi tudi tu, Ivan?« je vprašal fant Režnjo. »Jaz sem pa mislil, da ste šli k Anči. Nekoga takega sem videl, da je šel v tisti smeri. No, potlej je bil že kdo drugi.«

»Pravi si mi ti, in lahko govoriš o tem. Kako zelo to tebe zanima.«

Zdaj je prihajal še Ftičar, kmet srednjih let, ki je bil nekaj časa župan, pa so ga odstavili. Razgovarjal se je z nekim mladim človekom, ki so mu pravili ‚politikant‘ zaradi njegovega prevelikega zanimanja za politiko. »Kaj sem, to bi rad vedel,« je govoril Ftičar. »Vse sem, eno kot drugo, sem Rus, sem Romun, meni so vsi narodi enaki. A po materi govorim slovenski jezik, zato sem najbolj Slovenec. Vidiš, to je. A kaj ste vi? Fige! To pa sem trdil vedno: gospoda naj pustijo nas kmete pri miru. Gospoda nam noče nič dobrega. Dobro je to, če se ti poznaš z gospodo v Lendavi, nimam nič proti temu. Ali gospoda že ve, zakaj te pustijo v svoje hiše: ne misli, da zato, ker jim pri- našaš na svojih škornjih smrad po hlevu, ali črne nohte, temveč zaradi nečesa drugega. Ti bi rajši skrbel za svoje gospodarstvo, ne pa da hodiš okoli gospode. Kmet naj dela na svoji zemlji. Če si mora poiskati kakšnih pravic, naj si jih poišče sam, z drugimi kmeti. Tiste, ki mu jih da gospoda, niso mnogo prida.«

Zdaj se je razgovor nekoliko ustavil, nekdo je povprašal ona dva, o čem se menita. Stari Sraka je na mladega človeka napravil dober dovtip, dasi nekoliko preslan, vendar so se vsi smejali. Naši ljudje dopustijo take besede, seveda samo med seboj. Če bi pa prišel kakšen gospod, tedaj bi kasneje rekli: ‚Dober gospod je, ali preveč prosto govori. To se spodobi samo za nas.‘

Zdaj je povzel besedo stari Sraka. Bil je poln humorja, a še najbolj se je sam sebi smejal. »Mi smo tak rod,« mi je dejal nekoč. »Moj oče so umrli z dovtipom na ustih. Ko so ležali na smrtni postelji, so odganjali babe, ki so jokale ob njih. Rekli so: ‚Pokličite mi Mankinega Vanča, rad bi še slišal eno veselo.‘ Bil je Mankin velik šaljivec, kosala sta se z mojim očetom v življenju, pri delu in povsod, kateri bo znal lepše in veselejše praviti. Zdaj so rekli nam, ki smo bili okoli: ‚Ne jočite, neumni ljudje. Ali ni prišel moj čas? Vse na svetu dozori in želi po smrti. Vi živite in uživajte svet, zmerno ga uživajte, dalje ga boste uživali, jaz pa grem dajat račun Gospodu Bogu za svoje življenje in nehanje. Radujte se v življenju, kajti vaše je, moja pa je smrt, in tudi smrti se mora človek veseliti. Moja duša čaka vsta-

jenja, telo bodo pa črvi spremenili v črno prst in iz te prsti bo pognalo drugo življenje: rože bodo na njem zrastle, tako nič ne umre.«

A tudi sin je bil tak, to se je videlo. Ker pa so tedaj govorili o politiki, je tudi on začel o tem, zlasti, ker je mnogo potoval in je vedel mnogo stvari. Zadnje čase je bilo to sploh v navadi. Prejšnja leta so navadno govorili o agrarni zemlji, ta stvar pa se je zdaj v toliko rešila, da ni bilo več pričakovati kaj novega, ali zdaj jih je spet drugo zanimalo: davki. A davki so kmeta zanimali vsa stoletja. »Davki so potrebni,« je dejal eden, »to razumemo tudi mi kmetje, ali to, kar včasih z nami delajo gospoda, to je pa odveč. Povem vam jaz primer: ko so zadnjikrat rubili, v Gorah se je to zgodilo, bil sem poleg, pridejo oni, pravijo: toliko in toliko ste dolžni. Vemo, pravi kmet, dolžni smo, radi bi plačali, ali težko je nam; pogledjte, enega pujska imamo. Pride trgovec mimo: Kupite pujska, mu pravimo. Ne, pujska ne kupim, nimamo pravic pujskov izvažati. Tele kupim. — A teleta nimamo, ker nimamo krave. — Dobro, pa vzamemo pujska, pravijo financarji, ocenimo ga in ga prodamo. A pujska nihče noče kupiti; kmetje gledajo, mislijo si takole: danes prodajajo njemu, jaz ga kupim, jutri pridejo in prodajo meni. Rajši ne kupim. Poceni je bil pujssek. In kaj so vam napravili? Tisti, ki so rubili, tisti vam pripeljejo svoje žene, in hajdi: one spokupijo pujske po polovični ceni. Imenitno je to.«

»Jaz bi lahko povedal še kaj hujšega o gospodi,« je rekel zdaj Magdič. »Bilo je včasih tako, da smo spoštovali gospoda, ali danes sem tudi jaz zdvomil, ali je vse prav tako kot je.«

»Naj bo,« je pritrnil Režnja. »Mi živimo po svoje in gospoda po svoje. Tudi jaz bi vam lahko povedal to in ono. Toda vsakdo naj odgovarja za svoje in po svoji vesti.«

»Antikrist je začel vladati svet,« je zdaj povzel besedo Žerdinov Marko. »Antikrist je začel vlado mesa in krvi.«

»Pojdi pojdi s svojim Antikristom,« se je smejal Režnja. »Poznamo mi tebe dobro. Nismo mi svetniki, to je res, tudi gospoda ni sveta in ne pobožna, to veste, vendar za vsakega so neke meje. Ali pri gospodi je to še nekaj drugega. Mi smo v delu, in človek o vsem ni natančno poučen, in še bolj: spozabiš se ti in grešiš. Ali gospoda greši iz dolgočasja.«

»Ti lahko tako trdiš,« je ugovarjal Marko. »A kaj si ti kdaj kaj čital, da bi vedel o tem, kako je? Zakaj pisano je: kadar bo stiska svetá na višku, tedaj prijaše on na sedmeroglavem zmaju, tedaj nastopi njegovo kraljestvo. Njegovo kraljestvo je kraljestvo mesa. A mi smo iz duha in mesa, kadar pa bo duh toliko oslabel, da se ne bo več mogel upirati mesu, tedaj pride on, in to je zdaj tako na svetu.«

»Meso pa je prvo od vekomaj,« ga je zavrnil eden mlajših, ki je tudi kaj čital in vedel, pa je hotel Marka malo potegniti. »Zakaj,

pisano je: In napravil je Bog Adama iz prsti in mu vdahnil dušo, Torej, duša je kasnejša.«

»Tako misliš ti. Ali duh je, ki vse oživlja.«

»Bog si ga vedi, kako je to,« je menil Magdič, ki je bil zmeren človek in je vselej vpadel v besedo, kadar je videl, da bi prerekanje predaleč zaneslo ljudi. »Mi smo tak neuk narod. Čitam tu in tam kakšno stvar, vidim: daleč so po svetu pred nami. Mnogo je narejenega, tudi se mi zdi, da se kmetom ponekod bolje godi.«

Zdaj pa se je oglasil eden mlajših. In mlajši rod pri nas se je že začel gibati. Proti meni je dejal, a tako, da so vsi slišali:

»Pravijo: nismo mi krivi, da je tako. — Jaz bi pa rad vprašal, kdo je torej kriv! Drugod, bi dejal, še vse huje ravnajo s kmetom. Toda, zopet vas vprašam, kdo je kriv, da se nam tako godi! Povejte, kaj ste napravili, da bi se nam bolje godilo! Šli ste na vojsko, ali niste se vprašali, kaj je vojska. Rekli pa ste: naš prevzvišeni kralj Ferenc Joška je v nevarnosti. Srbi so se dvignili proti njemu. A koga ste streljali na fronti, kdo je vas streljal? Kmetje! No, vidite! Potlej pa rečete: ne bomo mi odgovarjali za ta dejanja. Dobra je ta! Jaz pa pravim: vi boste tako odgovarjali za vse to, kakor kdo drugi. Kaj bi pa rekli, da pridem jaz k vam in vam dem: slišite vi, Magdič, ali Marko, ali kdor že bodi, vi morate tegale soseda enostavno ubiti, če tega ne storite, ubijem jaz vas in njega. No, kaj bi napravili?«

»Kajpak, da ga ne bi ubil.«

»Bi ga, bi,« je dejal Režnja. »Videl sem v vojski, kako so nekateri streljali druge, ko ni bilo treba.«

»Vidite in ga vendar ne bi smeli. Lahko bi samo mene ubili, če bi vam tako rekel,« je pripovedoval mladi fant živahno.

Temu ni imel nihče oporekati; bilo je toli jasno, da so vsi prikimavali. Samo Magdič je dejal:

»Lahko je tebi tako reči, ali radoveden sem, če ti ne boš prav tako delal kot smo delali mi. Bili so tudi taki, pa ni nič pomagalo, postreljati smo jih morali. Nisi ti, ki bi o tem odločal, in nismo mi, ki vladamo svet, a čez vse pa je zopet Gospod Bog, ki bo sodil o tem.«

Izkazalo se je, da naši kmetje o tem mnogo govorijo, di jim je v zavesti, da je vse to napak, ali ne čutijo še tiste velike odgovornosti, ki bi jim rekla: tega in tega ne smeš. Opravičijo se naposled: Bog bo sodil o tem.

Razgovor o tem je ponehaval. Fantje so se zdaj oglašali, in nekdo je dejal:

»Kje je mladi Sraka?«

»Kaj ga ni tu?« se je zganil Režnja. »No, potlej že pregleduje naše košarje. Poznam ga dobro. On bo največ piškurjev nesel domov.« Taisti Režnja se je zdaj dvignil.

»Stric,« je rekel fant in se dvignil izza grma in si zavezoval hlače. »Ni vam treba hoditi. Hotel sem ga stresti v vaš košar.«

Smejali so se vsi vprek, posebno stari Sraka: ugajala mu je taka stričnikova beseda.

Blažič, ki je do tedaj mirno ležal, ne da bi rekel kakšno besedo, se je zdaj dvignil in dejal:

»Sraka, pojdi, gremo na Hotizo.«

Bil je nizek, natrpan človek, že kakih osemindvajsetih let, pa on se doslej ni hotel poročiti. Rad pa je lazil za dekleti. In dasi ne tako lep kot Dedekov, in ga dekleta na splošno niso marala, je naposled vsako premotil, kamor se je zagnal; imel je srečo celo pri takih, ki so bile veliko bogatejše od njega, in torej ni bilo računati na poroko. Zadnje čase se je vrgel na Hotizo, kjer je napravil že nekaj zmed; tako je zmešal dvoje deklet v kratkem času, da sta razmetali zaroko, ko je že bilo pred zadnjim oklicem.

»Le pojdi,« je menil mladi Sraka. »Jaz ne grem. Vem, kaj me tam čaka. A zate se spodobi, da jih tu in tam kaj dobiš.«

»Pojdi pa ti, Dedekov,« je povabil slokega fanta. »Pokažem ti jaz lepo babo, bogme, kot je še nisi videl. Tista tvoja ciganka se lahko skrije. Taka je, da bi lahko o njej rekel: kakor roža jerihonska.«

»Poznam jaz njo,« je odvrnil fant mirno. »Markova je. Pa ni taka lepota, in otrok je še.«

»Otrok!« je vzkliknil Blažič. »Za starimi babami ne boš lazil. Tiste so za Režnjo in Srako, naj oni hodijo za vdovami. Mimogrede pa lahko pogledava k ciganom, če je tvoja s črnimi očmi tukaj. Rdeča lica in črne oči, kakor pravi pesem. Škoda, da še ne znaš na gosli igrati, lahko bi bil ti dober cigan.«

Dedekov se je naposled dvignil, se stegnil, eden starejših se je smejal in govoril, a ona sta se kmalu zgubila med grmovjem. Mesec je bil že dovolj visoko, da je bila pot jasna. Sredi pašnika je Blažič še zavriskal, potlej pa je bilo vse tiho.

»Vražji fant je ta Blažič,« je dejal Režnja.

»Čas bi bil zanj, da bi se poročil in živel resno,« je dejal Marko.

»Pamet ima v glavi,« je dejal stari Sraka. »Več pameti ima kot smo je imeli mi. Vse to mu še ne uide, mislim, težko zakonsko življenje. A zdaj so najlepša leta, neumen bi bil, da jih ne bi užival.«

»Vi to po sebi sodite, kuma,« mu je odvrnil Marko. »Toda, kaj je človekov namen na zemlji? Kaj pravi sveto pismo!«

»Dobro je to, kar pravi sveto pismo, in kar nam ob nedeljah povedo župnik. Ali potlej bi morala biti vsak dan nedelja, da bi človek slišal sveto besedo, in še tedaj bi grešil. Zdaj pa je šest dni delavnika, in v delu si človek drugačen. — Lepo je sveto življenje, ne bom oporekal, ali nas je rodila zemlja. Iz krvi smo in mesa.«

»To je res,« je pritegnil Magdič. »Težko je nam. A kaj veš, kaj je naposled bolje. Lepo je sveto življenje, ali nas bo Bog po svoje sodil. Ni lahko nam. Povem vam tole: hodila sva midva z njegovim očetom,« je pomignil name, »hodila sva po svetu dobrih trideset let. Pravijo nekateri: dobro je bilo včasih in bolje kot danes. Jaz tega ne bom

dejal. Mnogo sva si midva užila neprijetnih stvari. Vidite, on je že umrl, in ni mu še bilo petdeset let. Vprašali so: kaj mu je bilo. Zdelal se je. Poglejte mene, ni mi veliko prek petdeset, ali pogledajte še Srako: deset let je starejši od mene, a bolj svež in čil.«

»Da, kakor je življenje,« je menil Režnja. »Jaz se ne morem pritoževati. Dobro se mi je vedno godilo. — Ali naposled je življenje tako posebno: nikoli ne veš, kaj je prav, kaj ni. Krivice ne smeš delati drugemu, ali zopet brez krivice ne gre. Premišljal sem o tem in tudi vi ste premišljali: kako je vse zastran tega. Pravijo: prideš v pekel. Mi preprosti ljudje to verujemo, in prav je to, ali drugi zopet ne verujejo v to. A je dovolj zamotano vse to za preprostega človeka. Vemo, da nas je zemlja rodila, in da se potlej vrneš spet v njo, ali težko, da bi to bilo vse.«

»Jaz pravim,« je menil Magdič, »treba je človeku živeti, kakor bi bilo vse to res. Tu živiš na tej zemlji, tu boš umrl, tu ti postavijo majhen lesen križ, in za petdeset let se te ne bo nihče spominjal. Prekopljejo ti znova grob, in drugi bo legel nate. A to je samo dobro. Včasih si zaželiš, in to si vsak, da bi živel, vsaj še enkrat toliko kot je človeku namenjeno. Vprašal sem jaz svojega očeta, ko sem bil še majhen, in nekateri ste poznali našega očeta, bili so pameten mož, čeprav reven, rekli so mi oni: Bedak si ti. Ali si videl rožo, ki bi dalje živela kot eno pomlad, ali si videl drevo, ki bi vekomaj rastlo, ali si videl ptico, ki bi vekomaj pela? To je tako od vekomaj, kar je iz zemlje, se v zemljo povrne, tam najde svoj pokoj. Vprašal pa sem zopet: Zakaj pa potlej človek sploh živi? In zopet so mi odgovorili z isto primero: Zakaj pa je tu roža, ko se komaj razcvete, že jo utrga mlada roka in si jo zatakne za klobuk, zakaj ptica poje? Človekova dolžnost pa je, da preobraža zemljo, kakor je naloga rože in ptice, da nam lepšata življenje. No, to sem že razumel, ali nič jasneje mi ni bilo kot prej. A to zato, ker sem bil mlad. Vidite, zdaj pa drugače gledam: zdaj si poželiš še samo na priliko tega in onega, potlej pa rečeš: zdaj pa le pridi smrt; moj čas je prišel. Da, zaželiš si večni spokoj; kratko je naše življenje, ali kdor ga je živel, kot sem ga živel jaz, mu je dovolj dolgo, da si ne želi ničesar več. A tvoj duh ne umre; kakor se je zvezal s prstjo, tvojim telesom, tako se zdaj odtrga od njega in popolnejši živi med zvezdami.« Na to zopet ni nihče odgovoril, bilo je predaleč. In morda le prerեսnično.

Stari Sraka se je vrnil od strani in dejal:

»Pozno je, zvezde kažejo na polnoč.« Nekdo je začel rahlo žvižgati. Ni bilo nič takega, da bi človek o tem govoril. Ftičar je že smrčal. Mladi Sraka je ujel nekje žabo in mu jo vtaknil pod suknjič. Tega nismo vedeli, dokler se Ftičar ni okrenil in začel kričati, da mu je kača zlezla pod srajco. Fant pa se je smejal na vso moč, in potlej, ko je oni res žabo privlekel izpod suknjiča, potlej smo se tudi mi smejali. Ftičar pa je vstal, tekkel za fantom in če bi ga bil ujel, bi ga menda zares pretepel, tako ga je to razsrdilo. A njega ni bilo

takoj k ognju. Pač pa smo slišali, da je nekdo vriskal prek pašnika. Režnja je menil, da se kakšen hotiški vrača od nas. In kmalu nato nas je premotilo močno prerekanje, vstali smo in prisluškali: bil je mladi Sraka, ki se je z nekom prepiral, padale so menda zaušnice. Plot, ki meji na oni strani pašnik od njiv, je pokal. Nekateri so mislili, da bo kaj resnega in že hoteli iti na pomoč.

Kmalu pa se je fant prizibal k ognju.

»Kaj pa je bilo?« je vprašal Režnja. »Menda si jih dobil!«

»Lepa bi bila ta!« je vzkliknil. »Slišal sem, da Hotižanec vriska od nas. Revež je mislil, da je varen. Pa sem se nenadoma postavil predenj. Takoj je imel nož v roki. — Čakaj, jaz ti pokažem nož. A kaj si delal pri nas, ga vprašam. — Bil sem pri Dunkovih, oni so si v rodu. — A zakaj potlej imaš nož pri sebi? — Mislil sem, da je kdo drugi. Tako in z nožem bi ga rad! Prijel sem ga in že je nož odletel v travo. Zdaj se brani, tako z rokami se brani. On pa v beg, toliko da ni ves plot raztrgal.«

»Nisem mislil,« je dejal Marko Žerdinov, »da se tudi ti tako rad pretepaš. In če ti še ni nič naredil.«

»To je reš, da mi ni ničesar napravil. A on bi se bahal: bil sem v Poljani, vriskal sem, pa se ni nihče oglasil. — No, če nepošteno misli, tedaj je itak prav, da jih nekoliko dobi. Če pa se znabiti res poroči k nam, tedaj bo vsaj imel kaj ženi pripovedovati: cela četa jih je bila, pa sem jih vse pregnal. Bežali so, da niso vedeli kam.«

»To prav za prav nikoli ne zamre, fantovstvo,« je rekel Režnja. »Ko sem bil jaz tak, smo tudi tako delali. No, včasih ti drugim, a zdaj jih znabiti že dobiva Blažič za to od drugih.«

Možje so prižigali tobak v pipah, pogovarjali so se posamič, po dva in dva, nikake osredotočenosti ni bilo. Nekdo je menil, da bo treba iti domov, a splošno so to preslišali, zakaj tisti trenotek je Režnja na glas oporekal Žerdinovemu Marku:

»Poznam te. Svet mož hočeš biti. Vidiš in to ni lepo, ko si prav tako velik grešnik kot mi drugi. Dobro, mi grešimo, priznamo in se tudi pokesamo, kolikor se preprost človek lahko kesa. Ti si pa zmešan. Kdo pa si je še izmislil tako neumnost kot ti: v samostan bi šel; kaj bi tam krave česal? To lahko doma. Šest otrok imaš, za te bi rajši dobro skrbel. Lep svetnik si mi ti: ženo bi rad imel, a otrok ne. Tako pa je greh z ženo živeti. — No, ti praviš: vi, Režnjevi ste ubili svojo ženo, ker ste se je naveličali. Ti to lahko praviš, a zakaj nisi prišel tedaj na razpravo in bi tam pričal proti meni? Vidiš, če tedaj nisi rekel ničesar, zdaj tudi ne smeš. Priznam: nisem živel v zakonu z ženo kakor je predpisano po krščanskih zapovedih. Odtiral sem jo od doma, vzel sem si drugo, bilo je proti zapovedim, imel sem z njo otroke, a vi rečete: velik grešnik je on. Nič ne rečem: prelomil sem zapovedi. A kako vi morete meni reči: ubil je svojo prvo in pravo ženo?! Zakaj bi jaz njo ubil? Ni mi storila nič žalega. Ni prihajala ona k meni in jaz ne k njej. To je za vas. Kako pa

je v resnici? Znabiti sem jo jaz ubil, ali pa kdo drug. Toda, zopet, kdo je meni sodnik? Bog je, ki bi sodil nad nami.«

»Da, Bog je nad tem,« je rekel Magdič.

»A da si ti bil kriv njene smrti,« je menil stari Sraka, »temu ne bi oporekal. Saj pravijo: človeka ne ubiješ samo, če mu presekaš lobanjo s sekiro, ali ga zadaviš, temveč tako, v tem primeru, ker si jo odgnal od sebe, ker niso živel z njo po zakonih.«

»Da,« je pritrdil čez čas Režnja, nekoliko s spremenjenim glasom. »To je resnica, in to sem jaz povedal pred sodniki. Dejal sem jim: tak človek sem, da mi kri hitro zavre, znal bi kaj takega storiti. Toda, nje vendar nisem ubil z rokami. A njene smrti sem kriv jaz, to priznam. Nisem bil tak mož kot to zapoved zahteva. Odgnal sem jo, živel je v revščini, hodili so k njej cigani, berači in vsake vrste ljudje. In znašel se je kdo, ki se je polakomnil njenih denarjev — kaj malega je vedno imela, ker je bila jajčarica in je tržila s prepovedanim blagom. Odsedel sem jaz pet let ječe zaradi tega, zaslužil sem jih.«

»A kako je bilo prav za prav z vašim zakonom?« je zdaj vprašal mladi Sraka.

»Kako je bilo? Dolga štorija je to, če bi ti jo vso pravil. — Bil sem fant, kot je zdaj tale Blažič, tako nizek in nasilen. Dekleta me niso marala, kakor ne njega, a jaz sem blaznel za lepimi ženskami. Če sem kje videl kakšno, sem dejal: ta mora biti moja. In toliko časa sem hodil za njo, da je bila moja. A to je bilo tudi pri meni: naveličal sem se vsake. Ženska potlej ni nič več zanimiva. Naješ se je. Spovedoval sem se jaz o tem. Dejali so: greh je to. A jaz: to je taka kri v meni. Dober si mi ti, so vzkliknili gospod plebanuš, dvajset pet jih zaslužiš na zadnjo, pa se ti kri umiri. Ne bom rekel, da ni res. A že zdaj se je kazalo, kakšen bom kasneje. In zdaj vam pridem k dekletu, ki ni bilo kakor druga. To je bila baš tista, ki so jo zadavili. Bila je bolj moškega značaja, rekla je: Poznam jaz tebe Ampak motiš se, moj dragi, nič ne bo kot pri drugih. Da, jaz pa še bolj norim za njo kot prej, ali kot za katerokoli drugo. Tudi ti prideš v moje roke. Še rada se nisva imela, že sva se pretepala. In kakor nalašč, še poročila sva se. Da, če se ne bi poročila, ne vem, kaj bi bilo, znabiti bi jo res ubil. A zdaj je bilo vsega konec: zdaj je bila moja. Zdelo pa se je, da bo vse dobro. Ne, več ni bila, nič moškega značaja, bila je ženska, kakor vse druge. In naveličal sem se je. Vidite, tu je moja krivda: naveličal sem se je in hodil sem za drugimi. Nič ni rekla sprva; leto dni je to šlo tako naprej. Tedaj sem jo pa našel nekoč v goricah — imeli smo lepe gorice — tam je bila z nekimi fanti, zaprli so se notri. Vdrl sem v hišo, ne da bi me kdo opazil; tam je ležala na postelji, razmršena, in trije fantje ob njej. Morda vse to me je tako podžgalo, da sem jo prijel — dva fanta sem z nožem opraskal — eden ni več nikoli bil docela zdrav, njo pa sem zaprl v sobo. Dva dni sem jo pretepal, toliko, da je še

živela. Zdrava pa ni bila tudi ona od tistih dob. K nam pa več ni hotela stopiti. — Meni ni bilo sprva mnogo na tem, če noče priti nazaj, imel sem že drugo izbrano. Bila je to ženska velikih strasti, tako me je dobila v roke, da bi ji bil vse storil. Tudi ta je zdaj že mrtva. Ali prav ta je bila tista, ki me je ves čas držala v stran. Niti se ni sramovala priti k meni. Jaz pa več nisem bil tak kot prej, lahko je ravnala z mano. Vidite in s to sem živel srečno. Tri otroke sva imela. Ali mislite, da sem bil zdaj zadovoljen? Kaj še, v meni le ni bilo tistega, kar me je prej tako gnalo: nisem več upal tako delati kot prej. Mogoče bi se bil vrnil k oni svoji, k pravi ženi, da nisem imel troje otrok. Pa saj to sami veste, kako je bilo. No, njo so nekega dne našli mrtvo. Rekli so: Ivan jo je zadavil. Prišli so žandarji, pretepali so me: Priznaj, ti si jo zadavil. Dva dni so me topli, a jaz nisem hotel priznati. Odvedli so me. Pet let so mi dali. Odsedel sem jih. Nisem se upiral. Bil sem kriv, čeprav nisem položil na njo svojih rok. In še več bi bil odsedel, da so mi določili. — No, za ostalo bom odgovarjal pred Gospodom Bogom. Niso ljudje zadnji, ki delijo pravico in kazen. Za kazen mi je med tem umrla še nezakonska žena, dva otroka sta bila: eden šepav, eden je duševno slab. Ne bo nikoli za delo. Vse to se je pač moralo zgoditi. Tako je v naravi: so stvari, ki jih ne smeš prestopiti. To jaz dobro vem, ali zgodi se, da vendar le prestopiš.«

»A zakaj,« je dejal Marko, »zakaj vi ne živite drugače, ko pravite, da je vse tako in tako, ko sami veste, da napak delate.«

»Tebi ne bom dajal računov, povem pa ti samo to, da tudi ti ne živiš tako, kot misliš, da je najbolje.«

»Tako je to vedno bilo,« je prikimal Magdič. »Ni vse najbolje, kar napravi človek, a vse to je potrebno. V nebesih ne bomo grešili, duh sam ne greši, ali na zemlji je telo močnejše in to prečesto greši.«

Zdaj je razgovor spet zamiral, zdelo se je, da se več ne bo razplel. Zopet je nekdo menil, da bi bilo dobro iti domov. A drugi mu je ugovarjal, da prej ne pojdemo, dokler se ne vrne Blažič. Videlo se je, da je Režnja njegov velik zagovornik, da ga opravičuje. In komu je nekdo to omenil, se je opravičil:

»Kaj veste! On je tak človek, kot sem bil jaz; vem, nič dobrega ga ne čaka v življenju. Bog ve, kako bo on končal.«

Zdaj se je spet vse razgibalo, nekateri so vstajali in odhajali k svojim košarjem. Mladi Sraka je bil glasen in je kričal na svojega strica, starega Srako:

»Stric, vaš košar je pa priromal na breg. Poglejte ga fakina, preveč poln je bil, pa si je izmislil, da lahko sedi na bregu.«

Stric se je smejal na ves glas. Nekdo je klel, ker je menda segel v vodo s hlačnico, pripovedoval, da je danes že drugič na istem

mestu segel notri. Eden fantov, ki je bil bos, je poskakoval, in prosil prijatelja, naj mu izdere trn iz noge, in klel zopet ta vražji pašnik.

Vsakdo je privlekel svoj košar in iztresal piškurje in jih štel. Nekateri so jih dokaj dobili, tako jih je nekdo štel četrť ure. Kajpak, piškurji so spolzka stvar, in preden enega ujameš, je dolgo. Drugi pa se je rotil, da je prej že nekaj bilo, ko je hodil gledat, zdaj pa je košar prazen, in govoril: Jaz že vem, kdo je imel prste vmes. Mladi Sraka pa, na katerega je to letelo, se je opravičil:

»Soli, soli nisi potresel v rep. Poglej ti zopet našega strica: oni ti natresejo skoraj za pol kilograma soli, zato pa so dobili tudi same izbrane piškurje. Trije so bili taki, da so imeli repe in noge, štirje pa menda taki, ki so imeli samo noge, pa nič repov.«

Režnja se je smejal skoraj krohotaje:

»Dobri piškurji so to. Tudi v mojem jih je nekaj bilo, pa sem jih vrgel nazaj: taki naj le še živijo.«

Od nekod je prihajalo mogočno vriskanje.

Blažič se je vračal.

»No, koliko si jih dobil!« mu je kričal mladi Sraka.

»Dobil?« se je smejal. »Dobil pač nič, pa tudi dal nič, a stepli so se sami.« Spotoma je pripovedoval: prišel je na vrt, da bi se priplazil k oknu. Tam pa je videl, da že stojijo povsod fantje in čakajo. Ali zdaj se je zgodilo nekaj posebnega: Pst, je nekdo dejal, in ga potisnil k sebi: Poljanski je notri. »Toliko, da nisem zavriskal. Dobil bi jih, bratec, sem si dejal. Zdaj pa naj le njega pretepajo, kdor me je okanil. Jaz mu ne želim hudega. A kdo je naposled ven prišel? Eden hotiških, in še preden se je zavedel, so že padali po njem udarci. Imenitno, sem si mislil. Ko so spoznali, da nisem jaz oni, ki je tepen, in da sem jaz bil tako rekoč med njimi, je bila velika nejevolja. Vedeli so, da sem blizu in hajdi za mano. Prav do pašnika so bežali. No, tu je težko dobiti človeka, ko je polno grmovja.«

To je bilo res, da so šli za njim, zakaj ne dolgo potem nas je že dosezalo kamenje. Zdaj so pa starejši vzeli stvar v roke. Stari Sraka se je nekaj časa od daleč na glas prepiral z njimi, ker mu pa ni nihče odgovarjal, temveč je kamenje še letelo, je hitel za njimi. Toda, po kratkem preganjanju, po velikem kričanju, se je vse dobro končalo. In to so bili ljudje, ki so bili že v letih, in nisi od njih pričakoval kaj takega. Zdaj sem verjel svojim mislim, da je v vseh teh ljudeh še mnogo fantovstva, ali bolje pustolovstva, zakaj, sicer ne bi bilo mogoče od njih pričakovati, da pojdejo ribarit, kaj šele, da bi tekali tu po travniku. Govor se je pletel samo okoli Blažičevega pripovedovanja, in Režnja je zadovoljno pritrjeval: to je bil pravi fant. Ne, ta se ne pomišlja storiti vsega, kar se mu zahoče, to je eden redkih, ki gredo preko vsega in se vedno samo smejijo. Močnejši so kot zakoni narave, vsaj do neke meje; no potlej jih bo čakala

zato tem večja tragika. A tudi to bodo znali prenašati. Kakor, da bi naj ta Blažič izvršil vse ono, česar Režnja ni mogel.

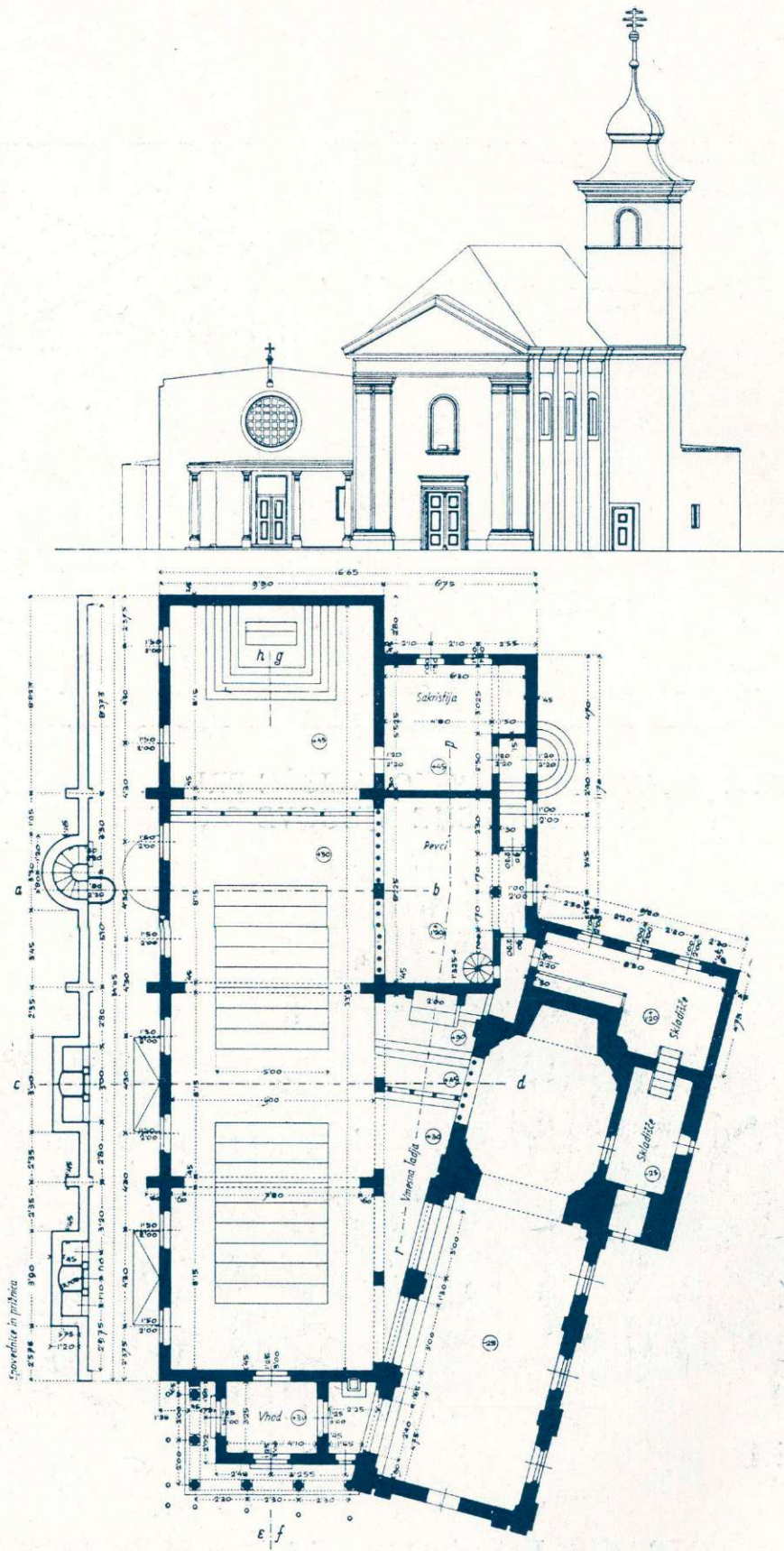
»A kje je Dedekov?« Šele pri vasi se je nekdo spomnil nanj.

»Njega nocoj ne bo,« je menil Blažič. »Bila je tu ona ciganka, za nocoj se bosta že sporazumela.«

Toda Dedekovega ni bilo niti drugega dne, niti kdaj pozneje. Leto dni bo od tistikrat, ali njega še zdaj ni. V kratkem bomo spet hodili ribarit. Mislim, da se bomo zvečine isti zbrali. Dedekovega kajpak ne bo, bog ve, kje bo ta čas dremal in sanjaril pod milim nebom poleg svoje ciganke. Malo je takih sanjačev pri nas. A poleg njega še ne bo Blažiča. Fant se je namenil po svetu, pa je prišel pod vlak, prerezalo ga je nekje v Franciji. Baš je hotel resno začeti živeti; ni bil bogat, zato si je hotel kaj zaslužiti, da bi se bolje oženil, ko bi se vrnil. Pa tudi starega Magdiča ni več. Kaj mu je bilo? Izgaral se je, še železo se izrabi, če vedno drgneš po njem. No, želel si je on počitka v zemlji. A mislim, da bi bil še vendar enkrat rad šel z nami ribarit. No, tudi roža odcvete, ko pride njen čas.

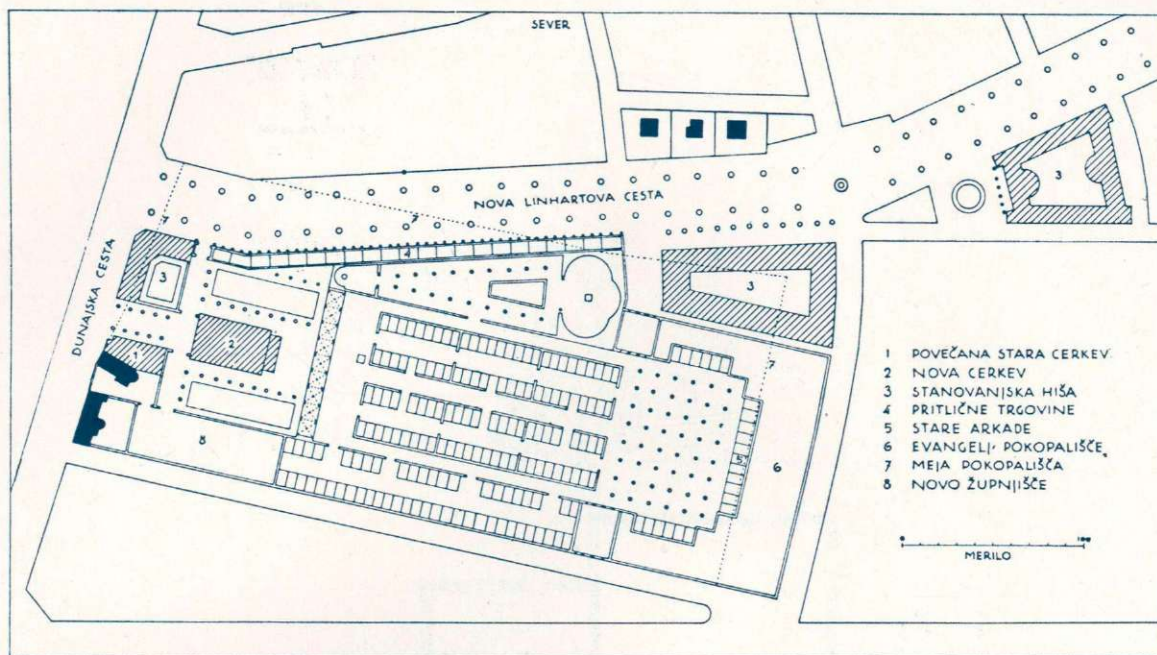
Brez dvoma pa bomo spet skupaj z Režnjevim; pravil bo znabiti zopet o svoji ženi, ki so jo zadavili. Saj nam je priznal, da je bil prav za prav on kriv njene smrti. Mogoče pa še nekega dne ojunači, nekega večera, ko bomo spet tako ležali tu na travnikih: »Saj sem jo v resnici jaz ubil; s temi svojimi rokami sem jo zadavil.« To mu bodo vsi verjeli, a čudil se ne bo nihče. Znal je on pogaziti vse zakone, zakaj ne bi potlej dvignil roko tudi na človeka. Znabiti se je vsega naveličal, hotel je zadaviti še svojo priležnico, pa se je na sredi poti ustavil. Nekega večera bo tudi zakon bojazni prekoračil in bo dejal: »Zadavil sem jo.«

No, Sraka postaja vsako leto bolj umirjen. To pomlad bo najbrže samo pripovedoval o svojih daljnjih dogodkih, zakaj že od lanske pomladi ni šel v Medžimurje. Ali pa bo že znabiti pravil isto, o čemer nam je lani pripovedoval Magdič: o zemlji, ki ga čaka, da se v njej spočije. Vse to gre v neki zapovrstnosti. — Mladi Sraka pa bo še uganjal svoje stvari; živahen dečko je to, smeh na ustnih, to je njegovo, velikih stvari pa ne bo uganjal po svetu nikoli, samo spremljal bo vse s svojim nasmehom. Pa je prijeten človek.

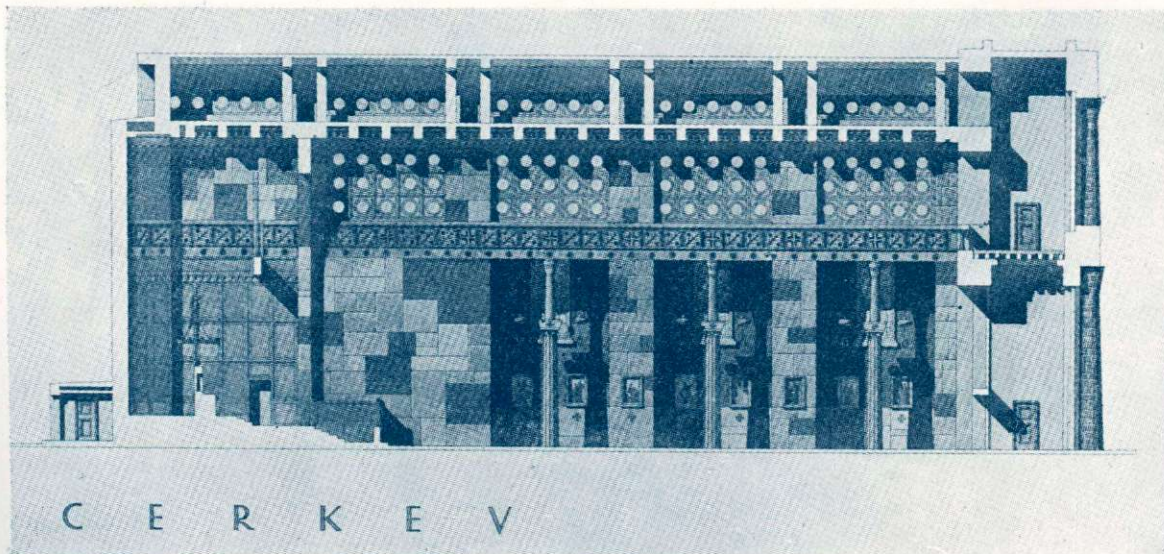

CERKEV SV KRIŠTOFA V LJUBLJANI ✝

SI. 5. ZUNANJŠČINA IN TLOORIS POVEČANE CERKVE SV. KRIŠTOFA

SI. 4. SLAVNOSTNO POKOPALIŠČE PRI SV. KRIŠTOFU
IN REGULACIJE NJEGOVE OKOLICE

SI. 5. NOTRANJŠČINA »HRAMA SLAVE« PRI SV. KRIŠTOFU
V LJUBLJANI, PODOLŽNI PREREZ

OBRAZ

I

Vratar je razjarjen in rdeč v obraz vpil, naj ne zastavljajo prostora. V motno rdečem žaru večernega sonca se je njegova postava čudno odražala ob ograji. Ozračje je smrdelo po težkem čadu lokomotiv in strojnega olja. Bela hropeča sopara je ostro sikala iz lokomotive, ki je stala nekaj metrov od ograje. Veter je podmolklo od časa do časa pehal dušeci dim na hodnik in gručo ljudi, ki se je nabirala ob klopi pri izhodu. Vse ozračje se je zdelo nerazumljivo razdraženo in težko; pripravljalo se je k nevihti. Kakor nevidna reka je šumelo glasno klicanje potnikov, ki so begali po hodniku.

»Tak ne zastavljajte vrat! Prostor, prostor! V kraj, odmaknite se v stran!« je vpil vratar, vihtel rdečo cunjo ter pehal radovedneže s tira. Ljudje so se za hip vdali, toda novi so prostor spet zastavili, stopali spet na tir, stegovali vratove in vpraševali, kaj je.

V jedru množice pri klopi ob zidu se je bela otroška čepica vsak hip poganjala v stran in kvišku, kakor bi jo nosili morski valovi. Od časa do časa je živo zardela v večernem soju, pa se spet skrila žarkom. Ta čepica je tičala na glavi dvanajstletne deklice, ki je divje mahala z rokami, kakor hitro so se je hotele dotekniti debele mesnate roke velikega možakarja. Ta je rdel od jeze in zadrege in si ni vedel pomagati. V očeh se mu je belila besnost in razdraženost.

Rudar Andrej Bračun se je vračal domov. S svojo dvanajstletno hčerko Metko. Odpravili so ga iz Vestfalije v domovno občino. Invalid je postal; v rudniku ga je bilo zasulo, odtrgalo obe nogi in roko ter pokvarilo desno oko. Zdaj so ga poslali domov. Kar je stvar še bolj zapletalo, je bila njegova hčerka. Metka je bila nezakonska in pristojala v domovinsko občino po materi. Po njo je prišel veliki možakar, občinski sluga Koleša, ki je stegal svoje roke po otroku. Bračun in deklica sta vsa zbegana in zmedena gledala okoli sebe, kakor bi ne mogla razumeti. Ločiti bi se morala. Temu se je Metka uprla. Ko ji je bil oče že segel v roko, je zagnala divji krik, da so drli ljudje skupaj.

Prav tisti hip sta stopila na hodnik hotelir, veleposestnik in lesni trgovec Resnik in njegova sedemnajstletna hčerka Lina. Deklica je nosila v roki majhen kovčeg in trdo tiščala ustne, oče je umerjeno prestavljal palico in vlekel napol dogorelo cigaro. Hotela sta že mimo gruče, ko se je razlegel obupni otročji krik. Morda je vtis povečal še hreščeči glas lokomotive, ki je tisti hip pretresel večerno motnjavo. Lina je zadržala korak.

»Kaj je to?« je naglo vprašala sivega popotnika, ki je z ženo stal na hodniku.

»Prav čudna zadeva!« je dejal.

»Izseljenec!« je rekla žena.

»To ni nič čudnega!« se je nasmel Resnik.

»Otroka mu hočejo vzeti!«

Spet se je slišal obupni klic deklice. Resnik se je vzpel na prste in videl, kako se oklepa dvoje ročic neobritega, v borne cape oblečenega moža, ki se je hromo in ubogo majal ob klopi ter z levico tiščal otroka k sebi. Videlo se je, da deklici nekaj prigovarja, toda deklica je stresala z glavo, udarjala z nogo proti velikemu možakarju ter z grozo in solzami v očeh hitela nekaj odgovarjati.

»Vzeti?« se je začudil Resnik.

»Da, vzeti!« je potrdila ženska.

»Ali ni njegov?« je vprašala Lina.

»Njegov! O seveda! Prav samo njegov!«

»To pa je krivično!« se je zagnala Lina v gnečo. »Kaj takšnega vendar ne smejo pustiti!«

»Potem mu ga ne morejo vzeti!« je potegnil Resnik cigaro.

»Eh, po zakonu ni njegov. Saj veste, kako žive ljudje tam zunaj!« je razlagal popotnik. »Žive in žive, potem pa pride revščina in edinščina. Še dobro, da je vroče in da ni mraz. Po zimi bi bila ta siromaščina še večja!«

In si je brisal v modro ruto rdeči zaliti vrat.

»Žive, žive, in ko pride revščina, pa domov. Saj itak veste, vsak v svojo domačo občino!«

Iz gruče je Resnik spet slišal obupni krik otroka in debeli grozeči glas onega možakarja.

»Tak dajta vendar! Konec komedije! Vlak bo takoj odšel! Ali naj zaradi vaju čakam tu do jutri! Kaj morem za to? Če mi župan reče: Pojdi, Koleša, pojdi po otroka! moram iti ponj!« se je opravičevaje se obrnil k ljudem. »Ali mislite, da je to prijetno? Saj sam vem, sam imam otroke, toda če mi naroči! Kdo je vedel, kakšen posel bo to!«

Otrl si je pot z obraza; mišice so mu drgetale od prikritega srda in besne nejevolje.

»Prav nič prijetno ni! Če je tako odločeno in ukazano, je ukazano!«

In je spet stegnil roko po otroku.

Tisti čas se je bila Lina pririla bliže. Dvoje sinjih otročjih oči se je v obupu in grozi kakor dva preganjana golobčka uprlo vanjo. Ta preplašeni, rešitve iskajoči pogled ji je šel skozi dušo. Samo za hip se je zalesketala solza v teh sinjih, nerazumljivo spoznanje razodevajočih očeh. Oklepala se je tesno razcapanca okoli vratu in prosila.

»Gospodična, gospodična, usmilite se, varujte me!«

Lino je ta klic na pomaganje nenavadno in skrivnostno pretresel, stopila je naglo bliže in vprašala s trepetajočim glasom:

»Kaj je to?«

»Z menoj noče!« se je nehote opravičeval Koleča. »Z menoj noče, meni pa se mudi na vlak!

»Tega ne razumem!« se je otreslo dekle. »Ali ni to njen oče?«

»Seveda je, pravi oče je!«

»Kakšni pa ste potem ljudje?« se je razgrevala Lina, ki je strmela v zaupljive otročje oči. Deklica se je skrivala za očetom, ta ji je z levico gladil drobno ročico.

»I, kakšni? Kdo se bo vmešaval? Tu je zakon in oblast!«

»Kakšna oblast? Prav imate, gospodična! Kdo ima pravico, vzeti otroku očeta in očeta otroku?« se je oglasil nekdo. »Po zakonu! Kakšnem zakonu? Vrag vzemi takšne zakone!«

»Stran s tira!« je vpil vratar, »stran s tira! Vstopite, da vas vlak ne povozi in ne ostanete tu! Kdor se bo odpeljal, naj vstopi!« je tiščal množico k ograji.

»Jaz vendar ne morem zamuditi vlaka!« se je jezil Koleča in se prestopical na mestu, kakor bi tlačil repo. »Kdaj pa pridem domov z drugim vlakom! In še v tem neurju in po noči! Dajta vendar!«

S silo je pograbil deklico ter jo odtrgal od očeta. Hromi človek se je v sunku opotekel, da se je komaj obdržal na nogah. V vdano smehljajočem se licu se je zarezala ostra bolečina. Kakor nebogljen otrok se je majal na mestu in jecljal nerazumljive besede.

»Gospodična, gospodična, branite me!« je deklica spet stegnila roke proti Lini.

»Da, da, Bog se usmili!« je vzdihnil hromec.

»Saj boš lahko obiskala očeta!« se je domislil Koleča. »On bo prišel k tebi, ti boš lahko šla k njemu. Toda zdaj morava k nam!«

Privzdignil jo je ter iskal izhoda iz množice.

»Pustite me!«

»Tak daj no!« se je otresel Koleča in že se mu je v prvi jezi dvignila roka, da bi udaril. »Ali me ni opraskala do krvi?« je potegnul z roko po licu. Prebledelo lice mu je res krvavelo. Ves osramočen je s pogledom preletel množico in videl škodoželjno smehljajoče se obraze.

»Nič ne morem za to,« je dejal. »Če mi je župan naročil, jo moram prevzeti in priversti domov! Drugič naj pojde sam!« si je brisal lice.

Lino je prevzemalo nepopisno ogorčenje. Zvenelo ji je v ušesih, kakor da vse brni v nji. Pusti kolodvorski duh po umazanosti, sajah, sopari in potu ljudi ji je jemal zavest. Vse stvari so zadobile vijoličasti soj ter se začele gibati v poskakajočih kretnjah. Kri ji je bila v sencih. Vedno bolj in bolj je rastlo v njenem srcu nepoznano usmiljenje. Prav tisti hip so začele padati debele kaplje, ki so ji s svojimi udarci na pločevino bičali živce, da je od razboljenega srda vse trepetalo v njej. Videla je pred seboj dvoje plahih ročic

in golobjesinje zaupljive oči, ki so jo prosile pomoči. Nekaj jo je gnalo, da bi stopila naprej in se zapodila debelemu možakarju v obraz, vendar ni mogla napraviti koraka. Stala je nepremična; nepopisna teža ji je legla v noge in ni vedela kaj bi.

»Vstopite, kdor se odpelje!« je spet ponovil vratar.

»Ne morem pomagati!« se je hipno odločil Koleča. »Zadnji čas je!«

Stegnil je spet svoje mesnate, ščetinaste roke ter prijel dekletce z levico za obe roki, z desnico si jo je dvignil k sebi.

»Pustite me, pustite me! Očka, očka!«

»Če mora biti!« je skomizgnil bolj zase star možakar v gneči.

»Če mora biti! Kaj pa hočemo, če mora tako biti!«

Invalid pa se je nasmihal v nejasni zadregi in brezmočju s svojim sivim upadlim licem, majal se na hromih nogah ter si brisal z levico zdravo levo oko.

»Nič ne maraj! Saj bom prišel za teboj!«

»Nič, nič!« je otepalo dekletce ter se treslo od pridržanega joka in neznane groze. »Ne grem od tebe, ne grem od očka. Usmilite se, jaz ne grem od očka! Gospodična, usmilite se, branite me!«

Še preden se je mogla Lina prav zavedeti, se je deklica zavihtela Koleča v naročju kakor veverica. Ker ji je tiščal obe roki, da ni mogla z njimi ganiti, se je z besnim krikom zagnala ter kakor stekel pes zasadila zobe v njegov vrat.

Koleča se je zavrtel od bolečine in presenečenja, spustil je sunkoma otroka na tla ter zamahnil s svojo težko roko po njem.

»Očka!« je kriknila ter se sesedla na tir.

Kaplje so padale že gosteje, veter je divje zaganjal dim na kolodvor in ljudje so kašljali v smrdeči sopari. Toda za hip je nastala smrtna tišina, slišalo se je samo rezko čvrčanje in sikanje pare iz lokomotive in drobno šumenje kapelj po strehi.

Invalid je dvignil zdravo levico in začel obupno klicati na pomoč. Bedno se je gugal na bolnih nogah in vpil:

»Otroka mi bo ubil, otroka mi bo ubil!«

Ljudje so se spet zgrnili okoli punčke, ki je ležala na tiru, in na oknih za odhod pripravljenega vlaka se je tiščala glava pri glavi.

Lina je planila k otroku. Kot bi neznana moč udarila vanjo in ji razvezala ude. Roke so se ji tresle od krute bolečine, ko je dvignila punčko. Neznani očitek, da se ni prej usmilila deklice, ki jo je prosila varstva, jo je nenadoma zbodel v dušo. Hipoma je zaživela v njej topla, usmiljenja polna sila, ki ji je jemala zavest in razsodnost. Kot bi bila izdala neznano sestrico, ji je bilo pri srcu. Kri ji je plala v divjem vzgonu, da so se ji oči svetile liki razjarjeni tigrici.

»Vode, hitro vode!« je velevala rezko ter hitela z deklico k vodovodu. Položila jo je na klop, zmočila naglo robec ter ji močila čelo.

V Kolečo pa so se zaganjali ogorčeni ljudje. Tiščal si je z roko rano na vratu, kjer mu je deklica posnela kožo, da mu je rahel curek krvi polzel za srajco.

»Zverina!« je kričala vanj debela ženska. »Zverina, ali se otrok ubija!« In je vihtela proti njemu svoje zalite pesti.

»Če me je ugriznila! To bi videli, če bi bila Vas tako ugriznila!« je iskal robec Koleša, da si ga pritisne na rano. Obraz mu je rdel od zadrege in besnosti. »Kakor polh je ugriznila. Tu poglejte!« je pokazal krvavi robec. »Ves bom krvav!«

»Da, ves je krvav!« je dejal sivi popotnik. »Res, ugriznila ga je!«

»Ali naj jo zato ubije, rabelj brezsrčni?« se je gnala ženska.

»Če ga je ugriznila!« se je otepal meščan. »Ni prav, da je udaril! Toda, če ga je ugriznila! Braniti se pa le mora! Kdo se pusti gristi? Ali bi se vi pustili gristi?« je puhnil debeli meščanki v lice.

»Otroci se ne ubijajo, otroci se ne ubijajo!« je kričala ženska.

Množica se je okoli Koleše začela hrupno prepirati, vlak je tisti hip zažvižgal in začel počasi lesti s postaje.

»Še jaz, še jaz!« se je hotela zagnati razjarjena debela ženska nanj, toda vratar jo je pridržal. Ženska se je zavrtela in padla na prtljažni voziček, ki je stal ob kraju.

II

Trgovec Resnik ni ljubil ne hrušča ne množice. Tudi se mu stvar ni zdela zanimiva. Moj Bog, izseljenec! Koliko jih je bilo in koliko jih še bo. Svet je čudna naprava. Življenje meče ljudi po njem kakor nevihta javorjevo seme. Kdo se je že kdaj zanimal za javorjevo seme, kam ga zavrti veter? In Resnik je že mnogo videl in preizkusil na tem svetu.

Stopil je mimo k trafiki in dejal sam pri sebi: »In nazadnje še nič ne veš, v kakšno zadrego prideš. V takšni gneči se ti kaj pri-takne, pa ne veš ne odkod ne kako. Namáh imaš sitnosti. To pre-rivanje je prav primerno za tatove!« To je bila njegova stalna misel. Kamor je šel, se je vedno od časa do časa prijemal za žep. »In največ jih je na kolodvorih.«

Izbiral je cigare preudarno in večče, kot bi šlo za premoženje, vidno je užival, ko jih je objemal s pogledom ter jih polagoma vtikal v tobačnico.

Toda naraščajoči hrup je opozoril nase tudi blede prodajalko.

»Moj Bog, kaj se je zgodilo?« se je stegnila skozi lino.

»Povozilo je otroka!« je zavpila suha gospodična ter hitela bliže.

»E, nič ni povozilo,« je menil star železničar. »Kako naj povози, saj zdaj ni nič vozilo mimo!«

Hrup množice se je tudi Resniku zdel nenavaden. Kakor da mu je zledenela kri v žilah! Na lastne oči ni verjel. Videl je svojo hčer, kako je vsa iz sebe in razburjena nesla na rokah onesveščeno deklico, ki so ji roke visele mrtve ob strani. Da, videl je, da je Lina otroka položila na klop in ga začela močiti z robcem.

»Spet ena njenih!« je zagodrnjal, ko se je prav zavedel. »Pre-sneto dekle! V vsako reč se vtakne!« Videl je, kako se je Bračun sunkoma poganjal k otroku, kakor bi se pogrezal v močvirje. Ta hoja je bila svojstvena. Najprej je zagibal z rameni, nato je sunek podprl s palico v levici, potisnil levo nogo naprej ter podrsnil desno za njo.

»Ali je to Vaš otrok?« je vprašal Resnik.

Mož se je ustavil, kakor da bi se bil prestrašil vprašanja. Vsa prejšnja bolečina in strah sta izginila z lica, pomežiknil je z levim očesom, pomislil za hip, kakor da lovi misli in nato potrdil z glavo.

»Da, moj!«

»In kaj je?« je vprašal Resnik.

»Ponjo je prišel. Da, ponjo!«

»In zakaj?« je vlekel Resnik cigaro, kajti od moža se je razširjal oster duh po odprtih ranah in prepotenem perilu.

»Dovolite, v rudniku me je zasulo in —«

»Že prav. Vidim,« je dejal Resnik, »vidim.«

»Da, vidite!« se je bolno nasmihal. Ta njegov smehljaj je bil značilen po svoji ponižni uslužnosti in trpkosti. »Zdaj moram v domovinsko občino. V tem dežju. In otrok tudi. Ne vem, udarili so ga ali kaj. Ne puste je z menoj. Če bi naju pustili, bi vsaj beračila skupaj. In brez stroškov za občino!«

Spet se je pognal za korak naprej.

»Kdor bi naju videl, bi nama kaj dal. Nisem mislil, da bom kdaj beračil. Tako pa, kar je, je.«

»Ničesar prav ne razumem!« se je umikal Resnik, ki mu je ostri duh neprijetno udarjal v nos. »In ona je moja hčerka. Zelo jo bom pogrešal. Kaj pogrešal? Saj ne morem živeti brez nje. Kdo mi bo zapenjal vse to jermenje na protezah. Vidite, to zamotano jermenje!«

Bračun je vlekel hlače kvišku in Resnik je ves v zadregi videl kovinasti ustroj umetne noge na levici.

»Ona vse to zna in ima potrpljenje. Ona mora v svojo domovinsko občino. Po materi. In jaz v svojo.«

»Kako to?« se je zanimal Resnik, ki mu je pogovor postal že neprijeten.

»Kako, čisto preprosto. Z materjo nisva bila poročena!«

»Zdaj razumem!« je dejal Resnik.

Okoli njiju se je zbrala že gruča radovednežev, da se je Resnik nejevoljno umikal.

»In mati je umrla?« so vpraševali ljudje.

»O, mislim, da ne!« se je nasmehnil. »Pravijo, da se je bogato poročila. O, saj je bila tudi lepa. Pisala nama je, da bo ujela bogato mrcino. Da, mrcino! je dejala in naj ji ne kvariva bodočnosti! Saj res. Kaj naj bi z menoj? Trije reveži bi bili zdaj. Tako je vsaj njej dobro!«

»Zver!« je dejal Resnik in se sam presenetil s tem izbruhom nenadnega čustva. Da, to ga je pogrelo. »Kje pa je? Saj bi se našla!«

»Rekli so, da bodo iskali in da iščejo. Jaz bi najrajši videl, da je ne najdejo in da ostaneva skupaj. Zdaj morava vsak v svojo občino. Nič ne maram, da bi se izvedelo, da ima otroka. Bog ve kaj bi se zgodilo z njo. Ni vsak mož enak. Morda bi jo še zapodil! Da, kar zapodil, potem bomo kar trije reveži. Na skrivaj bi že rad pisal in ji povedal radi otroka. Veste, Metka misli, da ji je mati umrla!«

Bračun je dvigal levico k zdravemu očesu, kakor bi si hotel senčiti pogled, in debela solza mu je polzela po licu.

»Že prav, že prav!« je mencial Resnik, ki se mu je pogovor že zdel predolg in ni vedel, kako bi se poslovil. Segel je v žep in iskal drobiža. »Nate, otroku za žemljo. Že prav, že prav!« je umaknil roko, ko ga je hotel prijeti zanjo.

Resnik je za hip bil zmeden. Kar mu je povedal Bračun, ga je prevzelo.

»Zver, zver!« je sikal sam pri sebi. »Ostudna zver. Ta bo še moža umorila!« Da, bil je prepričan, da bo ženska, ki je zapustila otroka, še moža umorila. Iztrgal se je iz množice in napravil nekaj korakov po hodniku, kakor da lovi sapo. Piš je gnal kaplje čez ograjo in pločevina na strehi je zamolklo udarjala.

Bračun pa je stal sredi gneče in se gugal na svojih umetnih nogah.

»Da, otrok misli, da je umrla. Celo molil sem z njo za njen dušni pokoj. Mislil sem si, da je prav, če veruje, da je umrla. Lahko sva se lepo in pobožno spominjala. Tudi tega bo zdaj konec!« so mu drhtele ustne. »Ona gre v svojo domovinsko občino in jaz v svojo. Ona pa ne mara. Kdo ti bo zavezoval jermenje, če mene ne bo! Pogledajte te jermene!« In je spet dvigal hlače in kazal umetno nogo. »In me tudi umije. Prav lepo umije. Vzame vodo in brisačo in milo. 'Očka, zdaj še z milom! Takšen ne moreš okoli.' O, to je dobra punčka!«

Bračun se je lovil s palico ter se poizkušal spet pomakniti naprej.

»Toda, to ni prav, radi otroka ni prav, da ne iščete matere!« je dejal nekdo.

»Ali kaj pridobi? Nič. Zdaj se je lepo spominjava. Da, včasih zvečer sva vzela njeno sliko in sanjala. Da, prav sanjala. Šla sva čez hribček, sedla na klopico v parku in gledala oblake. In je rekla, da morava zatisniti oči. Oba. In sanjati. V svetlih kolobarjih. In sva takoj videla njen obraz. Tako sva se temu privadila, da takoj vidiva njen obraz...«

Mož je zatisnil oči in se nasmehnil.

»Zdaj jo že vidim. Vidim svetle kolobarje in v njih njen obraz!«

»Grozno!« se je stresla ženska v rdeči ruti.

»O, nič grozno. To je bilo lepo, zdaj bo hudo. Metka mora od mene in še beračiti ne bova mogla skupaj. Saj ne bi beračila, samo

skupaj bi bila in sanjala. Šla bi tako po polju med žitom in travo. In potrebujem jo. Glejte, sam se ne morem odkriti. ‚Odkrij se!‘ pravi Metka, ‚odkrij se, zdaj gre mimo gospod!‘ Kdorkoli že. In Metka mi prime palico in se odkrijem. Zmerom mi kdo kaj vrže v klobuk. Tam sva bila znana. ‚To je Metka!‘ so dejali ljudje. Kdo mi bo zdaj odvzel palico, če jo vzamejo? Da, kdo naj mi zdaj odvzame palico in mi pove, da prihaja gospod?«

Bračun se je zamislil.

»Ne, ne, saj to ne more biti! Če pa ne morem drugače pozdraviti! Če bi bila skupaj, bi lahko beračila, tako pa sam Bog se usmili. Prav res ne morem drugače pozdraviti!«

»Beračenje otroka pokvari. Ali bi rad imel pokvarjeno hčerko?« se je vtaknila vmes suha gospodična.

»Drugače ne moreva ostati skupaj. Saj bo z menoj. Kako naj se pokvari, če bo z menoj? Ali je mogoče, da bi se pokvarila, če me vodi in odvzema palico in pove, če moram koga pozdraviti?« se je obrnil do Resnika, ki je postal že ves nemiren ter se vrnil, da pokliče hčer.

»No, no, že dobro!« je zamahnil Resnik z roko, ker ni vprašanja niti poslušal niti razumel. Bil je zelo nestrpen, ker bi moral njegov vlak vsak čas priti. »Lina, poslušaj, na vlak bo treba!«

Lina je bila med tem Metko spravila k zavesti. Deklica je trudno sedela na klopi in začudeno zrla okoli sebe. Po glavi ji je še šumelo od udarca. Opazila je, da se ji je obleka zamazala pri padcu in hitela je brisati madeže z golo roko.

»Nikar, vsa se boš umazala!« ji je prigovarjala Lina. »Počakaj, da jo posušiva!«

Ko je Lina tako od blizu gledala deklico, ji je šla nenavadna misel po glavi. Ta obraz se ji je zdel čudno podoben nekomu njenih znancev. Naglo je preletela vrsto lic, ki jih je srečavala čez dan in je skoraj omahnila od bodljaja, ki ga je čutila v srcu. »To je vendar ona! Da, to je njena hči! Kakor izrezana ji je. Te njene sinje oči! Sam Bog me je poslal. Da, sam Bog me je poslal!«

Strmela je zamišljeno deklici v lice in v njeni duši se je porajal nenavaden sklep.

»Za posredovalko me je Bog postavil!« ji je šlo skozi možgane. »To je vendar ona, kakor diha in živi! Zdaj je vse jasno! Da, zdaj bo vse jasno!«

Tako zamišljena je bila v te svoje misli, da ni slišala očeta.

»Lina, vlak bo skoraj tu!« je ponovil Resnik. »Saj daje že znamenje!«

»Jaz ne pojdem nikamor!« je dejala Lina in odločen sklep je zvenel iz njenih besedi. »Zdaj ne morem pustiti Metke. Prijateljici sva postali. In nocoj nima kje spati. Sploh nima kje spati! Ali naj jo odpeljejo v tiste divje hribe? Z menoj pojde!«

»Kam?« se je zamajal Resnik, kakor da je treščilo vanj.

»Z menoj. Vsaj nocoj! Vsaj nocoj, če ne več. Veš, papa, to je kakor pribito. Prav lahko bi ji prepustila tudi eno svojih sob, če —«

»Ali si znorela?« je jezno stopil naprej. »Pomisli, kaj bo rekla mati? Da, kaj bo rekla ona?«

»Saj ni moja mati!« mu je pritajeno odgovorila. »Svoje sobe imam in —«

V njenih besedah je bila ostra grožnja.

»Veš, papa, pusti mi to veselje«, je popravljala, ko je videla njegov presenečeni obraz. »Saj veš, ti si rekel, da mi boš pustil nedolžno veselje. Jaz čutim, da ne smem pustiti Metke same, brez pomoči! Meni pravi nekaj tu notri. Otrok potrebuje pomoči in jaz ji moram biti prijateljica. Hočem jo s seboj! Mislim, da me je poslal sam Bog!«

Resnik se je jezen oziral po množici. Ljudje so se smejali njegovi zadregi in napeto čakali, kako se bo stvar razvila. Čutil je, da mora varovati dostojanstvo in da ne sme postati smešen.

»Ti si res blazna!« je viknil polglasno tik ob njej. »Ali ne vidiš, da je vse to brezumno?«

»Če je brezumno, je brezumno! Toda jaz jo hočem s seboj!« je spet trmasto poudarila Lina. V lice je vsa gorela od notranjega ognja in trdne odločnosti, da uveljavi svojo namero. Hotela je neke gotovosti. Da, čiste in jasne gotovosti. »Pelji se lepo sam, jaz se vrnem z Metko domov!«

Resnik je uvideval, da zgrda ne bo nič opravil. Dobro je poznal svojo razvajenko. In je vedel, da mu napravi hrup, če ji ne ugodi, da bo vse hitelo skupaj.

»No, če že hočeš to neumnost, pa jo imej!« se je nenadoma zasukal na peti in vzel kovčeg. »Pelji jo domov, drugo bomo že uredili!«

»Da, papa, drugo bomo uredili! Saj sem vedela, da si dober!« je dejala z žarečimi očmi od veselja in sreče. »Tudi doma bomo uredili!«

Tisti hip je vlak privozil na postajo. Lokomotiva je parkrat zasopla, sprevodniki so klicali postajo, vrata so se šumno odpirala. Slišali so se klici po postreščku, ropot prtljažnega vozička, plašni kriki žensk, ki so stopale v luže in blato. Na dežnikih se je odbijal dež, ljudje so vihali klobuke in hiteli k izhodu.

Bračun je pograbil svojo borno culo in hotel za Resnikom, ki je že koračil k vozu veš besen radi trme svoje hčerke.

»S tem vlakom moram!« je dejal invalid.

»In jaz s teboj!« je skočila Metka na noge.

»Ti pojdeš z menoj, Metka!« je dejala vsa iz sebe Lina. »Domov te popeljem!«

»Jaz pojdem samo z očetom!« je prijela Metka očeta za zdravo roko. »Midva morava ostati skupaj!«

»In če vzamem še njega s seboj?« je vprašala Lina, ki jo je vsa ta reč v hipu zmedla. »Oba pojdita, bomo že kako uredili!«

»Da, če pojdeva oba!« je dejala Metka.

Bračun je prikimal kakor otrok ter obstal naslonjen na ograjo, »Če naju gospodična vabi —« Položil je svojo culo na tla ter se domislil: »Toda takšen vendar ne morem k Vam!«

»Že dobro!« je odvrnila Lina. »Kar pojdimo! Vzemita svoje stvari in pojdimo!«

Pograbila je culo s tal, z drugo roko Metko in ju vedla proti izhodu.

»Pojdimo, vse bomo naredili!«

»In jaz sem prišel zastonj!« se je zavedel Koleča, ko so izginili skozi vrata. »Tudi prav. Pa naj gre!«

»Ali Vas ni ugriznila?« se mu je nekdo posmejal. »Mislim, da je to vendar nekaj!«

»Da, in me je ugriznila!« je kimal z glavo ter tiščal robec na krvavem vratu.

»Da se Vam še kaj ne zastrupi! Od zob se rado kaj zastrupi!« je resno trdil oni.

»Da se?« je preplašeno vprašal Koleča.

Dež se je zaganjal v gostih curkih, kakor da seje nevidna roka stekleno zrnje na kolodvor.

III

Trojica ljudi se je spravljala v avto. Bračun je s težavo prestopil stopnice in neroden in v zadregi stal pred vozilom.

Metki je že dehnila spet kri v lice. Videlo se je, da prikriva tiho bolečino, a se je silila, da bi bila vesela. Roke so se ji nalahno tresle, ko je držala obrabljen dežnik nad očetom. Dež ji je udarjal v lice in na strehi vozila se je prašil kakor svetel dim. Po cesti so stale luže in vanje so pljuskale kaplje, da so se delali blatni mehurji. Ljudje so osupli stali na vhodu ter strmeli v čudno trojico.

Debela gospa je s solzami v očeh razlagala, da je gospodična vzela otroka za svojega in da se to redko zgodi. »Kaj redko? To se vobče zgodi enkrat v desetih letih!«

Bila je ginjena, stopila k Lini in ji stisnila roko.

»To ste dobro naredili! Samo pazite. Takšni kaj zaneso v hišo ali pa odneso. Če bi se človek tega ne bal —«

»Bo že kako!« je odvrnila Lina ter sedala v voz. Vsa je še gorela od skrivnostne sile, ki ji je gnala kri v glavo. Čutila je, da si vsega ne more razložiti. Toda bila si je na jasnem, kaj prav za prav hoče. Da, ugotoviti in dognati! Da bo v gotovosti in je ne bo pekla vest. Vedela je, da se je zapletla v nenavadne in zagonetne stvari. Podzavestno jo je dražila misel, kakšen bo konec. Šele v vozu se je domislila, da še ne ve, kam bo z Bračunom.

»Bo že Bog dal!« se je nazadnje potolažila.

Bračuna je misel, da se bo peljal z avtom, prevzela kakor otroka. Nemirno je žuborel, tipal z levico oguljeni žametni sedež ter si ogledoval vse prav od blizu.

»Ali veš, Metka, kako sva sanjala? Da se peljeva v avtu in gledava, kako beže drevesa mimo naju. To je prijetno: švigajo mimo in se postavljajo pokoncu, kakor bi pozdravljala. Ljudje se rado vedno ozirajo za vozom, pa vidijo samo glave, samo glave in bingljajočo opico na linici. Saj ima bingljajočo opico, ali ne?« Ozrl se je nazaj in iskal lutko. »O, ta pa nima ničesar. Nesrečo odganja, pravijo, ta pa nima ničesar!«

»Nič ne bo nesreče!« ga je tolažila Metka, videč, kako se mu je razvleklo lice od nejasnega strahu. Deklica se je še vtapljala v pravkar prestano grozo in zdelo se ji je, da je ubežala nečemu strašnemu. »Daj, zatisni rajši oči in glej!« se je nenadoma domislila.

Invalidu se je lice nabralo v blažen smehljaj.

»Da«, je mižal, »da! Vidim zlate gore in zelene reke in vlak v dolini!«

»Le glej! Ali vidiš sonce? Ne glej v sonce!« ga je svarila hčerka.

»V soncu vidim svetle kolobarje in v svetlih kolobarjih — kaj vidim v svetlih kolobarjih, Metka?«

»Obraz!« je dejala Metka. Videlo se ji je, da ponavlja staro igro.

»Obraz. Ali ga poznaš, Metka?«

»Poznam! To je obraz moje umrle mamice!«

»Da, to je obraz tvoje umrle mamice!« je zamolklo pristavil Bračun. »Ali se še ne peljemo?« je vprašal, kakor bi hotel pogovor spraviti v drugi tir.

»Popravlja nekaj!« je dejala Lina ter pokazala na šoferja. Vprašanje jo je iztrgalo iz zamišljenosti in pozornosti, s katero je gledala bridko igro deklice z očetom. Invalid je namreč trdo mižal, dočim je deklica vanj upirala svoje sinje oči, kakor bi mati uspa-vala svojega otroka. Videlo se je, da uživa pri svojih prikaznih le oče in da se deklici črta pri tem neznosna boleost okoli usten.

»Vidite,« je veselo dejal Bračun, »vidite, gospodična. Tako se pogovarjava in nama je potem zmerom laže pri srcu. Tudi po poti domov sva se pogovarjala. O, to ni kratka vožnja. Iz Vestfalije k nam! Če nama je bilo dolgčas, sva se pogovarjala!«

Šofer je bil prižgal motor in sedel h krmilu. Avto se je začel premikati.

»Vidite, vse zna lepo povedati!« se je zaupljivo obrnil Bračun k Lini. »Kako naj se midva ločiva? Midva ne moreva narazen. Midva spadava skupaj, četudi nisva doma v isti občini. Gospodična, Vi še ne veste, da midva nisva doma v isti občini! In naju so hoteli ločiti!«

Mežikal je z očesom in si brisal solzo, ki mu je od tople ginjenosti polzela po licu.

»Ali je Metka materi kaj podobna?« je nenadoma vprašala Lina, kakor da bi iskala nekaj v daljavi, ter jima ni pogledala v obraz.

»Da, zelo podobna!« je prikimala Metka. »Prav takšna bom, ko zrastem!«

»Da, da, vse veš!« je kimal. »Pokaži sliko gospodični!«

Lina je pozorno gledala sliko.

»In ta obraz gledata v svetlih kolobarjih?« je počasi in s poudarkom vprašala po premolku.

»Da, obraz moje matere.«

»In je umrla?«

»Da, umrla je!« je potrdil Bračun. Obraz se mu je blede zategnil in roka krčevito oprijela palice. »Umrla je.«

Voz se je rahlo zadržal in ustavil. Stali so pred visoko vilo v predmestju. Lina je odprla vrtna vrata in pomagala Bračunu iz voza.

»Tja pojdita, pod verando!« jima je velela in iskala denar za šoferja, ki je naglo postavil še culo pod streho. Stekla je par stopnic k vratom ter pozvonila.

»Kje je gospa?« je v isti sapi vprašala hišno, ki je prišla odpirat. »Reci, da imamo goste!«

Pomagali sta Bračunu po stopnicah. Lina ju je vedla v sprejemnico.

»Oh, takšna ne moreva notri! Kakšna bo soba!« se je branil Bračun.

»Tu počakajta!« je dejala. »Lačna sta že!«

Bračun je začudeno zrl razkošno sprejemnico. »Žamet, žamet!« je gladil plišasti stol, na katerega je počasi sedel. »Glej, Metka, sam žamet!«

»Lepo, očka! Strašno lepo!« je kimala kakor otroku.

Takrat so se vrata odprla in vstopila je gospa. »Ah!« je pritajeno vzdihnila Metka ter plašno iskala očetovo lice. Ta se je bil sklonil za hip naprej, kakor bi odbijal nenadnega sovražnika. Zdelo se je, da išče opore in mu je roka spodletela na robu z mize. To je trajalo samo trenutek. In za tisti trenutek je tudi gospa obstala vsa zbegana ter iskala besed. Kakor bi padala, je zamahnil z roko ter stopila naprej. Metko je omamljala dišava, ki je vela iz njene obleke in v njenih malih možganih je bila kakor blazna nepričakovana in presenetljiva misel. Zdelo se ji je, da izgublja tla pod seboj. Strmela je s široko odprtimi očmi v gospo ter izkušala, da bi zganila ustnice. Bila je kakor ohromela, in ko se je zavedela, je videla, da tišči v desnici svoj levi mazinec.

»Dober dan!« je dejala gospa ter prijela deklico za roko. Iz glasu je zvenela negotovost in očitajoče vprašanje. Gledali sta si dva tri hipe v oči. Boječe in radovedno, nestrpno in polno bolne ljubezni in nejasnega gneva. V teh treh hipih je ležala cela večnost. Gospe so drhtele ustnice in lovila je že vprašanje. Hotela je nekaj reči, nekaj storiti, kakor človek v spanju, ki ima težke sanje. Lovila je sapo in tiščala otrokovo roko v desnici. Videlo se je, da se

za njenim pogledom vihraje pode, vstajajo in padajo obupne in nejasne misli.

»Odgovori gospe! Zakaj ne odgovoriš gospe? se je zasukal Bračun na stolu. »Povej, da nisi tako pusta. Le povej, da si dobra z menoj.«

Njegove besede so pretrgale zamolklo tišino, kakor bi bil padel kamen v prepad. Gospa se je zavedela in spustila roko. Potegnila si je preko čela in prisiljeno nasmejala.

»Da si torej dobra?«

Metka se je hotela dvigniti, zakrilila je z rokami in klecnila. V obraz je bila bleda kakor stena, prsi so se ji burno dvigale od strašne srčne bolečine in razburjenja.

»Slabo mi je, očka!« je dahnila. »Daj mi roko, padla bom!«

Praden jo je mogel kdo ujeti, se je sesedla na preprogo.

Gospa se je pripognila nad njo ter jo dvignila na zofo.

»Le pusti jo!« je zašepetal Bračun ter se naslonil k njej. »Po vode ji pojdi!«

»Tega ne sme nikoli izvedeti moj mož. On ničesar ne ve. In kadar bo izvedel, bo strašno. Saj je že tako strašno. Od dneva v dan čakam, da izve. Zamolčala sem mu in zdaj sem obsojena. Trepetam. Lina je našla staro pismo in zdaj stika!« je sovražno šepetala gospa.

»Nikomur ne povem! Nisem te iskal jaz in ne bi bil prišel, če bi bil vedel!« je pridušeno šepetal, sklanjal se nad otrokom ter mu odpenjal obleko. »Nikomur ne povem!«

Resnikova je vzela iz omare ostro dišeče kapljice ter drgnila deklici sence, močila z njimi vato ter ji držala pod nosom.

»Da boš držal besedo!« mu je trdo dejala.

»Bom!« je prikimal z glavo.

Lina je tistikrat prinesla v sobo prigrizek in steklenico vina.

»Slabo ji je!« je dejala gospa. »Zdaj že prihaja k sebi.«

Metki se je počasi vrnila zavest. Kakor bi se bila prebudila iz spanja. Počasi in pozorno je šla z očmi po sobi od predmeta do predmeta, dokler se ji ni ustavil pogled na gospe. Bolno je stresla z glavo ter dejala proseče:

»Pojdiva odtod, očka, pojdiva odtod!«

»Ali ne ostaneš pri meni?« je vprašala Lina ter radovedno uprla svoj pogled v mačeho.

»Noče!«

»Ne morem!« je dehnila Metka. »Pojdiva, očka!« Vstala je ter prijela očeta pod pazduho. »S teboj pojdem in pri tebi ostanem!«

»Saj midva ne moreva narazen, midva morava ostati skupaj!«

»Prigriznita, da ne bosta lačna! je dejala Lina presenečeno.

»Ne, očka! Kar pojdiva!« je silila Metka k vratom. »Jaz ne morem več biti tu!« je kriknila vsa iz sebe. »Mene tako strašno duši tu notri! Pojdiva, daj, pojdiva!«

»Če ne moreta ostati, ne moremo pomagati!« je ledeno dejala gospa. Govorila je trdo in zavestno, kakor se govori o neznanih ljudeh.

Lina je vsa v dvomu in nejasnosti majala z glavo ter ni mogla umeti nenadnega preokreta. Kakor ujeta ptička se je zdela, ki se je nekam zaletela in buta z glavo do krvi ob stene in omare. Nemir se je odražal v njenih plahih kretnjah in beseda je dobila čisto nov zvok. Lina, ki je bila v svojih sklepkih že na jasnem, je nenadoma tavalala spet v samih slutnjah.

»Kaj so se zgovorili z mačeho in zakaj je deklica omedlela? In zakaj sili zdaj iz hiše?

Hitela je, naročila šoferju voz, in ko se je vrnila, so stali vsi že na pragu. Bračun je vlekel za sabo svojo umazano in povaljano culo, Metka je z zamišljenim pogledom zrla v nevidne dalje, kakor bi zanjo svet ne obstajal več. Resnikova pa je dostojanstveno in v polni zavesti stala pri vratih. Niti z očmi ni trenila, da bi se bila kaj izdala. Lina je zaman prežala na vsako njeno kretnjo.

»Ali ste jima kaj dali?« je vprašala, ko sta izginila na cesti.

»Saj nista prosila!« je mrzlo igrala mačeha.

Bračun in hči sta se peljala v vlaku. V vagonu je smrdelo po potu delavcev in smrdljivih cigaretah, dasi so bila okna križem odprta. Motna luč je brlela in odskakovala pod stropom. Čulo se je enakomerno udarjanje koles ob tirnice. Bračun je tiščal culo pri sebi na klopi, mrko strmel v noč in v žareče iskre, ki so se kakor svetli biči gnale ob vlaku.

Metka je nemo slonela ob oknu. Nad mestom so viseli črni oblaki, ki jih je obsevala nevidna luč, hiše ob tiru so mežikale s svojimi zaspanimi okni. Tik ob železnici je metal čez polje jarko luč v širokem stožcu temen avto. Kakor da jo je zazeblo, se je stresla ter si obrisala ustne.

»Glej, očka! Čemu molčiš?« se je oglasila.

»Gledam, iskre gledam!«

»Igrajva se rajši! Nikar ne bodi tako žalosten. Daj, zapri oči in sanjaj! Sanjajva, očka!«

Luč je nemirno utripala pod stropom in v njenem soju je bil videti njegov obraz preplašen in utrujen. Mežikal je in njegovo stekleno oko je odbijalo hladni blesk. Metka je poznala to trudno žalost in ta hladni blesk in srce se ji je krčilo v težkem spoznanju.

Bračun se je nasmehnil, zatisnil oči in poslušal v temi kakor iz dalje:

»Kaj ne, očka? Zdaj vidiš svetle kolobarje!«

»Vidim!« je pritrdil.

»In vidiš sij in vidiš —« glas ji je postal mehak in nežen in rahel drget je trepetal v besedi.

»Vidim, vidim,« je kimal.

»— sredi kolobarjev, sredi svetlih kolobarjev vidiš obraz. Kaj ne, očka? Znan, zlatoobrobljen obraz!«

Bračuna je streslo. Toliko prikrite bolečine in neizjokane žalosti je bilo v njenih besedah, da ga je zamrazilo. Odprl je oko in se ves preplašil. Videl je, da hčerka ne miži, temveč mu z bolno ne-
strpnostjo in obupno žalostjo zre v lice.

Vse se mu je zmedlo ob tem odkritju.

»Metka!« je pograbil za hčerkin roko. »Metka, ti moj otrok!« Čuden strah se mu je zarezal v lice. Kakor bi nesel svetinjo, ji je dvignil roko ter jo poljubil s krčevito drgetajočimi ustnicami.

»Nič se ne boj, očka!« mu je govorila, kakor da je uganila njegovo plaho misel. »Ne zapustim te. In če naju stokrat ločijo. Midva ne moreva narazen! Nič se ne boj, saj mamica je umrla! Da, čisto umrla!«

»In ti vse veš?« je plaho vprašal ter iskal njene prste.

»Vem, očka!« je planila v krčevit jok. »Vem, očka! Vse vem!« Bračun je z nepopisno grozo zrl vanjo.

Tiščala se je v kot in bridko ihtenje je stresalo njeno drobno telo. Dolgo zadrževani jok je z žgočo silo zahteval duška. Topli spomini in svetle sanje so režali vanjo s svojim lažnim licem. Grizoča bol ji je rahljala živce in ji parala dušo s svojim strašnim spoznanjem. Polaščala se je je nejasna omotica, bolne misli so ji divjale po zbeganih možganih. Čutila se je tako majceno, tako drobceno majhno, in bilo ji je, kakor da jo nevidni valovi neso v skrivnostno grozne vrtince.

Bračun je strmел vanjo ves zmeden in plašen, grizel si ustnice od nejasnega grozotnega strahu ter si ni vedel pomagati:

»Bog se usmili, Bog se usmili!«

Videlo se mu je, da s težavo zbira misli, ki so se mu zapletale v nerazrešljiv vrvež. Nenadoma se mu je lice zresnilo v smrtno grozo in hlad. Bledorumen kakor smrt je nekaj hipov strmел predse, nato mu je lice spreletel trpek smehljaj. Dvignil se je sunkoma, kakor da mora opraviti prevažno stvar, ter se omahovaje potiskal k vratom.

»Kaj, če je to? Če je to, če je to —« je rilo v njegovih mislih, ko je stopil k vratom in s palico dvignil zapah od zunaj. »Bog se me usmili! Na poti ne bom!« je dejal, kakor bi stopal iz voza.

Metka se je tisti hip zdrznila; bilo ji je, da je videla zunaj v megli blede, trpko se smehljajoč obraz.

Padlo je črno truplo in se zasukalo v svetlobi na nasipu. Vlak je čez čas zapiskal in ustavil. Kakor blazna je v dež in blato planila Metka. Noge so ji klecale, v lice so ji udarjale kaplje, v grlu so jo dušile neizjokane solze. Omahovala je in padala ob železniškem tiru, strmela v temo in pridušeno klicala:

»Očka, očka, kje si? Saj midva ne moreva narazen!«

Vedno je še videla v noči sredi žarečih kolobarjev njegov trpko se smehljajoči obraz.

HRAM SLAVE PRI SV. KRIŠTOFU

Stavbinski problem Ljubljane je zadnja leta v bujnem razvoju. Gotovo ga je deloma pospešil novi gradbeni zakon s svojimi zahtevami, ki gredo za tem, da bi vsako mesto imelo čim jasnejšo sliko svojega bodočega razvoja, ugotovljeno v gradbenem in regulacijskem načrtu. V Ljubljani pa ne smemo prezreti tudi prav velike mere zavesti o tem, kaj estetsko potrebuje in kje se mora gradbeno izpopolniti, če hoče smotrno služiti svoji sodobni vlogi. Iz zavesti te odgovornosti je nastal Plečnikov idealni regulacijski načrt za Ljubljano, ki ga je naš list priobčil pred štirimi leti. Z njim so bile zarisane splošne poteze bodoče kot mestni estetski organizem enotno zamišljene Ljubljane. Odslej se vrši za kulisami za občinstvo največ skrito snovanje, ki izdeluje v podrobnostih osnovne točke tega načrta, obstoječe dobro zaokroža z bodočim novim in idealno razdeljuje estetske pa tudi praktične vloge posameznih motivov.

Prvi tak z zgoraj omenjenim splošnim načrtom organsko zvezan podrobni načrt je bila zamisel zazidave svetokrižkega okraja kot jedra bodoče severne Ljubljane, ki jo je objavil naš list istočasno s splošnim načrtom. Ta načrt je predlagal za prometno hrbtenico novega dela mesta Linhartovo cesto, ki bi po ti zasnovi vezala Dunajsko cesto od starega pokopališča pri sv. Krištofu z novim pokopališčem pri sv. Križu. Ob Linhartovi cesti naj bi se razvrstila razen trgovin javna poslopja novega dela mesta, med drugim tudi župna cerkev nove župnije, ki bi se uredila za severni del Ljubljane. Ko je bil načrt objavljen, je bilo komaj mogoče misliti, da bo kedaj tudi res uresničen, ker smo se bali, da bo brezobzirna resničnost naše sedanjosti, ki tako rada brezglavo postavlja dejstva, s katerimi se onemogočajo najlepši načrti, tudi tu že pri koreninah zadušila prvi velikopotezni poskus napraviti v gradbenem razvoju sodobne Ljubljane tisti red, brez katerega je estetski uspeh izključen. Hvala Bogu pa smo se motili, in se bliža regulacijski načrt svetokrižkega okraja prav resno uresničenju.

Na izhodišču Linhartove ceste pa se nahaja staro ljubljansko pokopališče sv. Krištofa, ki je za bodočo Ljubljano odprto vprašanje, odkar imamo novo pokopališče pri sv. Križu. Zadeva, da je sv. Krištof prvo pokopališče slovenske Ljubljane in je tu našlo svoje zadnje počivališče mnogo za slovensko zgodovino zaslužnih mož, pa tudi sodobno stremljenje, ohranjevati opuščena pokopališča vsaj kot vrtove, v katerih javna uprava s potrebno skrbjo pazi na ohranitev zgodovinsko ali estetsko vrednih grobov, je že poprej narekovala načrt, naj se tudi sv. Krištof ohrani vsaj v svojem glavnem delu kot javni vrt, kjer bodo spomeniki Vodnika in Čopa in drugih sredi žive na-

rave tudi naprej budili spomin na naš narodni preporod in na prvo pomlad naše poezije. Naglo naseljevanje severnega dela Ljubljane je dalje poostrilo potrebo po redni božji službi, za katero je prihajala v poštev samo mala, vsako nedeljo parkrat prenapolnjena pokopališka cerkva sv. Krištofa. Odbor, ki ima namen zbrati sredstva za novo župno cerkev, se je prepričal, da je to v sedanjih razmerah naravnost nemogoče in zato nazadnje sklenil, da z najmanjšimi stroški poveča sedanjo cerkev sv. Krištofa toliko, da bo zadostovala za daljši čas. S tem sklepom pa je nastopil trenutek, ko odločitve o usodi starega pokopališča ni bilo mogoče več odlašati, če ne maramo dopustiti, da nastane neuglašen korak, ki bi otežkočil izvršitev zamišljene celote tega dela mesta prav ob enem njenih oporišč. Zato se je pozornost snovatelja glavnega načrta takoj osredotočila na ustrezno podrobno rešitev za ves svetokrištofski kompleks. Ko smo prvokrat slišali misel, naj bi se staro pokopališče preuredilo v pokopališče nedolžnih otrok, je kljub nežnosti te misli Ljubljana še zmajevala z glavo in se s tako mislijo ni mogla sprijazniti. Danes pa vidimo, da je iz te misli dozorel načrt, ki ne more biti več samo zadeva ureditve svetokriškega dela mesta, tudi ne samo zadeva Ljubljane, ampak načrt, o katerem je prav, če razmisli ves narod. Načrt za povečavo cerkve sv. Krištofa se je namreč razvil v načrt za častno pokopališče zaslužnih Slovencev.*

Kako ozko je ta načrt zvezan z življenjem in razvojem severnega dela mesta, nam dokazuje najbolje dejstvo, da se ž njim skladno rešuje cela vrsta perečih vprašanj: Ustrezno splošnemu načrtu se uredi začetek Linhartove ceste, za katero je treba pridobiti severozapadni ogel pokopališča, poveča se cerkev sv. Krištofa, kar za daljšo dobo rešuje vprašanje nove župne cerkve, podan je načrt za ureditev slavnostnega pokopališča na mestu starega, v zvezi s tem se predlaga stavba monumentalne slavnostne cerkve, hrama slave slovenskih velikih ljudi in se obenem regulira vsa neposredna okolica tega pokopališča, zadaj ležeče protestantovsko pokopališče pa se spremeni v vrt.

Po tem načrtu (sl. 4) bi bodoče slavnostno pokopališče obsegalo ozemlje sedanjega pokopališča z izjemo severozapadnega ogla, ki je potreben za regulacijo Linhartove ceste in severovzhodnega ogla, ki ga je treba prilagoditi smeri ceste, kar doseže arhitekt na ta način, da si na tem oglu zamišlja veliko šolsko poslopje. Tako dobimo za bodoče pokopališče obliko podolžnega pravokotnika s trikotnim nosom proti severu ob Linhartovi cesti. Po širini se deli kompleks pokopališča na omenjeni trikot na severu in na pravilno pravokotni ostali del. Po dolgem pa naj bi se delil v tri pasove, v katerih prvem ob Dunajski cesti je sedanja cerkvena hiša, povečana cerkev in novo

* Načrt je risal v arhitekturni šoli prof. Jož. Plečnika stud. arch. Edi Ravnikar.

poslopje na oglu Linhartove ceste. Med cerkvijo in tem poslopjem bi bil glavni vhod na pokopališče. V drugem pasu je slavnostna pokopališka cerkev, v tretjem, največjem pasu pa pokopališče s svojimi napravami. V prednjih dveh pasovih je za sedanjo cerkveno hišo v globini drugega pasu določen prostor za eventuelno novo župnišče. Sredi ostalega dela drugega pasu bi stala s čelom proti Dunajski cesti v osi glavnega vhoda slavnostna cerkev. Nasadi dreves bi spremljali dohod k nji in krasili prostor na obeh straneh okrog nje. Ob Linhartovi cesti bi pokopališče omejevala vrsta pritličnih trgovin. Na meji med drugim in tretjim pasom bi se nahajala za cerkvijo vrsta arkad s prehodi na pokopališče. Na gornjem koncu bi se ohranile sedanje grobne arkade, pravokotno nanje pa bi stale ob straneh nove arkade. Pravokotni prostor med njimi pa bi bil zasajen kot gaj. Med gornjim delom pokopališča in cerkvijo bi bil sistem ograjenih malih pokopališč, ob ozidju na desni vrste grobnic, na levi pa v trikotnem stranskem jezičku poseben sistem nasadov in grobov. Med grobnicami glavnega dela pokopališča in arkadami za cerkvijo bi stala govorniška tribuna, kjer bi se vršili ob pogrebih slavnostni govori. Zgodovinsko ali lepotno zanimivi stari spomeniki bi se ohranjevali, kolikor mogoče na starih mestih, deloma bi se sestavili v skupine, posebno pa za okras povečane cerkve sv. Krištofa ob dohodu k hramu slave. Arhitektonsko ureditev bi kar najbogateje dopolnjevala vrtnarska.

V zvezi s tem načrtom regulacije in pokopališča sta bila izvršena tudi že načrta za povečanje cerkve sv. Krištofa in novo pokopališko cerkev ali hram slave, ki sta oba tako zanimiva, da zaslužita vso pozornost.

Cerkev sv. Krištofa (sl. 5) bi se po tem načrtu povečala s prizidkom na severni strani, tako da bi stala os prizidka pravokotno na Dunajsko cesto in bi se razhajala s smerjo osi stare cerkve ter bi nastala med obema trikotna zagozda, katero bi arhitekt izrabil za stranske prostore nove cerkve. Pri stari cerkvi bi se vhod s ceste ukinil in bi ostal samo stranski vhod. Glavni vhod v povečano cerkev, ob kateri bi stara ohranila vlogo stranske kapele, bi bil z Dunajske ceste skozi lopo, obdano od stebrov s strešno ploščo, ki bi varovala oboje vhodnih vrat za prvo silo pred dežjem in snegom. Iz predprostoru bi bil vhod naravnost v novo stavbo, na stran pa v staro cerkev. Nova stavba predstavlja v tlorisu pravokotnik, tako, da bi bil njen prostor enoten; konstruktivno razdeljen in estetsko poživljen pa bi bil s tremi loki, razpetimi čezenj, tako da bi nastale štiri gradbene celice ali traveje. Na teh lokih bi slonel leseni strop, ki bi obstojal iz močno naprej štrlečih, v podolžni smeri položenih tramov in opaža med njimi. Ta strop bi se prilegal malo nagnjeni s pločevino kriti nizki strehi nove stavbe. Konstruktivno je ta rešitev važna ker sloni vsa stavba na omenjenih lokih in bodo stranske stene lahko zelo

tanke, kar je v prid ceni izvršitve. Severna stena bo imela v zadnjih dveh travejah nizke pravokotne prizidke za spovednice, prizidek v tretji traveji pa bo polkrožen in bo služil za prižnico. Na desni strani se bo prostor z loki odpiral proti trikotni zagozdi in stari cerkvi. Zapadni štirje loki bodo odgovarjali trem lokom, s katerimi bo proti novi stavbi odprta sedanja severna stena stare cerkve. Po njih dostopni spodnji del zagozde bo služil za kapelo in prehod iz stare v novo cerkev. Peti in šesti lok v tretji traveji bosta spajala novi prostor s korom, ki bo dvignjen 1·20 m nad tla cerkve in se bo nahajal v zagozdi med kapelo in zakristijo nove cerkve. Prostor med obema, kjer bodo ohranjeni lepi biedermaierski nagrobni spomeniki, bo služil za vhod v zakristijo, na kor, k oltarju kapele v zagozdi, pa tudi za prehod za sedanjim prezbiterijem v povečano zakristijo in shrambe ob stari cerkvi. Praktično je ta, za naše razmere nenavadna namestitev pevskega kora opravičena s tem, da ga ni bilo mogoče obesiti na vhodno steno radi premajhne nizkosti prostora, dalje s tem, da je na ta način sicer mrtvi prostor v zagozdi smotrno izrabljen, pa tudi s tem, da bližina kora z velikim oltarjem dobro ustreza potrebam liturgičnega petja.

Za zračenje je preskrbljeno na obeh stenah pod stropom. Ogrev naj bi se oskrboval s plinom. Zunanjščina bi bila smotrno preprosta. Zunanjščina severne stene, ki je razčlenjena po prizidkih za spovednice in prižnico, bi se okrasila z vzdanimi ali k steni prislonjenimi spomeniki starih grobov. Zid naj bi bil iz opeke; stebri in podobno bi bilo iz brušenega betona (dolomitni pesek), vse drugo bi bilo preprosto gladko ometano, brez beleža. Glavni prostor bi bil 34 m dolg in 9 m širok, prezbiterij 9 krat 9 m velik, zagozda bi bila 16 m dolga in na osnovnici 4 m široka, kor bi bil 8·22 m dolg in 4·80 m širok. Praktično bi bila nova cerkev s staro po zgoraj opisanih stranskih lokih tako zvezana, da je v obeh smereh polno pogledov, lok v severni steni prezbiterija omogoča tudi pogled iz nove cerkve na oltar stare. Novi prostor bi razsvetljevalo 6 oken z betonskimi okviri, na pročelju bi bilo kolesasto okno iz betona. Velike ploskve nad loki bi se lahko pozneje poslikale.

Po namenu stavbnega odbora naj bi bila ta povečava samo nekaj provizorij, samo smotrna in naj bi se odrekla vsaki dražji lepotnosti. Po zaslugi arhitektovi pa dobimo ž njo kljub navidezni skromni utilitarnosti, ki se kaže posebno v zunanjščini, vseeno z mnogih vidikov zanimivo rešitev danega vprašanja. Tlorisna rešitev zasleduje pred vsem smotrno porabnost novega prostorninskega kompleksa; estetsko stran je arhitekt s porabno združil šele v navpičnem razvoju arhitekture. Ta je zanimiva tudi po tehnični strani, ki ekonomično zidanje združuje s tehničnimi momenti, kateri že sami dajejo tudi osnovne lepotne momente notranjščine novega prostora. Enostavni, v svoji vezanost na tlorisni kvadrat skoraj romansko strogi ritm zaporedne

razvrstitve lokov, ki se pnejo preko prostora in ki so namenoma rahlo prišiljeni, da bi razmeroma nizkega prostora ne tlačili, ampak navidezno olajšali, je opora vsega lepotnega sestava notranjščine. Z loki v kulisnem zapovrstju prepet prostor učinkuje resno monumentalno, čeprav je njegova lupina navidez nečlenovita. V enostavni izvršitvi hladnemu spodnjemu delu bo dodal toplote leseni strop s svojo naravno barvo. Mnogo pa bi ta prostor pridobil na živahnosti in toplini, če bi se velike čelne ploskve nad loki poslikale. Lepotni požitvi tega prostora, posebno pa lepotni rešitvi navidez tako nenaravno in arhitektonsko zasilno spojenih prostorov stare in nove cerkve pa služi zagozda med obema in arhitektonska rešitev prehodov. S to rešitvijo, ki jo vodi načelo živahne, mikavne komunikacije med obema prostoroma, sta pridobila na lepotni zanimivosti oba prostora. Loki iz novega prostora k zagozdi so tudi rahlo šilasti, oni v steni stare cerkve pa polkrožni. S tem je dana neprestano se menjajoča vrsta slikovitih grupacij in mikavnih pogledov, ki bo skromnost izvedbe bogato nagradila z bogastvom menjajočega se videza. Po praktični strani je pa ta na videz iz zadrege ustvarjeni načrt tako preišljen, da kljub vsestranski nepravilnosti ustvarja ugodne, potrebi več ko zadoščajoče zveze med posameznimi deli, posebno med pomožnimi prostori in oltarji.

Med najzanimivejše pojave arhitekturnega snovanja pri nas po vojni pa moramo prišteti načrt za »hram slave« na projektiranem pokopališču (sl. 1, 2 in 5). Po svoji zasnovi spada ta cerkev med izrazite monumentalne stavbe, kakoršne si stavijo mesta ali organizirane skupine ljudi, dežele ali narodi samo v največjem pogonu svoje tvorne sile kot spomenike svoje samozavesti, stvariteljske zrelosti in časti le v zrelih dobah svoje narodne ali organizacijske zavednosti.

Projektirana stavba bi predstavljala v tlorisu podolgovat pravokotnik z orientacijo približno od zapada proti vzhodu. Na zapadni strani je temu pravokotniku predložen pravokoten prizidek z vhodom, korom in zvonikom, na vzhodni strani pa je pritličen prizidek za hodnik, ki bi vezal stranske prostore za prezbiterijem. Osnovni pravokotnik je razdeljen v podolžni smeri v tri dele, katerih stranska sta malo ožja od polovične širine srednjega, ki služi za cerkev v ožjem smislu ali če hočete za njeno glavno dvorano. Ta dvorana je na vzhodu zaključena s polkrožno apsido, pred katero je del prostora z obhajilno mizo ločen od prostora za vernike kot prezbiterij. Stranska dela sta razdeljena vsak v tri dele, katerih manjša vzhodna dva ob prezbiteriju bi služila za zakristijo in shrambo, po dva enakovelika večja na vsaki strani pa za kapele. Prizidek na zapadu je razdeljen v tri dele, katerih srednji služi za vhodno vežo pod korom, od stranskih pa levi za okroglo krstno kapelo, desni pa za polžaste stopnice, ki bi vodile v zvonik. V navpičnem razvoju je srednji prostor dvignjen nad stranska dva na bazilikalen način, tako da so v

previšku okna, ki osvetljujejo glavni prostor, na nižjih stranskih pa je zunaj z balustradami ograjen obhod, katerega streha se nahaja v višini glavne strehe, kar bi podobno opornemu sistemu gotških katedral povečalo slikoviti učinek zunanjsčine. V notranjščini bi se kapele odpirale h glavnemu prostoru s pravokotnimi odprtini, deljenimi po pravokotnih zidanih slopih in prekritimi z ravnimi, čisto ploskovito obdelanimi ogredji. V sredi vsake odprtine bi se nahajal dekorativen steber, ki bi opiral ogredja in ki bi imel v višjem spodnjem delu obliko kaneliranega stebra brez noge z geometričnim kapitelom, iz kapitela pa bi rasel drug tanjši okrogel stebriček s čašastim kapitelom, ki bi opiral preklado. S svojo igrivostjo bi ti stebri v nasprotju z resno konstruktivnostjo slopov v ritmični zapovrstnosti romanskih menjajočih se nosivcev dajali notranjščini vtis vedre slikovite dekorativnosti. Vsaka kapela bi imela dve pravokotni dekorativni okni, previšek srednjega prostora nad stranska pa bi bil ves razrešen v zidane slope, ki bi se nad ogredjem nadaljevali nad spodnjimi, dočim bi polnilno steno med njimi popolnoma zavzela dekorativna okna. Strop bi bil po konstrukciji železobetonski, za oko in učinek notranjščine pa pokrit z lesenim oblogom. V slavoloku pred oltarjem bi se pela čez odprtino železobetonska greda, na kateri bi se nahajala plastična skupina Križanega z Marijo in Janezom.

Za vtis zunanjsčine bi bila najvažnejša prednja fasada z zvonikom. Zvonik bi imel podobo vso širino zapadnega prizidka obsega-jočega ploščatega utrdbenega stolpa z zidno krono na vrhu. V jedru tega stolpa pa bi se iz njegove tlorisne osnove dvigala ploščata piramida, ki bi preraščala v sredini okvirno arhitekturo in zaključila fasadno arhitekturo z vrhom s križem. Prvi vrh z zidno krono bi služil razgledu, ob straneh pa bi že osamosvojeni vrh piramide do malo manj kot srednje višine spremljal podzidek dveh ograjenih balkonov, do katerih bi tudi še vodile stopnice in bi nudila razgled. Arhitektura fasadnega prizidka bi v notranjščini v pritličju vsebovala vhodno vežo, krstno kapelo in dohod na polžaste stopnice. V prvem nadstropju bi se nahajal kor, v drugem prvi prostor za zvonove, v tretjem ura, v četrtem drugi prostor za zvonove, nad tem pa bi se vile stopnice dalje do že omenjenih stranskih balkonov. Na zunaj bi se obris fasade razvijal v prednjem pogledu v treh stopnjah. V prvi stopnji bi bil zvonik zvezan z ozkimi krili zapadne stene cerkve, kolikor bosta ti dve segali preko fasadnega prizidka, v drugi stopnji bi se dvigal kot okvir zvonikove piramide ploščati trdnjavski stolp, v tretji stopnji pa bi prevladovala ost piramide, omiljena v svoji rezkosti s stranskima balkonoma in tema podobnim zaključkom na vrhu. Vsa fasada razen piramide bi bila z izjemo vrha, kjer bi se ob drugih zvonovih linah nahajale dve pravokotni, s stebrom na sredi deljeni odprtini, masivno zaprta. Slikovito kopičenje dekorativnih arhitekturnih členov pa bi bilo v nasprotju s tem značilno za

piramido. V pritličju bi obdajali glavni vhod na vsaki strani štirje zidani stebri, v prvem nadstropju bi se nahajalo stebrišče iz sedmih stebrov, ob zvonovih linah, v drugem nadstropju bi se stena odpirala s stebriščem iz petih stebrov, tretje nadstropje bi označal vso višino ploskve zavzemajoč krog z uro, četrto nadstropje pa bi se odpiralo s stebriščem iz štirih stebrov. Na koncih strehe cerkve, med stebri prvega nadstropja in na oglih, kjer bi v tretjem nadstropju štirioglati podstavek stolpa prešel v zaokroženega, naj bi bil kiparski okras.

Bogastvo oblik naj bi lepotno dopolnjevala prvovrstna izvršitev v pristnem gradivu. Stavba je zamišljena v jedru iz opečnega zidu, vezanem v višini sten stranskih prostorov, dalje v višini sten srednjega prostora ter v fasadi v višini vsakega nadstropja in pod vsakim stebriščem z železobetonskimi vezmi, ki bi jih arhitekt pustil vidne in bi jih dekorativno izrabil. V zunanjsčini bi bila vsa fasada obložena z rezanim ali mogoče tudi ciklopskim kamenom, stebri bi bili zidani iz kamena, v stranskih stenah bi bili notranjim slopom ustrezajoči pilastri iz rezanega kamena, stene vmes pa iz ometa; okviri oken, ograje obhodov in podobno bi bilo iz betona. Okna bi bila iz litih betonskih plošč z okroglimi odprtinami za stekla.

Za notranjsčino je nameravan oblog iz lepo obdelanih kamenitih plošč, mogoče mešanih s ploskvami iz fino žgane opeke, kar bi povečalo bogato barvnost notranjsčine in povečalo vtis njene toplote. Prezbitarij naj bi bil kar najbolj bogato izvršen. V glavnem se zamišlja do višine že omenjene grede s kipi oblog z okviri iz cedrovega lesa s podobami svetnikov, torej neke vrste na steno pritrjen ikonostaz. Kupola apsida bi bila okrašena z mozaikom. Kapele so mišljene v fini dekorativni izdelavi, poslikane ali z mozaikom okrašene, tako da bi predstavljale za glavni prostor spremljajoč element, ki bi se vidno ločil od njega.

Prezreti pa ne smemo tudi tehnične zamisli te stavbe, ki ima pred očmi ideal okvirne arhitekture kakor jo je uresničil n. pr. antični tempelj ter je v ta okvirni plašč, ki bi lahko obstal tudi sam zase, kot jedro vrinjena arhitektura glavnega prostora. Kakor smo že omenili, se ta okvirna arhitektura uveljavlja v zunanjsčini tudi lepotno, ker povečuje na eni strani vtis strnjnosti gmote cele stavbe, na drugi pa podobno gotskemu opornemu sistemu povečuje slikovito mikavnost zunanjsčine.

Po povedanem je odveč, če še enkrat poudarimo, da je idealna izvršitev take stavbe možna samo pri najtesnejšem sodelovanju v osebni stiku med projektantom in izvršiteljem. Vsaka podrobnost bi mogla uspeti le tedaj, če bi bila posledica idealno uglašene sodelovanja obeh. Pri hramu slave gre torej za delo, ki bi uspelo, če si ga naloži široka organizacija ljudi s trdno voljo, da bo za skrajno izostritev vsake njegove posamezne poteze potrpežljivo žrtvovala čas,

denar in popolno zaupanje v stvaritelja; za delo, ki bi ga mogel do uspeha privesti samo duh, ki je ustvarjal Parthenon ali srednjeveške katedrale, za delo torej, ki se v življenju mest in narodov uresničuje večinoma samo enkrat kot njihov prispevek v zakladnico spomenikov človeške kulture.

Mislimo, da je tako v razvoju našega mesta, kakor v življenjskem razvoju našega naroda prišel trenutek, ko moramo misliti na te vrste pričevanje o svojem bitju. Spomin na velike može, buditelje in glasnike narodovih idealov, je za vsak narod neprecenljiv vzgojni zaklad. Počivališča njihovih telesnih ostankov so kot ognjišča, ob katerih se vžigajo ideali tisočev in milijonov; skrb za njihovo dostojno ohranitev in vzdrževanje pa je postala že naravnost primitivni znak zavednega, svojo bodočnost smotrno zasledujočega naroda. Večkrat smo že opozarjali na to, da Ljubljana kot vidno središče Slovencev, še daleč ni zadostila ti svoji vlogi, njena, v narodnih spomenikih izražena samozavest je še močno zanemarjena. Med najslabše v tem programu pa spadajo grobovi naših zaslužnih prednikov. Lepi in narodno važni Vodnikov spomenik in prav tako elegični Čopov samevata kot simbol naše revne narodne samozavesti, zanemarjena med polrazvalinami. Na starem pokopališču je sicer pisateljska grobnica, ki pa tudi že razpada, v resnici pa kljub temu nimamo reprezentativnega narodnega grobišča, ki bi bilo smotrno oskrbovano, kjer bi mladini zbudili spomine na zgledne prednike in kamor bi tujca s ponosom lahko peljali in kramljali ž njim o naši kulturni zgodovini v senci svojega »hrama slave«, kakor more Čeh na višehradskem pokopališču v Pragi, kakor te Poljak s svetim spoštovanjem vodi v grobnice na Wawelu ali pod cerkvijo na Skalki, ali Hrvat pod arkade svojega Mirogoja itd. Vsak narod je rešil to vprašanje, ki je vprašanje narodne vzgoje in narodnega ugleda, po svoje. Ali je svoje velike može pokopal pod arkadami Mirogoja, ali v grobnicah na Wawelu in Skalki ali pa v ločenih grobovih kakor Čeh, je vseeno. Glavno je, da je uveljavil zavest svoje pietete. Za narodno Ljubljano je vprašanje takega reprezentativnega častnega pokopališča ena najbolj perečih zadev. In mislimo, da smo profesorju Plečniku lahko hvaležni, da je pokazal pot, po kateri bi lahko v doglednem času prišli do svojega hrama slave in častnega pokopališča. Sevé to ne more biti zadeva same Ljubljane. Okrog tega ali kakega drugega še boljšega načrta za uresničenje te misli bi se moral združiti ves slovenski narod, da bi ga dostojno opremil in uresničil tudi prekrasni arhitektov sen o našem Pantheonu.

O ČASNIKARSKI SLOVENŠČINI

S časnikarskim jezikom je v zvezi vprašanje slovenskega pismenega jezika. Časniki nam rešujejo vprašanje slovenskega jezika v smislu starih ilircev, ki so želeli, naj bi se slovenščina polagoma opuščala in nadomestila s srbohrvaščino, slovenski jezik pa naj bi ostal samo še za ljudsko rabo. Niso si mislili stari ilirci, da bodo njih želje uresničevali časnikarji in da bodo dosegli mnogo tega, o čemer so oni sanjali. Časnikarski jezik je že opustil močne plasti slov. besednega zaklada, mnogo slovenskih oblik in skladnih posebnosti. Vsako desetletje izgubimo nekaj slovenskih besed in jih nadomestimo s srbskohrvatskimi ali tistimi ruskimi in češkimi, ki si jih je izposodila srbohrvaščina. To se godi podzavestno, brez vidnega prehoda, tako da izobraženec misli, da govori slovensko, v resnici pa rabi srbohrvatske besede. Časnikarski jezik se je odmaknil od slovenščine mnogo dalje, kakor se je v anketi, ki jo je glede opustitve slov. jezika razpisala goriška Veda l. 1912., izrekla celo večina Srbov in Hrvatov. Časniki so nezavestno in brez hrupa že davno storili to, kar so šele l. 1913. želeli nekateri jugosloveni kakor dr. Jos. Ser nec, Miha Vošnjak in dr. Ilešič: naj bi slovenščina izločala one besede, ki se povsem razločujejo od hrvatskih izrazov, za katere pa imamo nadomestila v drugih slovenskih in hrvatskih besedah (Veda, III. 1913, str. 102, 110 in 215).

Ta jezik pa ne ostane samo v predalih časnikov, ampak prehaja v vse druge vrste jezika. Časnikarski jezik je vodilni jezik v slovstvu. Če beremo znanstvene spise, povesti in pesmi, bomo našli v njih večinoma le take izposojenke in tujke, ki so se prej pisale v časnikih. Dokler je ostal časnikarski jezik v mejah slov. jezika, je bil domač tudi znanstveni in umetnostni jezik. Ko pa se je po l. 1860. in še močneje po l. 1871. začel približevati srbohrvaščini in je začel prav tedaj v večji množini sprejemati tudi mednarodne, t. j. romanske izraze, je prestopil slovenske meje tudi znanstveni in umetnostni jezik.

Kako domač je bil od kraja naš znanstveni jezik! Najtežjo snov so izražali z ljudsko metaforo in metonomijo in ljudskimi rečenicami. Take slovenščine ne zna noben znanstvenik več pisati, kot so jo pisali Vrtovec in Verne, Jos. Žvegelj, Cigale, Mažgon, Tušek (n. pr. Čuti nas mamijo, Nov. 1866, 359), Trdina, Erjavec, Simon Šubic, Jesenko, Mencinger (v narodnopolitičnih člankih), Stritar (v razpravah), Levstik itd. Ko se je odtujil slovenščini časnikarski jezik, se je odtujil tudi znanstveni, ker sta si enaka v tem, da sta oba zvezana s tujo vsebino.

Časnikarski vpliv se pozna tudi v umetnostnem jeziku, vendar ne toliko kot v drugih vrstah jezika. Ko se začno srbskohrvatske izposojenke v časnikih, jih srečavamo kmalu tudi v povestih in pesmih. Pisatelji Slov. Glasnika (1858—1868) rabijo le tisto pičlo število izposojenk in tujk, ki so se udomačile v Novicah, Napreju in Slovencu (1865—1867). Kmalu po tem, ko se je začel Jurčič v Slov. Narodu močno približevati srbohrvaščini, opazimo nove izraze tudi pri pisateljih. Tako imamo n. pr. v Tavčarjevih povestih iz l. 1872. in 1873. samo še Noviške izposojenke; v povesti »Žala prigodba mlajših let« (Zora 1875) dobimo že nove besede, ki jih je medtem vpeljal Jurčič v Slov. Narod. V jeziku Ljublj. Zvona ter Doma in sveta se zrcali jezik sodobnega Slov. Naroda in Slovenca.

Seveda se v umetnosti sprejme le malo časniškega jezika. Umetnik nima pred seboj tujih listov kot časnikar in tujih knjig kot znanstvenik, da bi ga begala tuja beseda, ampak ima žive ljudi z domače grude, z mnogimi življenjskimi vprašanji, ki jih mora reševati. Za te stvari je pa časnikarska beseda preprazna, ker ni vzeta iz domačega sveta in ne more zbuditi tistih čustev in misli, ki se držijo domače besede. Tako ima edino še umetnik velnico v roki in odpihuje pleve ter spravlja slov. besedni zaklad v svojo žitnico.

Poučna prikazen v zgodovini jezika je, da se s tujimi izrazi lišpajo le slabi pisatelji, medtem ko resničnim umetnikom zadostuje materina beseda. Prešeren v svojih nesmrtnih pesmih nima niti ene izposojenke, (majhni vrstniki njegovi (Jak. Zupan, Levičnik, Jože Žemlja) so si morali pomagati s srbskohrvatskimi in ruskimi izrazi. Koseski je ves obložen s tujo navlako. Simon Jenko je izlil svoja globoka čustva v čisto slovensko besedo, Lovro Toman in Jeriša nista shajala brez tujih besednjakov. Takih zgledov imamo tudi iz sedanjega časa. Še boljši dokaz je naslednji. Slab časnikarski jezik so pisali mladi Tavčar in Kersnik, mladi Cankar in Finžgar; ko so se duševno poglobili, so se vrnili k ljudskemu jeziku, ker v tujem niso mogli več povedati tega, kar jim je polnilo dušo. Isto resnico dokazujejo tudi časnikarji. Levstik v svojih številnih dopisih v Slovencu l. 1865—67 in Sl. Narodu 1868—71 ne rabi skoraj nobene tujke, njegova moč je v domišljiji in občutju, torej duševni globini; tako je pisal tudi Jurčič po Sl. Narodu od l. 1868—71 (t. j. dokler ga ni speljala druga politika). Tisti dopisniki in člankarji, ki pero grizejo in ne vedo nič povedati, segajo po tujem besedju kot n. pr. Raič, Ferdo Kočever, J. Pajk in cela vrsta drugih.

Ob umetnostnem jeziku bi ilirci lahko spoznali, da za zdaj še ni mogoče dati slovo slovenskemu jeziku.

Z jezikovno mešanico pa se uresničuje ono, česar so se že nasprotniki starih ilircev bali, da namreč ljudstvo takega jezika ne bo razumelo. To so poudarjali že ok. l. 1848 Jeran, Bleiweis i. dr. (prim. Iv. Prijatelj.: Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857, Časopis za sl. jez., knjiž. in zgod. IV.

61, 62; V. 25, 27 itd.). To mnenje se je pozneje še večkrat čulo. Matija Torkar pravi v Slovincu l. 1865, v članku »Moja razodetev o «Slovincu» in slovenščini« (str. 57, 61), kjer se nasproti Einšpielerjevi terjatvi, naj se bližamo svojim slavjanskim bratom, poteguje za slovenščino: »To čobodro je že rajni dr. Prešern pikal, vendar pa se mu ni sanjalo, da bi res kdaj mislil iz nje vseslovanski jezik ustrojiti. Zato jaz z g. Svetcem pravim: »Čemu neki jezik kaziti, ki nam ga je mili stvarnik lepega dal!«... Ako bomo prehitro na razpotja zavijali, rekel je g. Svetec, ljudstvo ne bo móglo za nami, in pisali bomo sami záse« (57). Ko se je v Sl. Narodu med l. 1877—79 vnovič obravnavalo vprašanje, ali naj sprejmemo srbohrvaščino, se je med drugimi oglasil neki dopisnik iz celjske okolice s člankom »O jezikovnem zjedinenji s Hrvati še jeden glas«, kjer svari pred prenačljenim zedinjenjem: »Premnogi priprosti človek, kateri je pri meni Slov. Narod videl in ga v roke vzel, rekel mi je, da uže to pismeno slovenščino, katera je tu notri pisana, malo težko razume« (1878, 159, 1).

Dokazati pa moremo ne le, da ljudstvo ne razume vsega, kar se po časopisju in knjigah piše, ampak da tudi omikanci pogosto ne razumejo izposojenk in tujk, ki jih rabijo. Celo pisatelji se pomena takih besed ne zavedajo in rabijo za isti pojem po dva izraza, domačega in tujega. Navedimo nekaj zgledov!*

Šuklje piše: Bodete povedali natančno, kako ima ravnati in postopati (SN 1876, 108, 2). Pisec se ni domislil, da pomeni postopati, kar je srbohrv., isto kar slov. ravnati. Dalje: Poslanci naj si uravnajo enotno postopanje z drugimi poslanci (Anton Tomšič, SN 1871, 57, 1). Drug primer: Ali si je mogoče misliti smelejšo predrznost, kakor jo je Bismark pokazal? (Tomšič SN 1871, 10, 1). Srbhrv. smel pomeni isto kar v slov. drzen. Dalje: Avstriji nasproti vede se Turška kar drzno smelo (SN 1878, 14, 2). Tudi župančič poje v Dumi: drzno in smelo gledam tvoji pesmi v obraz. Dalje: Razlogi so podobni ali celo slični onim, ki nas silijo, da se itd. (Jurčič SN 1873, 275, 1). Slov. izraz podoben pomeni to kar v shr. sličen; če bi bil govoril slovenski, ne bi bil zapisal: razlogi so podobni ali celo podobni. Enako piše dr. Val. Zarnik: Francoz nam je po svojem značaju podoben, sličen in recimo v kratkem tako simpatičen (SN 1871, 40, 1). Dr. Janko Sernek piše: Glejmo v življenje s kakimi bodi očmi, motrimo (hrv. Akademski rječnik pravi, da pomeni motriti = 1. gledati, 2. misliti) ga s pesimističnim ali optimističnim pogledom (torej piše: pogledajmo s pogledom!), rekel bo vsak, da bogovi nič brez znoja ne dadó (SN 1875, 276, 1). Bleiweis piše: z neumornim trudom (N 1861, 213); če bi bil mislil na to, da hrv. neumoren = neutruden, bi ne bil tako zapisal. Iv. Tavčar piše v povesti 4000 (IV. zv. str. 108): kjer se je

* Kratice: N = Novice, Np = Naprej, SN = Slovenski Narod, Sl = Slovenec.

vežbala in vadila mestna posadka. Pisatelj se ni zavedal, da pomeni vežbati v shr. to kar v slov. vaditi. Voj. Mole, Gospa z morja, 157 piše v enem in istem stavku: Ali torej privolite? Pristanete na to? Torej za isti pojem rabi enkrat slovenski, drugi pot srbshrv. izraz. — Pogosto pomaga izposojena beseda piscu iz zadrege, v katero ga je spravila slaba stilizacija, n. pr.: Zastonj smo pričakovali potrdila včeraj naznanjene zmage pri Ruščuku, katero je naveščal (shr. navestiti = sl. naznaniti) N. Wiener Tagblatt (Jurčič, SN 1877, 174. 1).

Iz naštetih zgledov vidimo, da izposojenke ravno tako kvarijo slog kakor tujke. Pisatelji delajo ob njih iste stilistične napake kakor pri tujkah. Samo nekaj zgledov! Jurčič: Tudi me niso iz ravnodušja vrgli nemški časopisi s svojo perfidno zvijačnostjo (SN 1877, 217. 1; perfiden pomeni isto kar zvijačen). V Zagrebu so se delale različne kombinacije in ugibanja (SN 1872, 8. 2; kombinacija pomeni isto kar ugibanje). Ali nij to prav óne nemške vrste surovost in brutalnost, kakeršna je uničila narod Polabcev (SN 1880, 3. 1; surov = brutalen).

Ustvarja se dvojen jezik: časnikarski, ki je napolnjen s srbohrv. izposojenkami in roman. tujkami, in umetnostni, kjer se za isto dejanje ali isti pojem rabi domač izraz.

Nadaljnji nasledek časnikarske pisave je, da se je ustvarila v jeziku troizravnost. Jezik se je moral dvakrat preleviti; namesto mnogih slov. izrazov so se sprejeli najprej srbohrvatski, pozneje pa romanski. Nekdaj smo govorili: izprijen, pozneje shr.: propal, zdaj roman.: korumpiran. Enako: terjatev (sl.), zahteva (shr.), zdaj postulat (SN 1879, 19. 1: postulat omike); ali: natančen (sl.), točen (shr.-rus.), zdaj precizen; mikaven (sl.), zanimiv (shr.-rus.), zdaj interesanten (Jurčič SN 1880, 122. 1: Prav interesanten je konec govora) itd. Tako ima Slovenija kar tri deželne jezike.

Časnikarski jezik je, kakor vidimo, po svoji vrednosti najnižja, po svojem vplivu pa najmočnejša vrsta jezika. Boj proti njemu je brezpriden, vsi brusi in antibarbari ne ustavijo njegovega vpliva. Pleteršnik n. pr. je mnogo časnikarskih besed obsodil s tem, da jih ni sprejel v svoj slovar, toda v časopisih se vkljub temu rabijo. On nima besed kakor naknaden, pamtivek, predbacivati, služinčad, strem-ljenje; predlogi: napram, vočigled itd.

1. Bleiweis.

Prvi časnik, ki je začel uvajati srbskohrvatske besede, so bile Novice. Časnikar mora loviti novice po tujih listih in s tujo snovjo v naglici prepíše tudi kak tuj izraz. Tako je Bleiweis, še preden se mu je kaj sanjalo o ilirstvu, prepisoval besede iz srbsko-hrvatskih časnikov. To se je godilo od kraja brez namena, iz časnikarske slabosti, ki ne utegne iskati domačih besed, ampak prepíše to, kar vidi v tujem listu. Takega dela je bil Bleiweis že po svoji naravi vaje. On ni bil jezikovni talent, ki bi za nove pojme

sam ustvarjal nove izraze, ampak jih je jemal večinoma iz srbohrvaščine. Dokazati se dá, da je pogosto rabil Mažuranić-Užarevičev nem.-hrv. slovar iz l. 1842. Tako je ravnal tudi pri časnikih. Bral je hrv.-dalm.-slavon. Novine in že od l. 1844. tudi Srbske Novine s priložjo Podunavka in prepisal iz njih tu pa tam kak izraz. To ravnanje se tudi po l. 1848. ni spremenilo, ko je zagnal ilirizem mogočne valove in je razgibal vse slov. časnike (Slovenija, Vedež, Ljubljanski časnik itd.). Bleiweis ni drvel za njimi, ampak je ostal pri starem jeziku. V povabilu na naročbo pravijo Novice l. 1848.: »Jezik bo po mogočnosti čisto slovenski in lahko umeven« (203). Enako pišejo l. 1849.: »Vse pisanje... bo v navadnim čisto slovenskim in lahko umevnim jeziku Novic... Práv je, da se drugi časopisi v svojih sestavkih za bolj učene Slovence višjiga jezika poslužujejo, ki se občnoslovanskemu bliža, — namenu Novic se pa v navadnih sestavkih ne prileže drug jezik, kakor naš čisto slovenski, ki ima tudi svoje prednosti« (215). Ilirstvo ga je samo toliko ganilo, da je izrekel zanje svoje čutenje in z besedo povedal, kar je že od l. 1843. delal: »Horvatje so naši bližnji bratje; njih književni jezik je zlo omikan in olikan, in če nam besed manjka, si jih moramo naroprejš pri Jugoslovanih izposoditi, in če jih tukaj ne dobimo, potem moramo še le dalje na posodo iti« (Nov. 1849, 227). Ko so burni časi 1848—1852 potihnili in listi drug za drugim prenehali, je ilirstvo preminulo brez nasledkov za pismeni jezik. Tako je trajalo do l. 1860.

Tedaj pa se je Bleiweisovo mišljenje spremenilo. Še l. 1859. pišejo Novice, ocenjevaje Kočevarjevega »Mlinarjevega Janeza«: »Bližanje horvaško-serbskemu narečju je lepa reč; tudi naj nam je sveta dolžnost; al kdor to pot nastopi, nastopi težko pot (235). Dne 26. nov. 1860 pa že piše Bleiweis Matevžu Hladniku, »da za slovenščino in pisatelj, ki hočejo kdaj s svojimi knjigami brez dнарne škode izhajati, ni druge pomoči, kakor da se izcimi za jugoslavenske dežele edini književni jezik. Kaj čmo mi s svojo pohlevno slovenščino terdovratniki biti! To ni sedanjemu času več primerno, ker je napredek potreben in smo brez napredka pogubljeni... edina abeceda utegne kedaj le cirilica biti« (Iv. Prijatelj: Levstikov politični list »Naprej«, Razprave znanst. dr. za hum. vede, II. 197). Ali je bila to le tvorna skrb, ki ga je prevzela, ali je prišla kaka zunanja spodbuda? Malo prej je Štrossmayer deputaciji Slovencev, ki se mu je na Dunaju poklonila, izrekel željo, »da bi dobili vsi Slovenci na jugu en književni jezik, ker bi potem laže in z večjim pridom delali.« (Nov. 1860, 214, dopis z Dunaja).

Bleiweis se je zdaj obrnil na jug in to se tudi njegovemu jeziku dobro pozna. Od tega leta je uvajal vedno več srbskohrvatskih besed in oblik, vendar pa ne toliko, da bi ne bile resnične besede, ki jih je l. 1863. izrekel: »Dokler nimamo vsi Slovenci zaželjenega edinega književnega jezika, kakor ga imajo Nemci in drugi narodi, naj lika vsako slovansko koleno svoje narečje, pa se vsak vsakemu

bliža toliko, da narečje ne postane nerazumljivo svojemu narodu (Nov. 1863, 390). L. 1863. je začel Levstik v Napreju močno hrvatiti in ker se Bleiweis ni zmenil za njegov jezik, je zopet zadržal pisavo, da ni zašla s tradicionalne poti. Takšen jezik je sprejel list Slovenec 1865—67 in tudi Anton Tomšič, urednik Slov. Naroda. To v splošnem še vedno precej čisto slovenščino je opustil Jurčič l. 1871., ko je začel na debelo uvajati v Slov. Narod srbohrvatske izraze. —

Naštel bom tiste srbohrvatske izraze, ki jih je Bleiweis po nepotrebnem uvedel in začel z njimi izpodrivati domače besede.¹ Nekateri novi izrazi so domače besede popolnoma izpodrinili, nekateri se pa rabijo le bolj v časnikih in med izobraženci, medtem ko v umetnosti in med ljudstvom žive še domače besede.

Taki izrazi so: zasluga (Novice 1843), bólnica, kólo, točen, razprava (1844), temeljni (1845), čitalnica (1847), prezirati, zadušnica (1848), zanimiv (1853), zahtevati (1859), javen, ogromen, postopati, žrtvovati (1860), motriti, načelo, neumoren, odlikovati, plamteti, proglašiti, slika, suhoparen, točka (1861), malenkost, odobriti, razlikovati, temeljit; shr. predlog pro: propasti, prodirati (za domače: prepasti, predirati) itd. (1862), prosveta (1863) razmotrivati, razlika (1865), iztočen, poslovnik (1866). Ko se je po l. 1871 časnikarski jezik spremenil, je šel tudi Bleiweis za njim.

Spregovorimo nekaj o posameznih besedah!

z a s l u g a; nepotrebno je bilo uvajati to besedo nam. slov. oblike: zasluženje. Shr. beseda je manj določena kot slov., ker se rabi v dveh pomenih; 1. zaslužek (konkretno), 2. zasluženje (abstraktno); pri nas imamo za vsak pomen posebno obliko. Hrv. oblika je slov. hitro premagala, rabila se je le še nekaj časa, n. pr.: Njegovo (Stanka Vraza) zasluženje za ilirsko slovstvo je toliko, da bi itd. (Trdina, N 1860, 125); danes se rabi slov. oblika samo še v cerkvi.

bolnica; vzeto iz shr.; v srbohrvaščino je prišlo iz ruščine; stara domača oblika je bolnišnica, v rabi že od Vodnika in Ravnikarja dalje.

kólo; Bleiweis: v kolo edinosti z drugimi Slavjani stopimo (N 1844, 68; 1845, 91 itd.); domači izraz se je že skoro pozabil, rabil se je n. pr.: Zbere okoli sebe kolobar poslušalcev (N 1863, 134), Sokoli so se ustavili pred mestno hišo in naredili velik kolobar, v ktereга stopijo pevci (Sl 1865, 328, Levstik). Sedemnajst čitalnic štejemo že danes po naši domovini, kmalu je stopil v ta kolobar tudi Sokol (Sl 1866, 13 Levstik).

¹ Tu ne omenjam tistih shr. besed, ki jih je po naključju prepisoval z novicami vred iz shr. časnikov, n. pr. N 1844, 48: s-rodne brate imamo (prepisal iz Srb. Novin), de bi se na časopis predplačali (= naročili); 67: z obziram na bravece (iz Srb. Nov.); N 1855, 322: podlost (iz hrv. Žive); 347: iztočen (iz Nevena); N 1856, 98: sjajni zgled (iz Hrv. Novin); N 1866, 42: po hudi huki in buki (iz hrv. poročila) itd. Tudi ne omenjam tistih shr. besed in oblik, ki se v časopisju pozneje niso sprejele.

točen; srbohrvaščina nima izraza, ki bi pomenil to kar slov. **natančen**, zato si je izposodila rusko **točen**. Da slov. izraz isto pomeni kar ruski, kažejo zgledi iz časov, ko se slov. izraz še ni popolnoma opustil: Pričakujemo tudi ruskega oficijalnega natančnejšega poročila (SN 1878, 1. 1). Knjiga podaje kratek in natančen pregled vseh veljavnih postav (N 1865, 70). Natančno izpolnjevanje dolžnosti (Jurčič SN 1876, 101. 3). Vse to se bo natanko razložilo (N 1866, 172). Sodniku je Lazarev natančno razložil, odkod pozna ta obraz (Sl 1932, 5. jun).

razprava; stara domača beseda je obravnava, ki se je v pomenu kakor znanstvena obravnava čisto pozabila; prej se je še rabila, n. pr.: »Slov. Glasnik« donša le pesmi, novele, včasih še kako slovstveno obravnavo ali pa starinoslovsko preiskavo (Sl 1865, 214). Po l. 1861. je začel rabiti Bleiweis shr. besedo tudi v pomenu: razprave poslednje seje deželnega zbora (N 1861, 317, 343, 396, 398). Domača beseda je še dolgo živel: Prvi občni zbor Matice slov. je dokazal, da je naš jezik zmožen za vse obravnave (N 1865, 168, D. Terstenjak). 1. maja smo imeli pri tukajšnji sodni (v Gradcu) čisto slovensko obravnavo (N 1866, 161). Zanašamo se, da bode uradovanje slovensko, da bodo očitne obravnave med Slovenci v domačem jeziku (N 1866, 56 Mencinger). V državnem zboru je 15. marca prišla na obravnavo terjatev vlade v znesku 500.000 gld. za pomoč nižjemu duhovenstvu (SN 1872, 32. 1). V dr. zboru se je obravnavala osoda slovenske modroslovne fakultete v Ljubljani (SN 1871, 68. 2).

čitalnica; l. 1847., 91: v čitalnici ali bravnici, 192: čitavnica (bravnica); doslej se je rabila samo slovenska beseda. V Zagrebu bo bravnica (poročila novičar N 1845, 192). Da napravijo duhovniki v svojih farah bravnice (Caf N 1845, 11). L. 1861. razlaga v Nov.: Národna čitavnica v Ljubljani je dovoljena. Kaj je to čitavnica? Nič drugega ni kakor bravnica (N 1861, 316).

prezirati; časnikarski jezik je povzročil, da se (zdaj tudi po Pleteršniku) prideva glagolu zaničevati slabši pomen, toda v resnici pomeni v srbohrvaščini prezirati isto kar v slov. zaničevati.

zadušnica pomeni requiem; zadušnico za rajniga Jož. Jungmanna smo opravili (N 1848, 35); domača beseda je znana samo še po kmetih: mrtvaško opravilo ali samo: opravilo po rajnkem.

zanimiv; srbskohrvatski pisci so vzeli iz ruščine zanimiv, zanimati in po srbohrv. je začel rabiti te izraze Bleiweis, ker se ni zavedal, da imamo za isti pojem izraz **mikaven**, mikati, česar srbohrvaščina nima. Danes je naš izraz že popolnoma pozabljen, ob Bleiweisovem času pa je še živel, n. pr.: Ne vem mesta, kjer bi rajši bil kot tukaj. Ali veliko bolj mikavno mi je postalo vse šele potem, ko sem zgodovino tega kraja spoznal. Za vas morda ta ne bode tako zanimiva, ker niste domačin (Jurčič, Klošt. žolnir, Glas. 1865, 44; to mesto dokazuje, da je mikaven = zanimiv). Enak primer: Nekateri šolske knjige so tudi za nešolarje zanimive. Take knjige naj bi se

izdajale (pri Slov. Matici), kajti manj ali bolj so za vsacega mikavne (Levstik, Sl 1866, 339). Nadaljnji zgledi iz Jurčiča: Mikalna postava bi znala marsikoga zapeljati (SN 1874, 36. 2). Jutri se bo predstavljala jako mikavna veseloigra »Ogenj ni igrača« (SN 1874, 287. 3). Tudi začetek kloštra in njegove zgodbe so mikavne (Glas. 1865, 45). Primeri iz Levstika: Ne zameri, da smo se sukali okoli te stvari. Drugikrat (prinesemo) kaj bolj mikavnega (Sl 1866, 218). Dva prijetna in mič-n-a večera smo imeli pred kratkim (Sl 1866, 299). Drugi zgledi: Naš oče radi bero; mika jih vse, kar je znanja vredno (Stritar, Zvon 1870, 275). Kar starka zložila, me mika zapeti (Vodnik).

z a h t e v a t i; domača beseda terjati, terjatev itd. se je že tako pozabila, da je Iv. Prijatelj v izdaji Jurčičevih Zbranih spisov vsak tak izraz nadomestil s shr. zahtevati, zahteva, n. pr. Jurčič: Zrinjski ne terja prvega poveljništva vojske (Tatenbah, SN 1873, 55. 2, enako v Levčevi izdaji), v Prijateljevi izdaji, V. zv. 251: zahteva. Tako do dobra se je beseda šele zadnja desetletja pozabila; do okoli 1880 se je še splošno povsod terjalo, n. pr.: Zabičujemo zavednim Slovencem, naj v kavarni, gostilnici, v društvih, kamor zahajajo, terjajo, da se Slov. Narod naroči (Jurčič, SN 1872, 149. 1). O srednjem šoli je tožil dr. Forster, da učence preobklada, da se od njih preveč terja (SN 1878, 70. 1). Bebel je terjal, naj se razglasi rezultat preiskave (SN 1878, 215. 3). Oni možje, ki v bodoči Sloveniji narodnih služeb in časti zase terjajo (SN 1869, 19. 1). Za češke Nemce je terjal K. v državnem zboru posebno univerzo in terjatev je našla podpore med poslanci (SN 1872, 29. 1). Naše narodne terjatve niso nedosegljive (Jurčič SN 1879, 295. 1). Zdaj niti ne zahtevamo več, ampak po franc. reklamiramo! Gospodje, katerim se pečat slovenskega rojstva na obrazu bere, bodo r e k l a - m o v a l i to kronovino (= Kranjsko) za veliko Nemčijo (Tavčar, SN 1881, 1. 1).

j a v e n in tajen; slov. izraza živita samo še v pesmi in povesti in med kmeti; kako tuje bi se nam zdelo, če bi kdo zapisal v časniku n. pr.: Odbornik terja očitno sejo za tisto obravnavo, v kateri se bo oddala služba tržnega komisarja v Ljubljani; dr. A. je predlagal skrivno sejo (N 1865, 115). Sem njegove skrivnosti v tej povesti v očitni svet porinil (Jurčič, Glas. 1867, 100). V skrivni seji je kranjski deželni zbor obravnaval defraudacijo v deželni bolnici (SN 1872, 145. 4). A nikdo ne terja, da gredó uradniki mej agitatorje, dobrohotnost zahteva le, da oni narodnim prizadevanjem ne nasprotujejo niti očitno niti skrivno (Jurčič SN 1876, 76. 1). Dokler je bila Francija mogočna, povsodi je očitno ali skrivno nasproti delala ruskemu carstvu (SN 1870, 116. 1). O č i t n o s t je najbolje zdravilo za državo (N 1861, 75). Franc Josip je Andrassyju prepovedal, razodevati kabinetske s k r i v n o s t i (SN 1873, 32. 1); prelomljena je uradna skrivnost (N 1867, 134); skrivnost pisem na pošti (SN 1870, 39. 3). Te in take besede so tako pozabljene, da je Iv. Prijatelj v Jurčičevi izdaji skrivne svetovalce, ki jih je Levec še imel, spremenil v tajne svetnike (prim. V. zv. 241).

postopati; slov. je ravnati: Nepošteno ravnanje naših birokratov (Jurčič, SN 1875, 14. 3). Enako kakor v državnem zboru je Dežmanovo ravnanje v deželnem zboru kranjskem (Jurčič, SN 1874, 81. 1). Tako ravnanje Magjarov s Slovani se mora enkrat maščevati (SN 1872, 72. 1). Avstrijski Slovani dozdej nikdar niso vzajemno ravnali proti napadom Nemcev in Magjarov (SN 1872, 40. 1). Gosposka hoče imeti odgovor za tako ravnanje (Jurčič, Glas. 1865, 98).

žrtvovati; zdaj je že redek človek, ki bi vedel, da pomeni žrtev = daritev, žrtvovati = darovati; tako so prvič napisale N 1859, 174: »narodi avstrijski so toliko žertovali (darovali)«. Slov. izraz se nam zdi zdaj že kar tuj. Prava ljubezen vse premaga in daruje vse za ljubo svojo domovino (Levstik, Sl 1865, 3). Novi deželni poglavar bo vse svoje moči daroval pridu in napredku domovine (N 1861, 114). Italijani svoje roke stegajo po tržaškem bregu in so pripravljene darovati denarja in prelivati kri, da se Trst pritisne zedinjeni Italiji (Sl 1866, 357). Kraljična Haris: Čemu ji je bilo bogastvo? Da se mu je odrekla. A kaj je storila z lepoto? Darovala jo je svetosti (Leskovec, Dom in Svet 1928, 78). Zadnji zgled kaže, da se slov. beseda še ni popolnoma zgubila.

načelo; do tega časa se je rabila le domača beseda vodilo, ki jo je uvedel Vodnik, poslej je beseda redka, n. pr.: teh-le vodil se držite (Miklošič, N 1866, 371); vodilo (princip) SN 1868, 22. 2).

odlikovati; preden niso vpeljali iz ruščine vzete shr. besede, so rabili poslavit: od cesarja poslavljeniga moža (= Kopitarja; N 1843, 12; 1844, 43, 80). »Poslavljenje« je nadpis novici, kjer se poroča, da je »c. kr. dež. šol. nadzornik g. Anton Klodič v Trstu prejel od cesarja dedno viteško plemstvo« (SN 1879, 218. 3). Med poslavljenimi z redom Franc Jožefovim so tudi g. Kos (N 1854, 136). Minister je bil poslavljen z redom zlatega runa (N 1864, 362); — v pomenu odlikovati se so se rabili sledeči ljudski izrazi: se je odlikovati (izkazati) hotel (N 1861, 348); mladi g. Kos se je z godbo Beriotovih variacij posebno slavno obnesel (N 1863, 424). Časopisi opuste vsa naročna rekla!

plamteti; domača oblika je danes pozabljena: ogenj domoljubja plamení (N 1866, 198); tem živeje vzplameni (SN 1869, 108. 1), da vzplameni upor (Jurčič, SN 1874, 150. 1).

proglasiti; domača izraza sta oklicati (česar nima shr.) in razglasiti, ki sta v časnikih že pozabljena. Še nedavno pa se je bralo n. pr.: Viljem se je razglasil za nemškega cesarja (Levstik, SN 1871, 35. 1). Frančišek I. se je razglasil za avstrijskega cesarja (Levstik SN 1871, 31. 1). Knjaz Karol v Romuniji bode razglašen za kralja (SN 1869, 106. 2). Prvikrat sem bil ta čas (ko sem vpeljal gajico) razglašen za »panslavista« (Bleiweis, N 1863, 225). Postava se je razglasila (Trdina N 1860, 12). Zakon (postava) je bil razglašen (Levstik Npr 1863, 45). Drugi izraz: 15. nov. 1863 se je oklical Kristijan IX. kralja danskega (N 1863, 382). Papež bojo japonske mučenike za

svetnike oklicali (N 1862, 112). Za naslednika kneza Danila (v Črni gori) je oklican stričnik njegov 21 let stari Nikica (N 1860, 272). Kadar je postava v zakoniku oklicana, zadobi veljavo (N 1860, 23). Liberalna stranka v Bolgariji je izdala oklic na bolgarski narod (SN 1880, 1. 3). Razglas mestnega odbora ljubljanskega oklicuje, da je imenik ljubljanskih volilcev razpložen (N 1861, 17).

slika nam je že skoro izpodrinila našo podobo, katere shrščina nima. Beseda se je od kraja rabila samo v pomenu: »slikana podoba« (N 1863, 120), pozneje pa v pomenu naše podobe sploh, n. pr.: Ako človek še tako drobno gleda na Ogersko, da bi videl kakošno živo sliko (= podoba) o položaji ogerskih strank, ne zapazi je (N 1866, 16 novičar). Prihodnji državni zbor, ki se snide, bode našel tako svojo sliko čisto predrugačeno (SN 1873, 95. 1). Novice so nosile domačo besedo še nekaj časa v oklepaju, n. pr.: »slike (podobe) slav-nih pisateljev« (1861, 164); »so njeno sliko (podobo)«, l. 1862., 47. Pri drugih pisavcih se je seve domača beseda še dolgo rabila, n. pr.: Dr. Rogač, življenje svetnikov z zalimi podobami (N 1866, 239). V prenesenem pomenu: Ljubljana je bila (ob vižmarskem taboru) prava podoba ljudskega preseljevanja (SN 1869, 58). Že naprej je odločeno, kako se bo glasovalo — živa podoba potičnega kluba (SN 1872, 75. 1). Po domišljiji vzrastó meglene podobe in meglene podobe nam kažejo za bele gradove (Jurčič, SN 1868, 24. 1). Deklica se je pečala s podobo mladega inženirja (Doktor Zober, Levčeva izd. 53). Tavčar je še pisal podobe (n. pr. Antonio Gledjevič, Zgodovinska podoba, v Zori 1873 in v Prijateljevi izdaji, I. 51), tudi Cankar ima »Podobe iz sanj«, Finžgar pa ima že slike (Prerokovana. Slike iz svetovne vojne).

suhoparen pomeni v shr. v pravem pomenu: nezabeljen (izraz vzet od jedi), t. j. to kar pri nas pust, pusti žganci, pust človek, pusto vreme. Kar je torej v časnikarskem jeziku suhoparno, je v umetnostnem pusto, n. pr.: Doma med pustimi stenami (Tavčar, Zvon 1878, 122, enako v Prijateljevi izdaji II. 4). Človek sam je vendar le sirota; dolgočasno in pusto se mu godi (Tavčar, r. t. 155).

točko so vzeli srbohrv. pisci iz ruščine, ker ne marajo za kaj-kavsko piknjo; Bleiweis jo je uvedel v slov. in izpodrinil našo piko, ki je bila prej v rabi, n. pr.: Alj ni cela Austrija telo, kateriga središna pika ni Dunaj, ampak ustavni vladar? (Slovenija 1848, 133), Centralisti hočejo okrožja okoli osrednje pike skup spraviti (Slovenija 1849, 53); so točka (pika), okoli ktere se je vrtila osoda Austrije (prevod iz hrv. lista Slaven. Jug, Slovenija 1849, 57). Od našega očesa do pike, kjer vidimo zvezdo, si mislimo potegnjeno ravno črto (Tušek N 1866, 360). Daljnogledi nam kažejo zvezde kot male svetle pičice (r. t. 369). Prišli smo do pike, kjer se mora Rusiji reči: stoj! (SN 1878, 39. 1). Rusija rajši prevzame vojsko z Avstrijo, nego bi le za piko od svojih terjatev popustila (Jurčič, SN 1878, 51. 1). Ubogo piko preganjajo celo iz povesti. Jurčič piše: Žolnirju bom povedal

do pike, kaj je le-ta vpraševal (Glas 1865, 48); Levec je to svojevoljno spremenil: do malega, enako Prijatelj (III. zv. 31); pač pa je pustil Prijatelj Jurčičevo besedilo na str. 42: Skazal jej je do pike (Jurčič r. t. 81), dasi ima Levec tudi tu: do malega, Jurčič: Vse do zadnje pike vam bom povedal (Hči mest. sodn., Glas. 1866, 246), Levec je popravil: vse do zadnje malenkosti (!).

Z besedo malenkost je Bleiweis začel odrivati domačo obliko malost, ki se je rabila od Vodnika dalje (Novize 1800, 18. 8: »moja malost« govori Pij VII.). Za Bleiweisom sta pisala shr. obliko zlasti Levstik in Jurčič, vendar se je doma še do okoli l. 1882 rabila, prim.: general Filipović bi mogel biti malostna žrtev malostnih intrigantov (SN 1878, 242. 1); malostno stališče (SN 1875, 131. 1). (Dalje)

FRANCE VODNIK

ČRTICE, NOVELE, POVESTI

Po desetih letih, odkar je izšla prva knjiga mladega pisateljskega Produ (»Žalostne roke«, 1922), literarni statistik ne more biti nezadovoljen. Mladi so med tem izdali nad deset pesniških zbirk in skoraj prav toliko zbirk proze. Skupaj z manj številnimi dramskimi deli je že to prav lepa biblioteka. Pomisliti pa moramo vrhu tega, da je še marsikaj ostalo neponatisnjeno v revijah, nekaj za vedno, nekaj pa, da se ponatisne ob ugodni priliki. Tako je torej podoba mladega slovenskega slovstva na zunaj, po svoji kvantiteti nedvomno pestra in bogata.

Mnogo manj nego bibliograf pa more biti žal zadovoljen literarni kritik, ki sodi dela ne po številu, marveč po njihovi notranji, vsebinski in oblikovni vrednosti. Mladi so prešli preko poizkusov v dobo zorenja; zato tembolj preseneča nekakšna utrujenost, ki se pozna mnogim izmed njih, prav tako pa dejstvo, da zaenkrat ni med njimi prav za prav nobenega nadpovprečnega tvorca. Res da se ta ali oni vidno loči od tovarišev in da obeta mnogo več od drugih, toda tisti, ki smo doživeli prva povojna leta z njihovim mladostnim zaletom, smo nezadovoljni. Pričakovali in hoteli smo mnogo več. Ali je bila volja silnejša od moči in je torej ta upadek podoba kolektivne tragike rodu, ali je morebiti tudi posledica etične krivde posameznikov, mora za sedaj ostati nerešeno vprašanje. Tembolj pa se moramo zato razveseliti vsakega književnega pojava, ki ni le izraz duhovnega napora, marveč predstavlja v resnici živo spojitev duha in oblikovanja. V liriki sta nas v času, ko smo se že bali, da ni več pesmi pri nas, presenetila Božo Vodušek, zlasti pa Edi Kocbek, ki sta v zadnjih dveh letih skorajda edina vzdržala in nadaljevala kontinui-

teto povojne lirike v novi čas. Prav lirika Edija Kocbeka se mi zdi najizrazitejše pojasnilo za spremembo, ki se je v zadnjih letih izvršila v povojnem rodu in ki pomeni preusmeritev od skrajnega spiritualističnega ekspresionizma k poduhovljeni stvarnosti. To dejstvo ni pomembno le stilno in estetsko, marveč je prav tako važno tudi za sociološki vidik literarne kritike, ki jo v umetnosti vedno mika ne le »kako«, marveč tudi »kaj«.

Ta element stvarnosti pa je še vidnejši kot v liriki v najnovejši prozi, kar je razumljivo. Lirske zbirke so pri nas v zadnjem času vedno redkejše in lirika vobče ni več prevladujoča literarna vrsta, kakor je to bila v prvih povojnih letih; medtem pa se nasprotno proza vedno močneje uveljavlja, tako v revijah kakor v knjigah, tako v noveli kakor v povesti. Ta pojav menda ni brez vsake zveze s prej omenjeno preusmeritvijo povojne generacije od spiritualnosti in simbolizma k stvarnosti; s tem vstopom ali povratkom ekspresionističnega človeka iz osebne samote nazaj k razgledom življenja. Deloma pa so, zlasti mlajši pripovedniki, že vobče nov rod, ki v sebi ni preživljal strašnega duhovnega razkola prvih povojnih let in je zato preprostejši in enostavnejši, vedrejši in umirjenejši, socialno širši, a individualno manj globok. Kako velika je na primer že razlika med idejnim in umetniškim svetom Mirana Jarca pa med onim, ki ga nam odkriva v svojih spisih Miško Kranjec! Res da sta to predstavnika dveh skrajnosti v mladem rodu, vendarle pa je stvarna osebnostna in umetnostna razlika med njima mnogo večja nego časovna razdalja med njunim vstopom v literaturo.

Preteklo leto je bilo s proznimi zbirkami najbogatejše. Cela vrsta mlajših pripovednikov je stopila v tem letu prvič ali ponovno pred javnost z novelami, s povestjo in celo z romanom. Pričujoči pregled bo obsegal poročila o naslednjih knjigah: »Gornje mesto« (Bogomir Magajna), »Luči ob cesti« (Ludvik Mrzel), »Težaki« in »Življenje« (Miško Kranjec). Razen omenjenih pa sta izšli v minulem letu še dve vidnejši knjigi proze, roman »Nasedli brod« T. Seliškarja in »Novo mesto« M. Jarca, o katerih pa bo poročilo izšlo posebej v zvezi s celotnim delom obeh pisateljev v »Obrazih novega rodu«.

Izmed mlajših prozaistov pa so vidni zlasti trije: Magajna, Mrzel in M. Kranjec. Vendarle pa je zadnji kot pripovednik najpomembnejši in razodeva doslej med mladimi najizraziteje epsko nadarjenost, medtem ko ostali pišejo več ali manj lirično prozo. Če si torej ogledamo najprej splošno podobo naše mlade proze, vidimo, da sta nje edini obliki povest in novela, zlasti lirična in subjektivna, medtem ko za roman še ni pravih pogojev. Toda tudi v povesti je najvažnejši element osebno čuvstvo, avtobiografija in simbol, medtem ko se gola anekdota večinoma odklanja. Motili pa bi se, če bi mislili, da je vse to samo in v prvi vrsti posledica mladosti pisateljev. Vzrok za to je po mojem mnenju treba iskati globlje, v že zgoraj omenjenih duhovnih osnovah časa. Zato mladi tako počasi dozorevajo

v epike v smislu čiste literarne vrste. Vendarle pa moramo med njimi razlikovati dve skupini: problematične in izpovedujoče se narave — pri le-teh razumljivo prevladuje lirski in alegorično-simbolični element — in pa narave, ki se izživljajo bolj v opazovanju življenjske objektivnosti, radi česar se osebna izpoved pri njih umika oblikovanju. Vsem pa je skupna težnja odkriti splošno človeško bistvo, bodisi da iščejo Človeka v ogledalu osebnega dna (Mrzel), ali pa v objektivni življenjski podobi (M. Kranjec). Nekako v sredi med obema skrajnostima je Magajna, ki združuje objektivno resničnost s subjektivnimi vizijami. Prav zato, ker vsi poudarjajo težnjo, da b ó d i u m e t n o s t g l a s n i c a č l o v e č a n s t v a, odklanjajo tudi naturalistično načelo larpurlartizma in streme k življenjski aktualnosti. Te mlade pripovednike mika zlasti etični, erotični, socialni in narodni problem. Kljub temu pa kažejo v tem pogledu še veliko nezkušenosti, naivnosti in mladosti. Zlasti pogrešamo pri njih znanja, življenjske širine in kulture, česar vsega ne more nadomestiti izključno le literarna in poetična erudicija.

Toda mnogo bolje bomo mogli videti njihove pomanjkljivosti, pa tudi vrline, ako si ogledamo v nadaljnjem delo vsakega pisatelja posebej. Tako bo preglednejša ne le razčlemba in oznaka, marveč bodo vidnejše tudi skupnosti ter razlike med pisatelji.

Izmed njih je prvi stopil v literarno življenje B o g o m i r M a g a j n a, ki je bil nekaj let najvidnejši med mladimi pripovedniki. L. 1931. sem v Domu in svetu priobčil kot prvega izmed »Obrazov novega rodu« literarni esej o njem in njegovih novelah. Že tedaj sem na koncu omenil njegovo povest »Gornje mesto«, ki jo je prav takrat pričela prinašati Mladika. To povest, ki jo je potem v ponatisu izdala Mohorjeva družba (Celje, 1932), je napisal pisatelj — kakor posnemam iz uvoda — v Sarajevu, septembra in oktobra 1930. Povest je v nemajhni meri avtobiografskega značaja in tako zanimiva pisateljeva osebna izpoved. Na drugi strani pa zopet skuša biti podoba žive sodobnosti, življenja v mestu (Zagreb), ki vedno hitreje raste v velemesto in prav radi tega kopiči probleme sedanjih dni, in odpira brezna sodobne bede, moralne in socialne, ter tako postaja usodno zlasti za tiste, ki prihajajo tjakaj kot neavtohtoni element, v prvi vrsti za naše slovenske izseljence. Zdi se torej, da je pisatelj nameraval dati svoji povesti razen o s e b n e g a tudi močan s o c i a l e n poudarek. To oboje je hotel povedati tudi v uvodu, ko se je spomnil »življenja množic«, pa posvetil povest obenem tudi Mariji, ki je poleg Simona — o katerem bi tudi brez pisateljevega namiga na koncu povesti vedeli, da je to on sam — najvidnejša podoba vse povesti. Zdi pa se mi, da je to dejstvo močno vplivalo tudi na umetniško in stilno zamisel povesti, ki nasproti življenjski resničnosti skozinskoz postavlja idejni poudarek in slikam zunanosti podobe iz notranjega življenja, to je iz sanj, prividov ter simboličnih tolmačenj osebnih doživetij. To je poteza, ki se je pri Magajni javljala že od vsega za-

četka, v črticah in novelah, kjer je pogosto pokrajine zemlje družil s pokrajinami duše in dogodke realnega življenja s »pesmijo«, kakor pravi pisatelj pravljici, ki jo globoko v sebi nekje živi sleherni človek — kot svoje najbolj osebno, najbolj samotno, najbolj pravo življenje. Tu ne mislim samo na izrečno pravljичne motive, ki jih Magajna tako rad vpleta med svoj tekst, zdaj kot sanje in vizije duše, zdaj kot spomine, zlasti iz otroških let — naj omenim zlasti zgodbo o čudežni lepi gospé in roži hiacinti, ki se v »Gornjem mestu« spovrača tu in tam —, marveč še bolj na to, da pisatelj v tej simbolično-alegorični obliki pripoveduje skoraj vse, kar se dogaja v notranjem svetu duše. Celó Gornje mesto samo, ki je resnično ime za resničen svet (Gornji grad v Zagrebu!), zadobi mestoma in v bistvu idejni in simbolični poudarek. Pisatelj namreč postavi »gornje mesto«, kjer prebiva Marija — podoba in simbol duš, ki streme navzgor, voditeljica »bratov in sester« — nasproti »spodnjemu mestu«, kjer žive ljudje »potopljeni v temò sedanjih duš«. Ta motiv je obdelal pisatelj že drugje v obliki novele (»Balonček v Vineti«) in zdi se mi pomembno, da o Vineti, potopljenem mestu, govori tudi v tej povesti. Tako more »Gornje mesto« v svojih odlomkih dati v marsičem tudi ključ za razumevanje nekaterih avtorjevih novel.

Čeprav Magajna svoje delo v podnaslovu imenuje »povest iz zagrebškega življenja«, je njeno težišče vendarle drugod. Zgodba je samo zunanji okvir, a prava vsebina je čuvstveni in idejni svet pisatelja samega. Realistični element v povesti je zagrebški milje in okolica, dalje nekatere epizode, pravitako nekatere osebe, n. pr. Jelka, Malči, gospodar. Toda vseskozi je čutiti, da Magajna tudi ta svet riše predvsem z vidika lastne idejne usmerjenosti. Ne riše ga samo kot pripovednik, marveč poudarja vedno tudi moralni, prav za prav nemoralni značaj tega življenja in se obrača zoper njega v imenu svojega ideala: »O, ti mesto, kako si grdo in neusmiljeno!« (str. 112.). Tako razumem tudi avtorjev protest zoper socialne krivice v prvi vrsti z etičnega vidika. Iz tega pa je nadalje razumljivo, da avtor temu svetu nasproti postavlja svet, ki ga nosi v sebi in ki ga idealno predstavljajo bodisi Mancika, bodisi Marija, bodisi Danica — svet bratov in sester, to je svet pravih, resničnih, plemenitih in dobrih ljudi. In zopet imamo tukaj zvezo tudi z drugimi njegovimi spisi (prim. zbirko novel »Bratje in sestre«)!

Magajna v »Gornjem mestu« neprestano poudarja moralno nasprotje med svojim idealom in resničnostjo izven sebe. Tako se ne moremo ubraniti vtisa, da je romantično realistični dualizem v stilu povesti le nujna konsekvencia pisateljeve osnovne idealistične usmerjenosti, ki gradi na nasprotju svetlobe in sence, belega in črnega, kar se prav dobro vidi tudi iz sledečih nasprotij: gornje mesto — dolnje mesto; svet krivice — svet dobrote; mistična družina »bratov in sester« — družba »potopljenih« ljudi. In kakor Magajna vobče rad ponazarja podobe srca in doživetja duše s parabolami in prav-

ljicami — izmed katerih so nekatere resnično lepe —, tako je tudi v »Mariji in njenih« pa v »Regini in njenih« simbolično poudaril dvoje principov oziroma dvoje svetov: »gornje« in »spodnje« mesto. In zato se njegova povest, razen v resničnem Zagrebu, godi še nekje drugje, na pravljичni zemlji prividov in sanj, ki je daleč odmaknjena od resničnega sveta, »v krajih, ki so že skoraj onkraj mej tega sveta«.

In tako nam je popolnoma jasno, da »Gornje mesto« — kljub odmevom sodobne socialne problematike in kljub glasno poudarjenim idejam ljubezni, bratstva in človečanstva — ni podoba iz »življenja množic«, nego v veliko večji meri avtobiografska povest mladostnih peripetij v življenju Simona Jeraja, medicenca in umetnika ter avtorja »Gornjega mesta«, kot izvemo na koncu povesti direktno (indirektno nas je avtor nase opozoril že prej). S tem delom, ki je do sedaj njegov največji literarni tekst, nam je podal Magajna nekakšno sintezo svojega dosedanjega življenja, osebnega in umetniškega. »Iztrgal sem tri duše iz svoje,« pravi sam, »in jih oblikoval v besedo. Danico, sestro iz Primorja, Jelko, sestro vseh tistih naših ubogih, ki so raztreseni po vsem svetu, in Marijo.« Tako je pisatelj s temi besedami sam potrdil našo prejšnjo razlago. Kakor krajevno ozadje, prehajajo pri njem tudi osebe v simbol. Marija, Danica, Jelka — in neka čudežna roža hiacinta — in privid Gornjega mesta so podobe njegovega mladostnega idealističnega hrepenenja. Ta ekstatični čuvstveni opoj — sanje in obup — je v bistvu vsa problematika »Gornjega mesta«. Njegovo središče je platonična ljubezen, prikazana v spoznanju, približevanju, razočaranju in odpovedi. Vendarle pa je podoba Marije zelo nejasna. Ker je le sanja duše, je živa samo kot simbol, medtem ko je kot resnična oseba, ki živi v Zagrebu, popolnoma pasivna. To je seveda v zvezi in je naravno. A tudi kot simbol je živa le v Simonovi ljubezni, njena podoba kot simbol »Gornjega mesta«, kot nevidna duša nekih imaginarnih množic pa je neprepričevalna. Pravtako je njena »odpoved« protislovno utemeljena enkrat z žrtvijo za Simonov »svečeniški« poklic, drugič z boleznijo, zaradi česar je nejasna ne samo njena umetniška, marveč tudi njena etična podoba. Med ostalimi osebami je najbolj prepričevalno in življenjsko naslikana Jelka. Pravtako so odlično podani nekateri sanjski prividi in krajevne impresije.

Romantični Simon pa me spominja Stritarjevga Zorina. Platonična ljubezen, mesijanizem pesniškega poklica, lepa duša, narcisizem, dobroti in altruizem (prim. motive: stražnikova Jurkica, deklica z razbito steklenico, psiček!), odpoved in žrtvovanje ter podobne značilne poteze »tega mladeniča, božjega otroka, umetnika« (str. 149.) me silijo v le-to primerjavo. Simon je podoba popolnoma netragičnega, pač pa silno čuvstvenega idealizma. Da podkrepim to svojo zadnjo trditev, naj dodam, da Simon pač doživlja večkrat tragično težo življenjskih dejstev, da pa mu je popolnoma tuja osebna tragika narave. Zlo in dobro sta pri njem vedno

ločena po zakonu nasprotja svetlobe in sence in se nikoli ne srečata v človeku v tragičnem spopadu etične borbe. Le enkrat, po Jelkini žalostni smrti, se za Simona etični problem prenese na osebno ravnino; toda ker nam pisatelj ni pokazal krivde, zato tudi njegovo samoobtoževanje ne vpliva etično prepričevalno, marveč vidimo v tem le eno izmed značilnih potez Simonove romantično-čuvstvene, a duhovno pasivne osebnosti. Prav tako osrednji spor med njim in Marijo sloni na nesporazumljenju, radi česar v dejanju povesti pogrešamo dramatične napetosti. Povest je prav za prav močna le v epizodah, a nas ne zadovolji kot epična celota. Nejasna pa ni le umetniška podoba »Gornjega mesta« — resničnost in umetniški privid se stilno neenotno prepletata med seboj —, marveč so več ali manj nejasne tudi duhovne osnove dela. Pisateljeva romantična čuvstvenost in idealizem sta v večji meri izraz psihologije mladostnika — okolje povesti je skoraj izključno študentsko — kakor pa usodni zakon osebnosti z idejno in etično poglobljeno duhovno smerjo. Naravno je, da ima »Gornje mesto« zato tako velik uspeh ravno pri mladini in pa pri bravcih, ki kakor ona iščejo v knjigah zlasti sorodnega sentimenta. Kot prehod od novele k povesti pa to delo pomeni za avtorja samo razvoj v širino, ne pa tudi v globino, in je torej le obsežnejši tekst, ki pa je še vedno ves zgrajen iz vsebinskih in oblikovnih elementov pisateljeve novelistike (o tej prim. DiS., 1931, 3-4).

Posebno mesto zavzema med mladimi prozaisti **L u d v i k M r z e l**. Pri njem prav za prav ne moremo govoriti o pripovedništvu, čeprav piše svoje stvari v prozi. On je predvsem lirik in tako nadaljuje v nekem smislu literarno tradicijo naših novoromantičnih pisateljev (Meško, Cankar). Njihov vpliv se sicer vobče pozna delom mlajših pripovednikov, vendarle pa se Mrzel še prav posebno nagiba k liriki, refleksiji in simbolizmu. Prevladovanje osebnega romantičnega elementa, zlasti pa čuvstveno socialni altruizem ga med mladimi še najbolj približuje Magajni. Obema je skupna tudi idealistična vera v življenje, kakršno bi moralo biti in kakršno po njunem upanju tudi bo nekoč. Toda medtem ko zmaguje pri Magajni optimizem, je za Mrzela značilna čehovsko brezmočna melanholija. Poglavitno razliko pa vidim v naravi obeh pisateljev. Mrzel je subtilnejši in pesniško bolj bogat, a ni pripovednik. Njegova lirična narava si je zato nujno našla neposrednega izraza v obliki osebne izpovedi.

Pisatelj je celo vrst let pisal le pod psevdonimom **F r i g i d**, kar je v slovenščino prevedeno njegovo ime: Mrzel. Zbirka »Luči ob cesti«¹ je do sedaj njegova prva knjiga. To je zbirka osebnih izpovedi in premišljevanj, drobnih, kratkih spisov, za katere bi komaj mogel rabiti drugačen naziv kakor črtice in pesmi v prozi. Izhodišče Mrzelovega umetniškega ustvarjanja je osebni svet, njegova misel in čuvstvo. Vendar pa je zanj značilno, da se mu misli in čuvstva porajajo

¹ Zbirka domačih pisateljev. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1932.

zlasti ob dotiku z zunanjim svetom, z ljudmi in s stvarmi, predvsem s stvarmi. Čisto majhne stvari, na primer majhen dogodek, majhen košček sveta ali neznaten trenutek življenja — kjerkoli in kadarkoli se sreča z njim — mu zadostujejo, da gre skozi njegovo srce najlepša sanja, najsvetlejša misel, radost ali bolečina. Zunanje, vsakdanje življenje pa gre v njegovih podobah mimo nas le bežno, komaj opazno. Toda tako je v življenju vsakega človeka, ki ne gleda samo z očmi, marveč z mislijo in srcem. Tem svetleje zato gore notranje »luči« (naslov prvega cikla), tem glasneje toži klic »za človekom« (naslov drugega cikla). Drobna račka je za pesnika dovolj velika in pomembna stvar, da bi se ob spominu nanjo nasmehnil v sebi veselo in srečno; in pogled na majhnega, živalci podobnega otroka mu je dovolj pretresljiv, da bi se lahko sklonil nad njegov obraz in bi jokal. Med nedobrimi ljudmi mu je tesno, zato beži od njih in se vrača vase ali k narodi, kakor Kosovel in Murn. Tudi Cankar je že v Podobah iz sanj poudaril nasprotje med »vsemi božjimi stvarmi« in človekom, ki nima srca.

Dasi Mrzel ni borben, vendar ni samo pesnik osebne bolečine, marveč se odraža v njegovih črticah tudi etični spor med dobrim in zlim v sodobnem človeku, pravtako pa je v njih vsaj rahlo našla odmev sodobna socialna stiska. Kakor vsak idealist, je tudi Mrzel v bistvu romantik, iskavec in romar za idealom nove, čiste in nepotvorjene človečnosti. Zato ni čudno, da so poglobitni motivi v njegovih črticah žalost, samota, brezdomstvo in romarstvo. C e s t a je eden izmed najbolj poudarjenih njegovih simbolov. Stvari pojavnega sveta so mu vobče le povod za osebno doživljanje in simbolični izrazni material. Zato v stilističnem pogledu srečujemo pogoste aforizme, v pesniško jezikovno podobo odete misli in nazore o svetu, vprašanja, dvome in odgovore na bolečino sveta. Pravtako pa si čuvstvo poišče prisposodbe, simbolične podobe, kakor v liriki. Zgodba je vedno le okvir in ozadje za osebno doživetje. Edina, pa še to samo delna izjema je bolj epična novela »Kati«, ki zaključuje drugi cikel zbirke.

Ker se avtor ponavlja motivno, pa tudi v podobi in izrazu, vpliva kdaj monotono ter bi bilo zbirki v celoti v prid, če bi bil izpustil to in ono. Razen tega se nekaterim črticam pozna nedodelanost, naglica ter zaslužijo prav za prav samo ime podlistek. Za nadaljnji razvoj vidim v vsem tem veliko nevarnost. Pravtako se čuti, da čuvstvena nežnost prehaja včasih v mehkobnost. »Luči ob cesti« so mi v kljub svoji literarni vrednosti ponoven dokaz za to, da moramo v slovenskem idealizmu razlikovati dve smeri: t r a g i č n o in s e n t i m e n t a l n o. Med glasnike prve smeri štejem na primer Prešerna, Cankarja in Kosovela. Nasprotno pa so najvidnejši predstavniki druge smeri Stritar, Meško in Mrzel. Zlasti zadnja dva sta si duhovno sorodna po marsikateri potezi svoje pesimistično čuvstvene narave.

Po drugi poti, kakor pisatelji osebnih izpovedi ter simboličnega pripovedništva, pa se skuša približati življenju ter njegovi sodobni

problematiki Miško Kranjec. V njegovih črticah, novelah in povestih prevladuje stvarnost. Pisatelja mika podoba objektivnega življenja, zemlja in človek na njej. Njegovo pripovedovanje ni več samo videz, kjer bi zgodba tolmačila le osebno doživetje, marveč prava epika; pisatelj nam pripoveduje zgodbe ter nam prikazuje pojave neosebnega življenja. Miško Kranjec se je med mladimi prozaisti najodločneje uprl oblikovnemu subjektivizmu ter je tako prelomil tradicijo lirične proze. Njegov nastop pomeni v mladem pripovedništvu začetek izrazito epske smeri.

Miško Kranjec je doma iz Slovenske Krajine. Ta zemlja z ljudmi, ki žive na njej, tvori snovno ozadje njegovega literarnega ustvarjanja. Zdi pa se mi pomembno, da on kot pripovednik nikoli ne prestopi njenih meja, kar kaže neko globoko ukoreninjenost v zemlji. Nihče od mladih pisateljev ni tako popolnoma zvezan z domačo zemljo, kakor on. To je ena izmed osnovnih potez njegovega pisateljstva. Toda on je tudi sicer razširil motivni svet naše mlade literature s tem, da se je znova približal resničnosti povprečnih ljudi ter postal glasnik širokega ljudskega kolektiva. To dvoje je v vseh njegovih delih najbolj vidno. Doslej je napisal vrsto krajših novel, a tudi že dve povesti.

Ena izmed omenjenih povesti ima naslov »Težaki«². Tako so se pred agrarno reformo imenovali prekmurski kmetje, ki so obdelovali grofovsko zemljo. Krajevni okvir pričujoče povesti je torej prekmurska vas, časovno ozadje pa prehod iz starega v nov socialen red. Tudi naslov kaže v ta kolektivni in sociološki poudarek. Vendarle pa je življenje težakov kot podoba vaške celote le okvir pričujoče povesti. Tudi socialni prehod od težaštva k svobodnemu kmetovalstvu je pravtako samo nakazan. Težišče povesti je marveč v življenjski usodi oskrbnika Karčija, ki ga pisatelj skuša prikazati od dveh strani: v prelomu njegove osebnosti z družabnim kolektivom, iz katerega je izšel in nad katerega se je dvignil, ter v njegovem ljubezenskem sporu, ki je osredotočen v usodnem razmerju do težakinje Nuše. Toda ker je pisatelj Nušo simbolično vzporedil z zemljo, gre v bistvu le za spor med objektivnostjo in osebnim hrepenenjem, ki sta nezdržljiva. (Romantični motiv Nušine odpovedi je neprepričevalen že s psihološkega vidika; zaradi omenjenega simbolizma pa postane še bolj nejasen.) Idejno povest na splošno pogreša jasnosti in dodelanosti. Pravtako se v njej še vedno prepletajo epski in simbolični elementi, kar je nekoliko morebiti vpliv literature (Reymont, Hamsun); razen tega je tudi psihološko prikazovanje značajev vkljub nekaterim izredno subtilnim opazovanjem še vedno pomanjkljivo.

Pisatelj je odkril v življenju dva elementa: vsakdanjost in sanje, objektivnost in osebno hrepenenje. Tako Kranjec vkljub svojemu epsko mirnemu pogledu vendarle kaže smisel tudi za tragični element življenja. To njegovo osnovno razpoloženje nasproti svetu in živ-

² Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1932. Slovenske poti I.

ljenju se čuti tudi v stilu, ki je enkrat stvaren in realističen, drugič prepojen s poetičnimi elementi, vendar tako enotno ter s takim svojstvenim čarom, da čutimo za izrazom osebnost in umetnika. Zelo plastično je pisatelj naslikal vsakdanjost življenja in dela ter pokrajino, za katero kaže še posebno izrazit smisel in do katere je v kar nežnem odnosu. Vse pa je kot pravi pesnik prepregel z otožno lepo pesmijo sanj in hrepenenja.

Skoraj vse naštete elemente kaže še izraziteje povest »Življenje«³, ki ni samo obširnejša, marveč tudi v epskem smislu bolj ubrana celota. Kar se tiče kompozicije dejanja, avtor tudi v tej povesti ne kaže posebne razgibanosti. Vsi dogodki so kaj preprosto vdeleni v okvir letnih časov, ne da bi bili z njimi tako tesno spojeni, kot je to n. pr. v Reymontovih »Kmetih«, kjer je zato takšna razdelitev pomemben kompozicijski element. Dejanje povesti, ki je zgrajena iz več ali manj samostojnih epizod, vobče pogrēša močnega središča. Tudi posamezni značaji so očrtani premalo jasno. Kakor Nuša v »Težakih«, prehajajo osebe tudi v »Življenju« neredko v simbol, n. pr. oče Marko (zemlja, tradicija) ter sinova Laci in Ferko (novi rod, novi etos).

Pisateljeva moč je zlasti v preglednem epskem razvijanju zgodbe. Nekateri prizori so nepozabni v situaciji (n. pr. prizor med očetom in Ferkom), drugi prekrasni v liricnem občutju (opisi prirode). Kranjec ni samo izredno nadarjen pripovednik, marveč kaže tudi obširno materijalno znanje o življenju, ki ga prikazuje. To življenje skuša zajeti čimbolj v celoti ter ga oblikovati duhovno, psihološko, sociološko in folklorno. Kakor »Težaki« je tudi »Življenje« podoba vasi, kmetiškega kolektiva, ki ga v tej povesti predstavlja zlasti družina Hozjanov (oče Marko, Laci, Jula, Ferko, Joško, Barica). Tudi časovno je povest odsev istega povojnega socialnega preloma. Pravtako srečamo znova motiv vsakdanjosti in sanj, dolžnosti in hrepenenja, objektivnosti in osebnosti. Kakor je bil v »Težakih« nosivec te tragične razdvojenosti izkoreninjeni oskrbnik Karči, tako je v »Življenju« najstarejši hozjanski Laci podoba »večnega popotnika«, le da pisatelj reši tukaj problem v nasprotnem smislu, v poudarku, da je le v zemlji in njeni ljubezni skrivnost in zakon življenja. »Zemljo je treba ljubiti, ljubiti blazno, kakor samega sebe«, pravi pisatelj (str. 210).

Zgoraj sem imenoval dvoje najvažnejših pisateljevih potez: zvezanost z zemljo ter preprostim človekom in njegovim življenjem. Problemi tega človeka so pisateljevi problemi. Zato je M. Kranjec glasnik kolektivnega etosa, ne individualnega kakor Cankar. Podoba tega kolektivnega življenja ga je zamikala kot umetnika, zlasti kot izrazi-tega epika. Dosedanje pisateljevo delo, zlasti tudi »Življenje« ga nam je predstavilo na tej poti že daleč, vendar šele v prvem razmahu. Da pa smo z njim dobili pisatelja širokih možnosti, ne dvomimo več ter napeto pričakujemo nadaljnjih del. (Prim. moj uvod k »Življenju«.)

³ Delavska založba v Ljubljani, 1932. Krekova knjižnica.

RAZGLEDNİK

KNJIŽEVNOST

Dr. Franc Detela: **Zbrani spisi**. I. zvezek. Uredil Jakob Šolar. Založila Družba sv. Mohorja. Izdano kot 3. knjiga Slovstvene knjižnice. Str. XL. — 452. — Celje 1932.

Detelo smo vedno imeli za drugovrstnega pisatelja, čemur je bila vzrok njegova skromnost, mogoče svetovno nazorna usmerjenost, ki ga je ločila od njegove pisateljske generacije, najbolj pa njegov hladni, trezni temperament, ki je ustvarjal v epično objektivnem realizmu v času, ko se je vsa proza bohotala v subjektivnem lirizmu. Tako je nam mladim, ko smo se navduševali nad moderno, pomenilo njegovo ime anahronizem, zoprna nam je bila njegova modrost prav tako kot njegov humor, najbolj pa njegovo hladno gledanje, ne v mali meri pa tudi to, da je postal monopol — šolnikov. Živ pisatelj in obvezno čtivo v šoli, to pomeni vsekakor — preživelost! S tem dijaškim predsodkom sem vzel zopet Detelo v roke in priznati moram, da sem bil krivičen in čudo! prav to me je privlačilo, kar me je tedaj odbijalo: plastika gledanja, klenost govora, njegov epični realizem. Spoznal sem, da je bil Detela pravi čuvar naše dobre tradicije in da preko moderne podaja roko današnjemu realizmu. Zopet enkrat se je ponovil zakon literarne dediščine, namreč: da najnovejša generacija povzame tradicijo — ne zadnje, ampak predzadnje generacije. Zato današnji realizem gleda v plastiki realistov 80 tih let, samo da njihovim vizualnim statičnim oblikam daje sodobno notranjo dinamiko.

Prvi dijaški poizkus »Lepa ideja v neumni obliki« in humoreska »Kislo grozdje« nikakor nista uspeli, že zato, ker se ne ve, zakaj in za koga sta pisani, in to je v stilu, ko zahteva absolutno jasnost, važno. Ugaja samo klena govorica, ki tako lepo zveni pri vseh naših starejših pisateljih in ki je mi mlajši več ne znamo. Toda »Malo življenje« čitatelja popolnoma osvoji in že samo radi te novele moremo Detelo šteti med naše dobre realiste. Dobro je urednik v svojem uvodu poudaril literarno historično novost tega Detelovega prvenca, njegovo izključno vaško snov, ki ni v zvezi z gradom kot pri Jurčiču, ali s kanlijo, kot pri Kersniku, ter nazorni opis, ki je ob Kersnikovem poetičnem realizmu doživel marsikako korekturo v svojo škodo, pa — kdo ve? — če ne v korist notranje dinamike

v smislu individualne povesti. Toda »Malo življenje« je v osnovi kolektivna slika »malega sveta naših očetov« in je po 50 letih prav v tem sodobnejša kot kdajkoli prej. Vsa moč povesti je v konkretnosti terena, v reliefu prav svojstvene pokrajine, ki jo je Detela z Dunaja tako čudovito plastično gledal v karakteristiki vaških tipov, v celotnem kompleksu gorskega življenja, pa tudi v notranji toploti ljudi, ki v kljub vsem napakam, ki jih navaja urednik, vendarle žive. Ne samo, da je bila povest »za leto 1882. najizrazitejši plod mladega slovenskega realizma«, tudi danes jo moramo šteti med najlepše novele našega domačnostnega realizma.

Tudi za pravično oceno »Velikega grofa« bi mogel najti drugačni kriterij, kot pa je že v navadi v naših lit. zgodovinah, ki prevzemajo Kersnik-Levčevo mnenje, da je za nič, pa brez obrazložbe. Pomisliti moramo, da sta onadva že na vsak način bila učenca romantičnega realizma, velikih gest in velikih strasti, bolj učenca nemške šole kot francoske. Njihov tip zgodovinskega romana je bil bolj scottovski in schillerski (Räuber) kot pa merimée-jevski ali flaubertske z »akademsko erudicijo«. Čeprav je roman naslovljen po eni osebi, ni to roman »velikega grofa«, kakega Wallensteina, ampak zopet le »malega življenja« v senci zunanega sijaja velikega grofa, ki samo toliko poseže v dejanje, da prestavi situacijo in dá priliko za nove opise. Kot je v prejšnji noveli bil glavni nosilec relief kraja, tako je v tem romanu čas s svojim koloritom. Moč Detele — oblikovavca je v plastičnem opisu historičnih dejstev, v dramatizaciji kronikarskih posebnosti, v kratkih epizodah. Vprašujem se: »Kakšna je razlika med Detelovo šolo magistra Petacija in Pregljevo v »Magistru Antonu«? Med čarovnico Mano ali Tavčarjevo v »Visoški kroniki«? Ali nasprotno: »Ali ni Petacij pregljevski lik? In Mana in Boštjan, kot da sta ustvarjena iz Tavčarjeve roke?« Mislim, da je plastika vseh teh poetev enako močna. To pa se pravi, da Detela marsikdaj ni znal slabše oblikovati kot naši najboljši klasiki in to v romanu, ki velja za slabega. Toda tako moč očituje Detela samo v poedinostih. V celoti ga je zadela usoda kot toliko zgodovinskih romanopiscev: zalil ga je materijal. Ni ga mogel podrediti svoji notranji umetniški viziji in se je dal voditi po njem, po motivih — kronike. Kot pristnemu vizualnemu tipu oblikovavca mu je bila vsaka konkretnost enako važna, samo, da je zaživela v ostro očrtanih obrisih. Zato je ljubil bolj statiko kot dinamiko, bolj zunanjo gesto kot njen notranji vzrok, in je oblikoval bolj iz volje po plastiki kot po odrešitvi človeške problematičnosti. Bil je vizualen objektivist, t. j. realist, čigar temperament, v smislu Zolajeve definicije, je bil hladno intelektualen. Zato je »Veliki grof« postal in ostal mozaik najrazličnejših, realistično plastičnih slik, ne podrejenih višjemu smislu romana, t. j. kaki notranji dinamiki demonično-romantične osebnosti, kot je bilo v tistem času pričakovati, ampak je ostal razbita, ilustrirana kronika celjskega sijaja in običajev in ima tudi kot taka ne samo kulturno historično, ampak tudi pisateljsko ceno. Poetičnemu realizmu tistih let se je apiral roman radi historične natrpanosti, razbitosti slik, brezstrastnosti in celo pomanjkanja enotnega osebnega problema, ki je bil bistven pojav »romana«, zato ga je Kersnik za polovico črtal in Levec dve leti odlagal z

objavo; ekspresionističnemu realizmu pa se je uprl radi pomanjkanja toplo človeškega v usodah ljudi, duhovne elementarne dinamike, zato ga je odklonil Pregelj (Čas 1932). Ali pa ni med Pregljevimi »Magistrom Antonom« in Detelovim »Velikim grofom« čudovita podobnost ustvarjanja? Erudicija in materijal, teren in kolorit nadvladata elementarnost duhovno človeškega in je vrednost obeh del samo v realizmu scen in likov, v plastiki (Cf. oceno »Magistra Antona« v DiS!). Zato sta obe deli sicer v posameznostih dobro oblikovani, pa umetniško nedognani in celo pomembni, ker jima manjka človečanske veličine sta le plod zunanjega artizma. Zdi se mi, da se Pregelj prav dobro zaveda te svoje slabosti, zato jo je tako ostro obsodil — na Deteli. Pomanjkanje elementarno človeških globin pa je tipična lastnost vseh ljudskih povesti, katere prvi naš klasik — kot posebne književne vrste, — je Detela, a drugi Pregelj.

Zato je prav, da Detelo izdaja naša največja ljudska književna družba, zlasti še, ker ji tudi idejno, kot prvi zavestno katoliški pisatelj, popolnoma ustreza. Izdaja sama pa je vzorna in se lahko uvrsti v vrsto najboljših izdaj slovenskih pisateljev.

Tine Debeljak

Aurelii Augustini Confessiones — Izpovedi Aurelija Augustina. Poslovenil Anton Sovrè. Izdala Družba sv. Mohorja v Celju MCMXXXII. (Štiri neštete, XX in 284 strani; velikost 19,5 × 29,5 cm.)

V monumentalni izdaji po navodilih arhitekta Jožeta Plečnika nam je Mohorjeva družba dala Augustinove Confessiones, izpovedi človeške siročine in božje usmiljenosti, izpovedi moža, ki se mu je po zmotah in blodnjah, po dvomih in bojih »vlila kakor luč trdne gotovosti v srce in so se vse temine dvomov razbegnile«. Na začetku knjige je lep, zelo lep uvod Jakoba Šolarja o Augustinovi osebnosti in o njegovih Izpovedih; opombe k besedilu, seznam oseb in krajev, seznam navedkov iz svetega pisma in iz drugih piscev in dobro sestavljen podroben pregled vsebine stoje na koncu knjige; jedro pa je na 250 straneh: slovenski prevod vseh XIII knjig Izpovedi, delo prof. Antona Sovréta. Augustinus je mojster misli in besede; včasih kar drzen mislec (prim. zadnje tri knjige!), vedno pa z lehkoto oblikujoč jezikovni umetnik. Prevajavec Izpovedi ima dvojno nalogo, obojno težavno: poda naj Augustinovo razmišljanje, včasih po lastni notranjosti do zadnjih globin razgrebajoče, pa zopet smelo po vesoljstvu se spreletavajoče, in poda naj ga po Augustinovo, zdaj pesniško vznešeno, zdaj govorniško nalepotičeno, zdaj sentenciozno zgoščeno, zdaj z besedami se poigravajoče. Sovrè je bil obojni nalogi kos; ustvaril je prevod, ki bi bil Augustinu samemu všeč. Dva primera bosta boljše ko vsaka beseda pokazala, kako zvesto je Sovrè povzel misel in kako srečno posnel obliko.

V 11. pogl. VIII. knjige slika Augustinus svojo notranjo zbežnost in nedoločnost prav zadnje čase pred odločilnim sklepom.

Dicebam enim apud me intus:
»ecce modo fiat, modo fiat,« et cum
verbo iam ibam in placitum. iam
paene faciebam et non faciebam nec

Govoril sem samemu sebi v srcu:
»Zdaj zdaj bo, glej, samo hip še, pa
bo.« In že mi je prehajala beseda v
sklep in že sem domalega storil, in